

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BALKANLAR'DAN TÜRKİYE'YE SON BÜYÜK GÖÇ
OLARAK 1989 GÖÇÜNE GİDEN SÜREÇ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İsmail EDİZ

HAZİRAN – 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

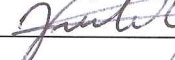
BALKANLAR'DAN TÜRKİYE'YE SON BÜYÜK
GÖÇ OLARAK 1989 GÖÇÜNE GİDEN SÜREÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

"Bu tez ~~29.11/2016~~ 29.11/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. İsmail Edin	Basarılı	
Doç. Dr. İbrahim SİRİN	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Yücelim ÜRAN	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa IŞIK

29.06.2016

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı dikkatle takip eden danışmanım Yrd. Doç. Dr. İsmail Ediz'e tavsiyeleri ve emekleri için içten teşekkürlerimi ifade etmekten onur duyarım. Tezi hazırlama aşamasında Balkanlar üzerine okumalarımı derinleştirme imkânı sağlayan "BİSAV" yetkililerine verdikleri seminerlerden dolayı şükran borçluyum. Ayrıca aradığım eserlere vaktinde ulaşmamı sağlayan "Sakarya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi" çalışanlarına da teşekkürlerimi sunmak isterim. Bu tezin fikir aşamasında katkı sağlayan Bulgaristan'daki dostlarıma sevgi ve saygılarımı sunarım. Yüksek Lisans ve Lisans eğitimi boyunca düşünce dünyama katkı yapan tüm hocalarıma yürekten şükranlarımı ifade etmeyi borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim başta annem olmak üzere aileme sevgi ve muhabbetlerimi sunmaktan iftihar ederim.

Mustafa IŞIK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ	vi
EKLER LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: RUSYA’NIN BALKAN TAHAYYÜLÜ & BULGARLARIN ASİMİLASYON POLİTİKALARI ve TÜRK AZINLIK	12
1.1.Balkanların Jeopolitik ve Stratejik Önemi	12
1.1.2.Çarlık Rusya’sının Balkan Politikası	13
1.1.3. SSCB ve Balkanlar	14
1.2.Bulgarların Asimilasyon Politikalarına Genel Bir Bakış	17
1.3.Türkiye – Bulgaristan İlişkilerinin Arka Planı	26
1.4.Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlık Kavramı.....	33
BÖLÜM II : KOMÜNİZM DÖNEMİNDE BULGARİSTAN’DA TÜRK VE MÜSLÜMAN AZINLIĞIN DURUMU	40
2.1. Komünist İdeoloji	40
2.1.2. Politika Aracı Olarak Komünist İdare.....	42
2.2. Jivkov Öncesi ‘ <i>Komünist Dönem</i> ’ Türk Azınlık & Türkiye -Bulgaristan İlişkileri ve Balkanlar.....	43
2.3. Jivkov’un Kişiliği ve Siyasal Yaşantısı.....	50

2.3.1. Jivkov'un Göreve Gelişi.....	51
2.4. Komünizm Döneminde Türk ve Müslüman Azınlık.....	53
2.4.1. Bulgaristan'da Sosyalist Eğitim Sürecinde Türkler.....	52
2.4.2 BKP Politbüro 1967 Eylül Toplantısı.....	64
2.4.3. BKP Politbüro 1969 ve 1970 Kararları.....	65
2.4.4. 1971 Jivkov Anayasası.....	67
2.4.5. Lyudmila Jivkova'nın Kültür – Sanat Politikaları.....	69
2.4.6. Bulgaristan'da Azınlıkların Demografisi.....	70
BÖLÜM III: 1951 GÖÇÜNDEN – 1984 ZORUNLU İSİM DEĞİŞİKLİĞİNE TÜRKİYE- BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ	78
3.1. ‘‘1951 Göçünden - 1968 Göç Anlaşmasına’’ Giden Süreç.....	78
3.1.1. Balkan İttifakı.....	80
3.1.2. Yumuşama Dönemi Öncesinden ‘‘ Yakın Akraba ‘‘ Göçüne.....	81
3.1.3. Yumuşama Döneminin Yansımaları.....	84
3.1.4. 1968 Göç Anlaşması.....	86
3.2 (1968 - 1984) Türkiye – Bulgaristan İlişkileri.....	90
BÖLÜM IV : 1984 SONRASI GELİŞMELER ve 1989 GÖÇÜ	100
4.1. Yeniden Doğuş Süreci ‘‘Vızroditelen Protses’’.....	100
4.2. (1984 – 1989) Türkiye – Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlığın Durumu.....	103
4.3. Zorla İsim Değiştirme Hadisesi.....	105
4.4. Zorla İsim Değiştirme Hadisesine Uluslararası Tepkiler.....	111
4.5. Asimilasyon Politikalarına Ait Bazı Uygulamalar.....	113
4.6. Zorunlu İsim Değiştirme Sonrası Türkiye'nin Notaları.....	114
4.7. Bulgaristan Komünist Partisi'nin Yanılgıları.....	116

4.8. Çeşitli Yönleriyle ‘‘1989 GÖÇÜ’’	117
4.9. Göçmenlerin Geri Dönüş Nedenleri	128
SONUÇ:	129
KAYNAKÇA	136
EKLER	147
ÖZGEÇMİŞ	184

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e	: adı geçen eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m	: adı geçen makale
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
Bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BSP	: Bulgaristan Sosyalist Partisi
C.	: Cilt
İKÖ	: İşlam Konferansı Örgütü
KGB	: Sovyetler Birliği Devlet Güvenlik Komitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TKSZ	: Tarım Emek Kooperatif İşletmesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu

ŒEKİL LİSTESİ

- Œekil 1:** 1956 ve 1965 Bulgar Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusunun Yoğunluğunu Gösteren Harita.....73
- Œekil 2:** 1989 Yılında Göçmenlerin Yerleştikleri İller.....127

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Bulgaristan'ın 1887- 1900 Nüfusu ve Oranları	35
Tablo 2 : 1946 – 1980 arası Bulgaristan'ın Etnik Kompozisyonu.....	71
Tablo 3 : 1887 – 2001 Yılları Arasında Demografik Olarak Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığın Durumu.....	72
Tablo 4 : Tahmini Olarak Bulgaristan'daki Müslüman Nüfus (1960-1985).....	74
Tablo 5 : Türklerin ve Bulgarların Nüfus Artış Oranları (1965-1975).....	75
Tablo 6 : 1979 – 1984 Arasında Bulgarlar ve Azınlıkların Nüfus Artış Oranları	76
Tablo 8 : 1989 Göçünün Nedenleri ve Gerekliliği.....	117
Tablo 9 : Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler Tablosu	122
Tablo 10: Türkiye'ye Giriş Yapan Göçmenlerin Bulgaristan'dan Geldikleri Bölgeler.....	125
Tablo 11: Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950-1988 Arasında ve 1989 Göçünden Gelenlerin Yerleştikleri İller.....	126

EKLER LİSTESİ

Ek 1	: 1878 Berlin Kongresi Sonrası Balkanlar ve Bulgaristan Prensiği.....	149
Ek 2	: 1912 Yılına Ait Edirne Vilayetinin Etnografik Haritası.....	150
Ek 3	: Şark-i Rumeli (Doğu Rumeli) Vilayeti Haritası.....	151
Ek 4	: Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin Hükümet Temsilcileri.....	152
Ek 5	: Kırcaali Gönüllü Askeri Birliklerin Fotoğrafları.....	153
Ek 6	: 1913 Yılı Batı Trakya Türk Cumhuriyeti	154
Ek 7	: Neuilly Anlaşması ve Batı Trakya.....	155
Ek 8	: (1856) Avrupa Türkiye'sini (Balkanlar) Gösteren Harita	156
Ek 9	: Nazım Hikmet'in 1951 Yılındaki Bulgaristan Ziyareti.....	157
Ek 10	: Kırcaali Bölgesel Tarih Müzesi.....	158
Ek 11	: Türkçe Konuşmanın Cezası (5 Leva).....	159
Ek 12	: Şehit Türkan Bebeğin ve Şehit Ayşe Hasan'ın Mezarı	160
Ek 13 – 19	: Bulgaristan Komünist Partisi'nin 1989 Yılına Ait Göç Talimatnamesi...	161
Ek 20	: 1976 Yılına Ait Göç Pasaportu Örneği.....	173
Ek 21– 28	: 1989 Göçüne Ait Fotoğraflar.....	174
Ek 29	: Turgut Özal Göçmenleri Karşılarken.....	182
Ek 30	: Tarihsel ve Kültürel Balkan Hattı.....	183

Tezin Başlığı: Balkanlar'dan Türkiye'ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç

Tezin Yazarı: Mustafa IŞIK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İsmail EDİZ

Kabul Tarihi: 29.06.2016

Sayfa Sayısı: ix (ön kısım)+146 (tez) + 37 (ek)

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler **Bilimdalı:**

Kendi ulus devletlerini kurmak isteyen Balkan devletlerinin, içerisindeki azınlıklara yönelik asimilasyon ve göç ettirme politikalarını tarih boyunca canlı tuttuklarını görmekteyiz. Balkanlar'da en fazla Türk azınlığın yaşadığı Bulgaristan, kendi azınlık politikalarında da aynı tutumları Komünist dönem öncesi ve sonrasında da çeşitli şekillerde uygulamıştır.

Bu çalışmada 1989 göçüne giden sürecin nasıl işlediği, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın neden asimilasyon politikalarına ya da göçe mecbur edildiği sorularına cevap aranmış olup ve bu bağlamda Bulgaristan – Türkiye ilişkilerinin hangi boyutta olduğuna değinilmek istenmiştir.

Türkiye – Bulgaristan arasında Soğuk Savaş öncesinde var olan gerginlikler daha sonra da belirli aralıklar devam etmiştir. Bulgaristan'da Komünizm 'in ilk yıllarından itibaren Türklerin rejim tarafından kazanılmak istendiği görülmektedir. 1951 Göçü'nün hemen sonrasında Bulgaristan'daki Türk Azınlık, daha önce planlanmış olan sosyalist eğitim süreciyle baş başa bırakıldı ve bu süreçte; ateist ve Sovyet hayranı nesiller yetiştirilmek istendi. 1951 – 1966 yılları arasında Türkiye – Bulgaristan ilişkileri nerdeyse durma noktasına gelirken, 1968 yılında imzalanan göç anlaşmasıyla ikili ilişkiler belirli bir düzeye çıkarılmış olundu.

Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtının sonuçlarından endişe eden Bulgaristan kendi içerisindeki Türk Azınlığı demografik bir tehlike olarak görmekteydi. Komünist rejim "*Priobštavane* " (Bütünleşme – Birleşme), " homojenleşme" ve son olarak ta "*Vizroditelen Protses* ", (Yeniden Doğuş) projeleri ile kendi azınlık sorunlarını çözebileceğine düşünmekteydi. 1984 yılında " Yeniden Doğuş Süreci " projesi ile komünist rejim Türk azınlığın isimlerini zorla değiştirmek isteyince Türkiye – Bulgaristan ilişkileri Cumhuriyet tarihinin en gergin dönemine girmiş oldu. Türkiye'nin bu meseleyi kapsamlı bir göç anlaşmasıyla çözme girişimleri ile beraber uluslararası baskılara dayanamayan komünist rejim, Türk azınlığı daha fazla elinde tutamamış, 300.000'den fazla kişi Türkiye'ye gelmiştir. Sonuç bakımından 1989 Göçü, Balkanlar'dan Türkiye'ye son büyük göç olarak kayda geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1989 Göçü, Balkanlar, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman Azınlık, Asimilasyon Politikaları

Title of the Thesis: Last Great Migration from the Balkans to Turkey as the Outgoing 1989 Migration Process

Author: Mustafa IŞIK

Supervisor: Assist. Prof. İsmail EDİZ

Date: 29.06.2016

Nu. of pages: ix (pre text) + 146 (main body)+ 37 (app.)

Department: International Relations **Subfield:**

The Balkan states, which aimed to establish their own nation-states, have always kept up the assimilation and emigration policies towards minorities along the history. Bulgaria, where most of the Turkish minorities live in the Balkans, has been implemented the same attitude in their minority policy in a variety of way before and after the Communist era.

In this study, the answers to these questions has been searched in the context of mentioning the extent of the Bulgaria – Turkey relationship: How the process leading to the 1989 migration was committed? Why the Turkish and Muslim minorities were forced to assimilation policy or to emigrate?

The tensions existed before The Cold War between Turkey – Bulgaria, lately continued periodically. It was seen that Turks in Bulgaria was wanted to be acquired by the regime in the early years of the Communism. After the 1951 Migration, the Turkish minority in Bulgaria was immediately left alone with the socialist training process; it was aimed to raise atheist and Soviet fan generations. While the Turkey-Bulgaria relations had almost come to a standstill between 1951–1966, bilateral relations was brought to a specific level by the migration agreement signed in 1968.

Bulgaria, which was worrying about the results of the Turkey's Cyprus Operation in 1974, was seeing the Turkish minority as a demographic threat. Communist regime has thought that they could solve their own minority problem with the projects of “Priobštavane” (Integration - Merger), “Homogenization” and finally “Vızroditelen Protses” (Rebirth). In 1984, with the so-called "Revival Process", when the communist regime wanted to change the names of the Turkish minority by force, Turkey - Bulgaria relations have experienced the most tense period in the history of the Republic. By Turkey's attempts to solve this issue through a comprehensive migration agreement, the communist regime, which could not resist to international pressure, could not hold the Turkish minority and more than 300.000 people came to Turkey. As a result, the 1989 Migration is recorded as the last great immigration from the Balkans to Turkey.

Keywords: 1989 Migrations, Balkans, Turkey- Bulgaria Relations, Turkish and Muslim Minority in Bulgaria, Assimilation Policy

GİRİŞ

Balkanların tarihi aynı zamanda göçlerin tarihidir. Balkanlar'dan Türkiye'ye göçlerin tarihi 100 yılı aşmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye tarih boyunca birçok göç yaşanmıştır. Bu göçler Bulgaristan'da komünizm dönemi öncesi ve sonrası olarak sınıflandırılabilir. Komünizm dönemi içerisinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye üç büyük göç yaşanmıştır. Bu göçler; 1950-1951 göçleri, 1968 göç antlaşmasıyla süren 10 yıllık göç süreci ve 1989 göçü olarak ifade edilebilir. 1989 göçüne giden sürecin incelendiği bu tez çalışmasında komünizm döneminde yaşanan göçlere dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu göçler sürecinde Türk ve Müslüman azınlığın siyasal, sosyal ve kültürel durumu incelenmiş olup bu bağlamda Bulgaristan Komünist Partisi'nin azınlıklara yönelik politikalarının neler olduğu sorgulanmak istenmiştir. 1989 göçü, 1984-1989 arası yaşanan hadiseler ışığında çeşitli yönleriyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada ayrıca Rusya'nın Balkan politikasına ve tarihsel süreç içerisinde Türkiye – Bulgaristan ilişkilerine de yer verilmiştir.

Balkanlar'daki Türk varlığı Osmanlı Devleti'nin iskân ve fetih politikalarından önce de mevcuttur. Doğu Avrupa'ya ve Balkanlara gelen Kuman, Peçenek, Uz (Oğuz) gibi Türk boyları orada yaşayan yerel halklarla yüzyıllarca beraber yaşamıştır. Bugünkü Balkan milletlerinin temeli eskilere dayanmaktadır. Balkanlar'daki halklarla kaynaşan eski Türk boyları, bu etkileşim ile yeni bir kültür havzası oluşturmuştur. Eski bir Türk boyu olan "Bulgarlar" Slavların arasında kimliklerini yitirmelerine karşın, bugün hala Orta Asya Türk kültürüne ait bazı folklorik öğelere sahiptir. Türk boylarının VII. yy'dan önceki iskân ve göç hareketlerinde düzenli bir devlet teşkilatı olmadığı görülmüştür. Türklerin, Balkanlar'daki ilk iskân ve göç hareketlerinde eski Orta Asya gelenek ve inançları ön plandadır.¹

Balkanlar'daki nüfus hareketleri irdelendiğinde birçok yerel ve göçmen unsurun katmansal olarak mevcudiyeti görülür. Bu durumu şu şekilde izah edebiliriz: Balkanlar bulunduğu konum itibari ile bir kavşak ve geçiş noktasıdır. Dolayısıyla göç eden toplulukların uğrak noktalarından olmuştur. Bu göç dalgaları kuşak şeklinde kendini gösterirken konjonktüre göre yön değiştirmektedir. XIII. yy'da Türk boylarının Balkanlar'a doğru göç ve iskân hareketi XIX. yy 'da ise tersine dönmüştür.

¹ Halil İnalçık, Türkler ve Balkanlar, BAL-TAM, Eylül, 2005, Prizren, s.20

Balkanlar, Asya ve Avrupa arasında köprü konumunda olmasıyla çeşitli medeniyet merkezleri ile etkileşimi yüzyıllar boyu devam etmiştir. Belirttiğimiz göç dalgaları zamanla durulma noktasına gelip kültür ve medeniyet havzası oluşturmuşlardır. Hint – Avrupa Dilleri Teorisi de bu göç kuşakları üzerine oturmaktadır.

XIV. yy da Osmanlı Devleti Balkanlara doğru fetih hareketlerine başlamıştır. Bu sayede Anadolu'dan Balkanlara yeni bir iskân ve göç hareketi başlatılmıştır. İkinci iskân ve göç hareketlerinde İ'lây-ı Kelimetullah ile birlikte fetih ve gaza ruhunu da görebilmekteyiz.² 500 yıllık süreçte Osmanlı Devleti, Balkanlar'da farklı halkların bir arada yaşayabildiği ve kendi kültürünü muhafaza edebildiği hoşgörü medeniyetini oluşturmuştur. Balkan halklarının kendi aralarında adaletle ve çatışmadan yaşayabilmeleri de bu üst çatı medeniyeti sayesinde gerçekleşmiştir.

Balkanlar'daki Slav – Ortodoks halkları, Rusların kışkırtması ve XVIII. yy Fransa'dan yayılan milliyetçiliğin etkisiyle Osmanlı Devleti 'ine isyana teşebbüs etmişlerdir. Balkan halklarının bu isyanlardaki amacı kendi ulus devletlerini kurmaktır. Bu durumda Bulgar isyancıları Rusların bölgeyi işgal edip kendilerini kurtarması yönünde hareket etmekteydiler.³ Rusların silah desteğiyle 1876 yılında patlayan Bulgar isyanından sonra gelişen süreç Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan tasfiyesine dönüşmüştür.⁴

1877 -1878 Osmanlı - Rus Harbi ile başlayan süreçte Türk ve Müslüman ahali büyük bir yara almış, Anadolu ve Trakya'ya kendini güvende hissettiği yerlere göç etmeye başlamıştı. Ruslar, Balkanlar'da emellerini gerçekleştirmek için en fazla Bulgar

² İ'lây-ı Kelimetullah: Allah'ın kelimelerini yüceltmek, İslam dinini yaymak manasına gelmektedir.

³ Halil İnalçık, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, (Doktora Tezinin 50. Yılı 1942-1992), Eren Yayıncılık, 1992, İstanbul, s.69-73

⁴ Bulgar yazar Zahari Stoyanov'un " Zapiski po bulgarskite vistaniye" (Bulgar İsyancılarına Ait Notlar) adlı eserinde Bulgar isyanlarının nedenleri ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır: "Hristiyan devletlerinin Bulgar halkı ile ilgilenmesi ve Bulgar halkının ahlaken ve siyasi açıdan mahvolmuş, en düşük reaya seviyesine getirilmiş olması bu isyanların tetikleyicileri olurken bunların yanı sıra Rusların, Bulgarları kışkırtması ve diğer Balkan halklarının ayaklanmaları da Bulgarların isyanlarına neden olmuştur. " Ayrıca Z.Stoyanov, Bulgarların isyan etmeden önce Osmanlı yönetimi içerisinde kalma ihtimalini de şu şekilde değerlendirmiştir : " Ayaklanmadan önce, Bulgar aydınlarının akıbeti söz konusudur. Eğer Osmanlı yönetimi, Bulgaristan'ın genç güçlerini takip edeceği yerde, onlara çeşitli sivil ve askeri görevler verseydi, yani bizimde Balkan Yarımadası'ndaki diğer Hristiyan halklarının kendilerine İvanço ve Yordanço efendilerimizi olsaydı, büyük söz söyleyeceğiz diye bizi suçlamasınlar, ama Bulgaristan'da Osmanlı İmparatorluğu bugüne kadar var olacaktı, Sofya ve Filibe 'de hala ay yıldızlı bayrak dalgalanacaktı... Eğer Osmanlı yönetimi, Bulgar aydınlarını Diyarbakır'a sürgüne göndereceğine bu aydınlardan efendiler yaratsaydı, amacına çok daha iyi ulaşılabilirdi. " , Leman Ergenç, Bulgar Yayınlarında Türkler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, Ankara, s.60-61

halkını kullanmıştır. Bulgar aydınları da bu süreçte kendi bağımsızlıklarına giden yolda her türlü desteğe açıldılar.

1878 Berlin Kongresinde alınan kararda Bulgaristan, Rusların desteği ile özerk prenslik haline getirildi.⁵ Bu tarihten itibaren Bulgaristan'daki Türkler ve Müslümanlar ötekileştirilmeye başlandı. Zaman içerisinde yaşanan göçler ile çoğunluğunu kaybeden Müslüman ahali azınlık politikalarına maruz kalmaya başladı. Daha önceki yaralar sarılmamışken I. Balkan Savaşının sonunda Osmanlı Devleti büyük toprak kaybına uğradı. Balkan Devletlerinin toprak paylaşımını adil gerçekleştirmemesi yüzünden II. Balkan savaşı başlamıştır. Bu fırsatı değerlendiren Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almıştır. Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı ve Balkan Savaşları neticesinde Balkanlar'da kalan Türk ve Müslüman nüfusunu koruyamadığı için göçler hızlanmıştır. Türk ve Müslüman azınlık artık sözleşmeler ve anlaşmalar yoluyla haklarını muhafaza etme durumunda kalmıştır. Bu süreçte Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlık müftülük ve Cemaat-i İslamiyeler şeklinde teşkilatlanıp dinini ve kültürünü koruma refleksini göstermiştir.

I. Dünya Savaşında Almanya ve Avusturya – Macaristan ile aynı safta yer alan Osmanlı Devleti, Bulgaristan ile bir müddet iyi ilişkiler kurmuştur. 1925 tarihli ‘‘Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’’ gereğince bu iyi ilişkiler Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir. 1930'lı yılların ikinci yarısından sonra Bulgaristan'da ‘‘Zveno’’⁶ grubu Türk yerleşimlerinin isimlerini Bulgarca'ya çevirmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Bulgaristan'da rahat yaşayamayan Türk azınlık göç yolunu seçmek zorunda kaldı. 1923-1939 arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler hız kazanarak 200.000 kişiye erişti.

1946 yılında Bulgaristan'da Krallık devrilip Rusya'nın desteğiyle komünist rejim kurulmuştur. Komünist rejim ilk zamanlarında azınlıklara ‘‘ehven-i şer’’ olarak gösterilmiştir. Bulgaristan'da komünist idare Türk Azınlığı asimile etmek isterken, Türkiye ile Bulgaristan arasında gerginlikler de yaşanmaktaydı. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde 1951 Göçü öncesinde bir takım problemler yaşanmaktaydı. Bu

⁵ Bakınız Ek 1: 1878 Berlin Kongresi Sınır Paylaşımları ve Bulgaristan Prensiği Haritası

⁶ Zveno: Zincir halkası manasına gelmektedir. 1934-1935 yıllarında Bulgaristan yönetimini elinde bulunduran askeri gruptur. Mussolini'nin ve Hitler'in milliyetçilik anlayışını örnek almışlardır.

problemler sınır sorunları ve azınlık hakları konularını kapsamaktadır. Sovyetler Birliğinin bu gerginliklerdeki rolü büyüktür. 1951 göçü sonrasında ikili ilişkilerde sessiz bir döneme girilmiştir. 1968 göç antlaşmasıyla kısmen ilişkilerde ilerlemeler kaydedilmiştir. 1964-1984 yılları arasında karşılıklı olarak konuların konuşulduğu ilişkilerin geliştirilmek istendiği bir dönem yaşanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı, Bulgaristan'daki rejimi çeşitli düşüncelere sevk etmiştir.

Komünist rejim Türkiye ile belirli dönemlerde iyi ilişkiler kurmasına rağmen kendi azınlık siyasetini asimilasyon ve göç ettirme olarak oluşturmuştur. Bulgaristan Hükümetleri, tüm bu süreçlerde kendi ulus devletinin güvenliğini ön planda tutmuştur. Bu bağlamda Bulgaristan'daki idarelerin demografik ve tarihsel nedenlerden dolayı Türk ve Müslüman azınlığı daima ötekileştirildiği görülmektedir.

Türkiye – Bulgaristan arasında Türk ve Müslüman azınlığın ahvali her dönem en önemli gündem maddesi olmuştur. Komünist rejim tarafından Türk ve Müslüman Azınlığına yönelik sosyalist eğitim süreci uygulanmıştır. Bu eğitimden geçen azınlıklar "Tek Sosyalist Millet" (Edinna Natsiya) kavramı içerisinde eritilmek istenmiştir. Komünist rejim, bu projeyi azınlıklar üzerinde başarılı kılmak için 1984 yılında "Vızroditelen Protses" (Yeniden Doğuş Süreci) adında asimilasyon hareketi başlatmıştır. Bu asimilasyon hareketinin amacı Bulgar kimliği dışında kalan diğer etnik tüm kimlikleri dönüştürmektir. Komünist rejim sırayla Pomak, Roman ve Türk Azınlığın isimlerini zorla değiştirmiştir. Türkiye, Bulgaristan'daki Türk azınlığın zorla isimlerinin değiştirilmesi hadisesine sert tepki göstermiştir. Sonuç olarak zorla isim değiştirme hadisesinden sonra Türkiye–Bulgaristan arasındaki ilişkiler son 50 yılın en kötü dönemine girmiş oldu.

1984 – 1989 yıllarının Bulgaristan'daki Türk azınlık için en zor yıllar olduğunu belirtmek gerekir. 1984'ten itibaren başlayan bu zorlu süreç 1989 da göç ile neticelenmiştir. Bulgaristan'da 1984-1989 yılları arasında Türk Azınlığın başka bir kimlikle yaşatılmaya çalışıldığı suni ideolojik bir ortam hâkimdir. Bulgaristan'daki komünist rejimin Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları Soğuk Savaş'ın bitiminden önce Türk dış politikasını en fazla zorlayan konulardan biri olmuştur.

Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışmasının konusu Balkanlardan Türkiye'ye son büyük göç olan "1989" göçüdür. Göç konusunun işlendiği bu çalışmada Bulgaristan'ın azınlık politikaları da incelenmek istenmiştir. Balkanlar'da en fazla Türk azınlık, Bulgaristan sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bulgaristan hükümetleri belirli dönemlerde kendi ulus devletini ayakta tutabilmek için Türk ve Müslüman azınlığı göç ettirme ya da asimile etme yolunu tutmuştur. Bu çalışmada bu göçlerin nedenlerine tarihsel süreç içerisinde yer verilmiştir. Araştırmamızın dâhilinde olan konular şunlardır: Çarlık Rusya'sının ve SSCB'nin Balkan politikası, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, komünist dönem ve öncesinde Bulgaristan'ın azınlık politikaları.

Çalışmanın Önemi

Balkanlar'daki Türk ve Müslüman azınlık üzerine yeterince çalışmalar yapılmamaktadır. Balkanlar ve özelinde Bulgaristan'daki tarihi miras keşfedilmeyi beklemektedir. Bulgaristan, Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan köprü ülkelerden biridir. Yurtdışında yaşayan Türk azınlık konusunda politikalar üretmenin zorluğu aşikârdır. Bu çalışmanın önemi Bulgaristan – Türkiye ilişkilerini göç ve asimilasyon politikaları bağlamında açıklamaya çalışmasıdır. Bu çalışmaya önem katan diğer husus ise Balkanlar'dan Türkiye'ye göçlerin yüzyıllardır neden devam ettiğini sorgulamasıdır.

Bu çalışma ayrıca şu yönleriyle de önem ifade eder:

- Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusa dikkat çekmesi.
- Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçlerin nedenlerini ortaya koyması.
- 1989 göçüne giden sürecin içerisinde Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinin hangi boyutta oluşunu göstermesi bakımından.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı 1989 göçüne giden süreci incelemektir. Bu süreç incelenirken Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini etkileyen faktörler açıklanmak istenmiştir. Türk ve Müslüman Azınlığın durumu ikili ilişkileri etkileyen ana faktörlerden biri olmuştur. Komünizm Döneminde Bulgaristan'da azınlıklara uygulanan politikaların neler olduğu ortaya konmak istenmiştir. Bu politikaların asimilasyon ve göç ettirme olduğu gösterilmek istenmiştir. Bu çalışmanın diğer amaçları ise Bulgaristan'ın asimilasyon ve göç ettirme politikalarına Türkiye'nin yaklaşımını ortaya koymak ve Türk Dış

Politikasının Balkanlar'daki ve Bulgaristan'daki hadiselerine nasıl baktığını anlamlandırmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırmaya öncelikle "1989 Göçü" ile ilgili yapılan çalışmaların literatür taramasıyla başlanılmıştır. Literatür taraması ve saha incelemesi kapsamında Bulgaristan'a yapılan ziyaretlerle " *Balkanlar – Türkiye ve Göçler* " bağlamında kitabevlerinde ve Kırcaali Bölge Arşivinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Türkçe ve Bulgarca olmak üzere diğer dillerdeki kaynaklar da gözden geçirilmeye çalışılmıştır. 1989 göçüne giden süreç tarihsel olarak tündengelim yönetimiyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında elde ettiğimiz bulgular eleştirel bir gözle süzgeçten geçirilmiştir. 1951, 1968-1978 ve 1989 Göçlerini yaşayan kişilerle görüşülüp dönemin koşulları irdelenmiştir. Araştırma kapsamında Balkan Tarihi, Bulgaristan Siyasi Tarihi, Rusya'nın Balkan Politikası ve Türk Dış Politikasında Balkanlar üzerine çeşitli çapraz okumalar gerçekleştirilmiştir.

Kavramsal ve Teorik Çerçeve

İnsanlık tarihi boyunca birbirinden farklılaşan topluluklar kendilerini farklı milliyetlere mensup olarak tanımlamışlardır. Bu tarihi süreç içerisinde millet vasfını alan ve alamayan topluluklar görülmüştür. Daha nesnel ifade ile belirtmek gerekirse ulus ve ulus altı topluluklar insanlık tarihi boyunca varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bir milliyete ait olma insanlık tarihi boyunca görülen bir realiteydi. Milliyet kavramı çok eski tarihlere uzanırken ulus-devlet kavramının oluşması son üç yüzyıllık bir süreci kapsamaktadır. ⁷ Bir millete ait olmanın siyasal olarak yürürlüğe konması yani modern ulus devletlerin oluşması ise on dokuzuncu yüzyıla tekabül etmektedir. 19.yy öncesinde var olan devlet yapıları günümüzdeki ulus devlet modellerinden farklılıklar göstermektedir. ⁸

Ulus devlet inşası (nation building) modernleşme olgusunun bir parçası olmakla beraber köken olarak daha eskilere dayandığını iddia eden yazarları görmekte mümkündür. ⁹ Ulus devletlerin oluşum süreçlerini ve buna bağlı olarak azınlık

⁷ Charlton J.H. Hayes, Milliyetçilik: Bir Din (Batı Siyasal Düşüncesinde " Ulusalçılık" Tasavvuru), Çeviren: Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.17-22

⁸E.J. Hobsbawn, Milletler ve Milliyetçilik (Program, Mit, Gerçeklik), Ayrıntı Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul, 2010, s. 15

⁹ " Ulus Devlet İnşası " (Nation Building) kavramı ulus kuramları çerçevesinde Karl Deutsch, Stein Rokkan, Charles Tilly ile birlikte bir ekole dönüşmüştür. Stein Rokkan bu ulus devlet inşa sürecini 16.yy dayandırmaktadır.

politikalarına maruz kalan halkların durumlarını tahlil etmek; bu araştırmanın temel meselelerinden olan göç ve asimilasyon hareketlerini anlamamıza kolaylıklar sağlayacaktır. Bu konunun teorik ve kavramsal çerçevesini daha iyi izah edebilmek için ‘‘Ethnie (Etnik Topluluklar), Millet (Ulus), Azınlık, Asimilasyon, Göç’’ kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

Ethnie: Ortak soy miti, tarih ve kültürleri ile birlikte bir teritorya ile özdeşleşen ve dayanışma duygusuna sahip olan insan nüfusu olarak tanımlanabilir. ¹⁰ Bu kavramın tarihsel köken itibari ile Eski Yunan’a dayandığı ifade edilmektedir. ¹¹

Millet (Ulus) : Kavim ve etnik kimliklerin üstünde, çoğu kez bu kimlikleri temel yapan bilhassa 18.yy ortaya çıkan siyasi bir örgütlenme türüdür. Modern millet kavramının Fransız Devrimi’nin oluşturduğu sosyo-politik toplumla yakından ilişkisi vardır. Modern millet kavramı devletle özdeşleşerek ve belirli bir kavmi–etnik grubu temel alarak kendi dilini ve kültürünü devletin kimliği olarak tanımlayıp diğer etnik gruplar üzerinde tahakküm kurabilmektedir. ¹² Bu konu üzerine ciddi araştırmaları olan Miroslav Hroch klasik tutumların ötesinde millet kavramını şu şekilde tanımlamaktadır : ‘‘ Milleti husule getirenin milli bilinç, milliyetçilik, milli irade ve ruhani güçler olduğu yolundaki öznelci anlayışın aksine biz milletin toplumsal realitenin tarihsel kökene sahip bir bileşen olduğunu ileri sürüyoruz.’’ ¹³ Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması hakkında çalışmaları olan Benedict Anderson ise millet kavramı hakkında şunları ifade etmektedir: ‘‘ Ulus hayal edilmiş bir siyasi topluluktur- kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. ‘‘ ¹⁴

, Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, Repenser le nationalisme (Théories et pratiques), Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek (Kuramlar ve Uygulamalar) Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 27

¹⁰ Anthony D. Smith, The Ethnic Origins of Nations (Ulusların Etnik Kökeni), Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 56- 57

¹¹ ‘‘ Etnite’’ (ethnos) terimi daha eski çağlarda farklı kullanımlara sahip olsa da Eski Yunan’da Yunanların dışında kalan farklı kimseleri karşılamaktadır. , İbrahim Yalimov, Bulgaristan Türk Topuluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği Bulgaristan Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 15

¹² Kemal H. Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 35-36

¹³ Miroslav Hroch, modern milletin kökenini temel realite olarak ele alırken, milliyetçiliği ise söz konusu milletin mevcudiyetinden türeyen bir olgu olarak görmektedir. Miroslav Hroch, bu tutumuyla diğer klasik tanımlamalardan kendini ayırtmaktadır., Miroslav Hroch, Avrupa’da Milli Uyanış (Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırılmalı Analizi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 21 -24

¹⁴ Benedict Anderson, ‘‘ Millet ‘‘ kavramının hayal edilmiş olmasını şu şekilde açıklamaktadır: ‘‘ En küçük ulusun bireyleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışamayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitemeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder. ‘‘ , Benedict Anderson, Imagined Communities Reflections on the Origins and Spread of Nationalism, (Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması) , Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul,2009, s. 20

Azınlık kavramıyla ilgili literatürde en yaygın olan şu tanımlama dikkat çekmektedir: ‘‘ Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan üyelerinin nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren grup. ’’¹⁵

Asimilasyon kavramı için Türk Dil Kurumu Sözlüğünde şu tanıma yer verilmektedir : ‘‘Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme. ’’¹⁶

Göç kavramının birçok tanımı bulunmakla birlikte en kısa ve öz tanımı şudur: ‘‘ Asıl yerinden, ulaşmak istenilen yere hareket etmek. ’’¹⁷ Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise daha kapsamlı olarak şu tanıma yer verilmektedir : ‘‘ Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret. ’’¹⁸ Göç kavramı hakkında Kemal H. Karpat şu bilgileri aktarmaktadır:

*‘‘ Göçler toplumsal değişmelerin en güçlü unsuru olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmiş, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur. Yeni ırklar, yeni kültürler, yeni idare ve yaşam biçimleri göçlerin etkisiyle ortaya çıkmış ve günümüz toplumlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. ’’*¹⁹

Bu kavram üzerine derin düşünüldüğünde devletlerin özünü oluşturan toplumların göç hareketleri ile oluştuğunu görebilmekteyiz. Göç hareketleri tarih boyunca toplumsal etkileşim yoluyla yeni kültürlerin ve medeniyetlerin oluşmasına zemin

¹⁵ Francesco Capotorti’ye ait bu tanımlama azınlık kavramını tüm boyutlarıyla ele aldığı için önem ifade etmektedir. , Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri, Mayıs, Bursa, 2011, s. 28

¹⁶ Diğer anlamları için bakınız: Türk Dil Kurumu Sözlüğü

¹⁷ Kemal H. Karpat, Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 71

¹⁸ Bakınız: Türk Dil Kurumu Sözlüğü ‘‘ Göç ’’ maddesi.

¹⁹ Kemal H. Karpat, Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 9

hazırlamıştır. Toplulukların (ethnieden) ulusa geçişi sosyolojik olarak uzun süreçleri içermesine bu etkileşimlerin sonucunda kolaylaşmıştır. ²⁰

Ulus devleti kurmanın ön koşulu sayılabilecek milli bir kimliğin oluşması için yüzyıllar gerekmektedir. Ortak tarih, ortak kültür ve mitler halkları bir arada kaynaştırarak milletleri uzun süreçlerden sonra tarih sahnesine çıkarmaktadır. Milli kimliğin temel özelliklerini Anthony D. Smith şu şekilde izah etmiştir:

- Tarihi bir toprak / ülke, ya da yurt.
- Ortak mitler ve tarihi bellek
- Ortak bir kitlesel kamu kültürü
- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi. ²¹

Ulus devleti için ön koşul sayılabilecek ‘‘Milli Kimlik’’ kavramının çok boyutlu, karmaşık bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu kavram istisnasız olarak tüm ulus devletler için geçerli bir ölçektir. Bu ön koşulların oluşmaması halinde milli kimlik kavramı önemini yitirecek dolayısıyla ulus devlet kavramı geçerliliği kaybedecektir. Milli kimlik oluşturabilmek için birçok devlet homojenleşme yoluna gitmiştir. Ayrıca ulus devlete geçiş esnasında en çok görülen uygulamalar asimilasyon ve göç ettirme politikalarıdır. Ulus-devlet ideallerini gerçekleştirmek isteyen Balkan halkları da kendi içerisinde milli kimliğe sahip bireylerin niceliğini ve niteliğini artırmak için diğer etnik gruplar üzerinde asimilasyon ve göç ettirme politikalarını yürütmüşlerdir. Dolayısıyla Balkanlar’da bu süreçte diğer ve öteki olarak nitelenen grup Türkler ve Müslümanlar olmuştur.

Balkan haklarının ulus devlete geçişi esnasında önceden var olan kimliklerinin korunmasında Osmanlı Devleti’nin bölgedeki etnik kültürü koruyan politikaları öneme haizdir. Balkan coğrafyası ve Doğu Avrupa’da ulus devlete geçiş sürecinde içerisinde çok sayıda etnik topluluk barındırması nedeniyle en fazla zarar gören iki devlet Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti olmuştur. Ulus

²⁰ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations (Ulusların Etnik Kökeni)*, Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 199-219

²¹ Anthony D. Smith, *National Identity (Milli Kimlik)* Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31-32

devlete dönüşebilecek toplulukların dışarıdan etkiye açık olmalarının yanı sıra ethnieden ulusa geçiş noktasında bulunmaları da süreci hızlandırmıştır.

Kendi ulus devletlerini kurmak isteyen Balkan devletleri Osmanlı devletinde isyanlar çıkarıp kendi milli kimliklerini kurmak için birçok yola başvurmuşlardır. Balkanların siyasi ve demografik yapısında meydana gelen değişikliklere baktığımızda ulus devlete geçiş denemelerinin izlerini görmekteyiz. 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlar asimilasyon ve göç ettirme politikalarına maruz kalarak azınlık konumuna düşmüşlerdir.²² Balkanlar'da en fazla Türk azınlığın yaşadığı Bulgaristan, kendi ulus devletini kurmak için asimilasyon ve göç ettirme politikalarını uygulamıştır. Bulgaristan, azınlık politikalarındaki bu tutumlarını Komünist dönem öncesi ve sonrasında da çeşitli şekillerde uygulamıştır.

Bulgaristan'ın devletleşme ve ulus devletini ayakta tutma sürecinde yaptığı birçok faaliyetler olmuştur.²³ Bu faaliyetleri teorik olarak iki aşamada ifade edebiliriz: Bu iki aşama 1878 – 1944 arası ve 1944- 1989 arasında bazı farklılıklar içermektedir. Tüm bu süreçler esnasında Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlık ya asimile edilmeye çalışılmış ya da zorla göçe tabi tutulmuştur. 1878 – 1944 yılları arasında Bulgaristan, kendi ulus devletini ayakta tutabilmek için aşırı Bulgar milliyetçiliğinin yanı sıra Slav – Ortodoks inancını ön planda tutmuştur. Bulgaristan'da 1878 ile 1944 arasında dini ve milli söylem beraber yürütülürken azınlıklara yönelik göç ettirme siyaseti aktif olarak Çarlık Rusya'sının desteğiyle yürütülmüştür. 1944 yılından sonraki ikinci aşamada bu çizgi Sovyet Rusya'nın desteğiyle Sosyalist yurttaşlık modeline dönüşmüştür. Bu süreçte Bulgaristan Halk Cumhuriyeti tarafından bu modelde ateizmin yanı sıra etnik olarak homojenleşme siyaseti izlenilmiştir.

Bulgaristan'daki Komünist idarenin 1944 – 1989 arasındaki azınlık politikalarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Etnik hoşgörü dönemi (1944- 1956)
- Etnik kimlikleri aşındırma dönemi (1956-1984)

²² Balkanlarda milliyetçiliğin nasıl oluştuğu ve bu süreçte Türk ve Müslüman ahalinin nasıl azınlığa dönüştüğü meseleleri ele alınmaktadır. , Kemal H. Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15- 58

²³ Bulgarların, ulusal bilincin oluşması ve devletleşme yolunda yaptıkları faaliyetler için bakınız: Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 56-104. , Kemal H. Karpat, Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.261-295

- Etnik asimilasyon dönemi (1984-1989) ²⁴

Sonuç olarak Bulgaristan Hükümetleri, Çarlık ve Sovyet Rusya'nın da desteğiyle kendi ulus devletini ayakta tutma adına Türk ve Müslüman azınlığı göç ettirme siyasetlerini canlı tutmuşlardır. Bulgaristan Hükümetleri, ulus devletin gereği olan homojen nüfus yapısını dikkate alarak Türkiye ile ilişkilerini göç siyaseti üzerinden yürütmüştür. ²⁵

²⁴ Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri, Mayıs, Bursa, 2011, s. 34

²⁵ 1951, 1968-1979 ve 1989 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçlerin nitelik ve niceliklerinden yola çıkılarak bu bilgiler teyit edilebilmektedir.

BÖLÜM I: RUSYA’NIN BALKAN TAHAYYÜLÜ & BULGARLARIN ASİMİLASYON POLİTİKALARI ve TÜRK AZINLIK

1.1. Balkanların Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi

Birçok denize çıkışı olan Balkanlar, dünyanın önemli ticari noktaları ile köprü vazifesindedir. Balkanlar konum itibarıyla Asya ve Avrupa devletlerini birbirine bağlamaktadır. Balkanlar, Türkiye’yi Avrupa’ya bağlarken Rusya’yı da Güney Avrupa’ya ve sıcak denizler üzerinden Ortadoğu’ya bağlamaktadır. Balkan ülkelerine sahili olan Adriyatik Denizi ise birçok ülkeyle beraber Kuzey Afrika ve Güney Avrupa’ya açılma imkânı vermektedir. Ayrıca Balkanlar Ortadoğu ülkelerinin Avrupa’ya en kısa ve en güvenli yoludur. Ülkeler ve kıtalar arasında bir geçiş noktası olması nedeniyle yüzyıllar boyu önemini yitirmemiş bir bölgedir. Balkanlar, Güney ve Doğu Avrupa’nın merkezi olarak düşünüldüğünde, olası bir savaş durumunda doğuya yönelik saldırılarda avantaj sağlamaktadır. Bu yüzden Balkan coğrafyası yüzyıllardan beri birçok ülkenin jeostratejik amaçlarına dâhil edilmiştir. Balkanlar; Avrupa, Asya ve Kafkasları birleştiren kilit bir noktadır. Rusya için hem siyasi hem ekonomik açıdan büyük önem taşıyan Balkan coğrafyası dış politika da bir hayat sahasıdır. Bu yüzden Balkanlar’daki gerçekleşen en küçük denge değişimi Rusya’nın dış siyasetini etkilemektedir. Rusya için Ortodoks ve Slav halkları Balkanlar’da aynı hedefe aynı duygularla yaklaşma eğilimini ifade eder. Bu yüzden Balkanlar Rus dış politikasında jeokültürel olarak değerlidir.²⁶

Balkanlar’daki Osmanlı mirasının paylaşılması üzerine kurulmuş olan Birinci Dünya Savaşı bitmeden önce Rusya’da gerçekleşen 1917 devrimiyle Ruslar, Balkanlar’dan politik olarak çekilerek eski etkisini bir dönem kaybetmiştir. 1939’da başlayan İkinci Dünya Savaşında Balkan ülkeleri, Almanya- Rusya rekabeti nedeniyle mecburen savaşın içerisinde yer almıştır. Bu rekabet sahası içerisinde Balkan ülkeleri kullanılmak istenmiştir. Savaşın sonunda galipler arasında yer alan Sovyetler Birliği ve İngiltere Yalta Konferansı’nda gizli yüzdeler antlaşmasıyla Balkanlar’ın jeopolitik paylaşımı konusunda anlaşmışlardı. Doğu Avrupa ve Balkanların büyük bir bölümünü işgal eden Kızıl Ordu, Balkan devletlerinin yönetimlerinde komünist

²⁶ Sedat Demirci, Rusya’nın Balkanlarda Yeni Çıkarları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): s. 46-47

rejimlerin kurulmasına ideolojik ve askeri anlamda destek vermiştir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrası Balkan coğrafyası ideolojik olarak yeni bir döneme girmiştir.²⁷

1.1.2 Çarlık Rusya'sının Balkan Politikası

Balkan coğrafyası²⁸ her zaman Rusların ve diğer milletlerin ilgi alanı içerisinde olmuştur. Rusya, doğal olarak ‘‘Slav’’ halkları üzerinden Balkanlar’da kendi politikasını icra edebilme potansiyeli yüksek bir devlettir. Rus dış politikasının tarihsel olarak Balkanlar’daki temel hedefleri: Slav kardeşlerini Osmanlı’dan kurtarma ve stratejik öneme sahip boğazları kontrol etme tutkusu olarak ifade edilebilir. Deli Petro’nun vasiyetinde yer alan sıcak denizler inme Rusların en büyük ideallerinden biridir. Ruslar için sıcak denizlere inme ve ‘‘Panslavizm’’ Balkanlar’da faaliyet göstermek için güçlü sebeplerdir. Balkanların sıcak denizlere inmek için en kolay güzergâh oluşu bu bölgedeki çatışma alanlarını daha iyi görmemizi sağlayabilir. Rusya, Balkanları sadece Osmanlı’dan kurtarmak istememiştir. Aynı zamanda diğer Avrupalı devletlerin tesirlerinden uzak tutmak da Rusların önemli hedeflerinden biri olmuştur.²⁹

Balkan topraklarında Slav halklarının yer alması ve bunların Ortodoks olması bu yakınlığı daha da pekiştirmekteydi. Osmanlı Devleti’nin gerilemesi sonrası Balkanlarda gerçekleşen önemli olaylarda Rusya’nın rolü unutulmamalıdır. Rusya, Slav halklarının bağımsızlıklarını kazanmalarından önce kendi askeri üslerinin bu bölgeye yerleşmesi için politikalar yürütmüştür. Bu bağlamda Rusya, Balkan halklarının hemen isyan etmesini istememiştir. Ruslar, bölgede bütün bir Balkan – Slav devleti görmek istemiştir. Daha sonra bu konu Balkan Federasyonu fikri olarak bölge ülkelerinin gündemine gelecektir. Balkanlar’daki Slav halkları Fransa’dan gelen ‘‘Milliyetçilik’’ akımları ile ayrı ayrı devlet oluşumlarına daha sıkı sarılmış ve zamanı gelince isyan etmişlerdir. Balkanlar, tarih boyunca sadece Ruslar ve Osmanlıların değil Avusturya, Fransa ve İngiltere’nin de ilgi alanında olmuştur. Rusya’nın Balkanlara ilgisi hem jeostratejik ve hem jeopolitik nedenlerle

²⁷ Sabir Askeroğlu, Rusya’nın Balkanlardaki Araçları, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,1881/rusyanin-balkanlardaki-araclari.html> (Erişim Tarihi: 3.5.2016)

²⁸ Balkanlar kavramı üzerine bakınız: Maria Todorova, Balkanları Tahayyül Etmek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.63-65.

²⁹ Erdoğan Keleş, ‘‘Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel’e Göre İstanbul’a En Kısa Yol)’’, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 46,2009, s.93-94

açıklanabilir.³⁰ Rusya, parçalı bütün olmayan Slav devletleri oluşumlarına siyaseten sıcak bakmamıştır. Sonuç olarak Rusya, bölgenin savaşlar ve isyanlar sonrası kontrollü bir şekilde kendi hegemonya sahasına dönüşmesini istemiştir.

1877-1878 Osmanlı – Rus savaşı sonrası Balkanlar’dan göç eden Türk ve Müslüman azınlığı Anadolu’ya ve Trakya’ya yönelmişti. Bu savaşlar ve göçler kurulacak olan yeni Bulgar devletine bir kapı aralamaktaydı. Dolayısıyla Bulgarlar, Rusların Balkanlar’daki Slav - Ortodoks birlikteliği üzerinden organize ettiği oyunda oynayacak zemini ve zamanı bulmuşlardı. Aynı zamanda Bulgarlar, devamlı üst akıl olarak faydalandıkları Rusya’nın bölgeye ait kadim planlarını tam manasıyla bilmemekteydiler. Bu planlar Bulgar isyancılarına göre büyük ölçüde örtüşmekteydi. Bulgarlar, kendi ulus devletine giden yolda en fazla Rusya ile ortak hareket etmişlerdi. Bulgar – Rus ortak siyaset anlayışı Soğuk Savaşın bitimine kadar devam edecekti. Rusların, Balkanlar’daki “*Üçüncü Roma*” ideali eskilere dayanmaktadır. Ortodoks – Slav etki alanı Rusların bölgede her türlü işini görebilecek bir anahtara dönüşmüş vaziyetteydi. Rusların, Balkanlar’daki Ortodoks – Slav etki alanı kuzeyde Besarabya’dan başlayarak Bulgaristan ve Sırbistan üzerinden Yunanistan’ı da içine alarak Adriyatik ve Ege’ye uzanmaktaydı. Rusya’nın bu etki alanına karşı Osmanlı Devleti’nin etki alanı ise Türk ve Müslüman Azınlığın olduğu her yer olarak özetlenebilir. Bir başka ifade ile Balkanlar’daki Osmanlı etki alanı içerisinde stratejik olarak Bulgaristan, Batı Trakya ve Makedonya’daki Türk ve Müslümanlardan başka Boşnak ve Arnavutlar da önemli bir konumdaydılar.³¹

1.1.3 SSCB ve Balkanlar

Sovyetler Birliği, 1955’te Varşova Paktı’nı kurarak NATO ülkelerine karşı bu birlik üzerinden bir mesaj vermekteydi. Sovyetler Birliği, Varşova Paktı ile şunu hedeflemiştir: Tüm Doğu Avrupa ve Balkanlar’a Sovyet modeli sosyalizmi aşilayarak uydu devletler kurmaktı. Varşova Paktına giren ülkelerin çok uluslu oluşu ve her ulusun farklı politik hesapları SSCB için durumu zorlaştırmaktaydı. Soğuk Savaş boyunca Balkanlar’da Rusya’ya en çok yakınlık gösteren ülke Bulgaristan olmuştur.

³⁰ Sedat Demirci, Rusya’nın Balkanlarda Yeni Çıkarları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): s.48 – 50

³¹ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik (Türkiye’nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları, İstanbul Yüzüncü Basım, Eylül 2014, s.315

Bulgaristan, SSCB'ye verdiği desteği ve sadık müttefikliği ile Sovyetlerin bu bölgedeki etkisinin artmasını sağlamıştır. Yugoslavya'nın SSCB ile ilişkileri farklı bir boyuttaydı. Bulgaristan-SSCB ilişkisi Yugoslavya'nın iç ve dış politikasına uymamaktaydı. Ayrıca Yugoslavya, yardım almadan kendi imkânlarıyla Alman işgalinden kurtulmuştu. Bu yüzden Tito, doğal olarak SSCB ile mesafeli bir ilişki içerisindeydi. Sovyetler Birliği, Balkanlarda kendi hegemonyasına girmek istemeyen güçlü büyük bir devlet istemiyordu. Yugoslavya, Tito'nun tutumları ve Stalin'in aşırı istekleri nedeniyle SSCB ile ters düştü. Bu gelişmelere binaen Yugoslavya 1948 yılında "*Cominform'dan*" çıkarıldı.³²

SSCB ile Yugoslavya arasında problemler uzun yıllar devam etti. Bu süreç içerisinde Balkanlar'da Yugoslavya ve Arnavutluk, göreceli olarak Moskova'dan bağımsız politikalar yürüttüler. Yunanistan'ın dışında kalan Balkan coğrafyası Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar SSCB'nin hegemonyasında olmaya devam etmiştir.³³

Balkanlar, Soğuk Savaş boyunca SSCB tarafından ideolojik ve politik olarak nerdeyse çepeçevre kuşatılmış vaziyetteydi. Adriyatik Denizi hem Avrupa'nın hem de SSCB'nin hegemonya sahası olduğu için Balkanları tampon bölge haline getirmiştir. Avrupa, Balkanları kendisinin bir devamı olarak görmekteydi. Bu durum Avrupa'nın Balkanlara jeopolitik anlam yüklemesine sebep olmuştur. Buna karşın SSCB ise Balkanlara jeopolitiğin ötesinde ideolojik ve kültürel mana yüklemekteydi. Dolayısıyla bu durum SSCB'nin bölgeyi kendisinin doğal hegemonya sahası olarak algılamasını sağlamıştır.³⁴

Rusya, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan tasfiyesi edilmesinde sürecinde kurtarıcı devlet rolünü hiçbir zaman bırakmamıştı. Sovyet rejimi bu tarihsel duruma istinaden bölgede Avrupa kaynaklı yönetimlere hayat sahası tanımamaktaydı. SSCB, kendine fayda sağlayacak rejimleri Komünist Partiler aracılığıyla destekleyerek hegemonyasını devam ettiriyordu. Avrupa ve SSCB, Soğuk Savaş esnasında Balkanlar üzerinde güç mücadelesine devam etmekteydi. Bu güç mücadelesinin yöntemleri farklıydı. Balkanlar üzerinde SSCB dayatma yolu ve ideolojik yöntemlerle nüfuzunu artırmaya çalışırken, Batı ise liberal değerler üzerinden etkisini artırmaya

³² Sedat Demirci, Rusya'nın Balkanlarda Yeni Çıkarları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): 45-60 s. 50- 52

³³ Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, (Çevirmen: Zehra Savan, Hatice Uğur), Nisan 2013, İstanbul, s.343 – 350

³⁴ Doğal hegemonya sahası "*Lebensraum*" kavramı ile ilişkilendirilebilir. *Lebensraum*: Hayat sahası manasına gelmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya tarafından jeopolitik amaçlar için kullanılmıştır.

çalışıyordu. Soğuk Savaş'ın bitimine kadar hem Batı'nın hem de SSCB'nin stratejik olarak önemsedığı Balkanlar'da Sovyetlerin ağırlığı hissedilmiştir.³⁵

1980'lerin ikinci yarısından sonra Sovyet ekonomisi gittikçe kötüye gitmekteydi. Başta SSCB olmak üzere Varşova Paktı ülkelerinde, bütçe hesaplarını korumak arzusu hâkimdi. Ekonomik dar boğaza giren '*Demir Perde*' ülkelerinde yaşayan halk, komünist sistemin geleceğinden endişe etmekteydi. Uzun süredir ABD ve Avrupa üzerinden gelen liberal değerler halkı etkilemeye başlamıştı. Gorbaçov, işlemez hale gelen ekonomik çarkı yeniden döndürmek için (*perestroika*) '*yeniden yapılanma*' zamanının geldiğini ve bu sürecin birliğin dağılmaması için zorunlu olduğunu ifade ediyordu. Sovyet halkı, dünyadaki gelişmeleri takip edebilmek için daha fazla özgürlük istemekteydi. Komünist ideoloji, yarım asırdan daha fazla bir süre kendisinden başka hiçbir fikri faaliyete izin vermemişti. Yılların biriken düşünceleri özgür bir ortam aramaktaydı. Gorbaçov, halkın bu taleplerini görerek '*açıklık*' manasına gelen (*glasnost*) siyasetini uygulamaya geçti. Gorbaçov'un bu adımı Varşova Paktı ülkelere örnek olabilecek kısmi özgürlük ortamını hazırlamıştı.³⁶

80'lerin ikinci yarısında Türkiye – Bulgaristan arasında gergin bir ortam mevcuttu. Bu gergin ortam NATO ve Varşova Paktını karşı karşıya getirme potansiyelini de içermekteydi. Türkiye, bu süreçte Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumuna müzakere usulü üzerinden yaklaşmıştır. Türkiye'nin temkinli siyaseti ülkeler arasında görülen azınlık meselelerine örnek olabilecek düzeyi temsil eder. Türkiye, 1984 yılının son aylarında başlayan Bulgaristan'daki Türk azınlığın isimlerinin değiştirilmesi hadisesini uluslararası arenaya taşımıştır. Türkiye, bu süreci Bulgaristan ile siyasi bir münazara şeklinde yürütmüştür. Sonuç olarak Türkiye, temkinli politikaları sayesinde Sovyetler Birliği ile bu konuda karşı karşıya gelmemiştir. Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler ve Gorbaçov'un '*glasnost*' politikaları, Türkiye-Bulgaristan arasında az sayıda münferit olaya kolaylık sağlamıştır. 16 Nisan 1985 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine sığınan Türk asıllı Bulgaristan vatandaşı Mustafa Süleymanoğlu, Bulgar yetkililerin 2 yıl içerisinde ikna edilmesiyle Moskova'dan Türkiye'ye getirilmiştir. Bu olay,

³⁵ Timuçin Kodaman - Haktan Bırsel, 21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2014, C.19, S.1, s.49-64, s.51

³⁶ Filiz İrge, Sovyetlerden Rusya Federasyonu'na (Balkanlar – Orta Asya – Kafkaslar) Kapitalist Kuşatma, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, I. Basım, Mart, 2006, s. 183 – 186.

gerçekleşecek birçok münferit sığınma talebine örnek olacaktır.³⁷ Naim Süleymanoğlu'nun Dünya Olimpiyatlarında Avustralya'daki Türk Büyükelçiliğine sığınıp Türkiye'ye gelmesi gibi.

Dünya siyasetinde oluşan yumuşama havaları Türkiye ve Bulgaristan arasında soğuk rüzgârları tamamen eritememiştir. Gorbaçov'un öncesinde SSCB'nin Balkan ve Bulgaristan politikasının farklı olduğunu görmekteyiz. 80'li yıllarda gelişen olaylardan yola çıkarak Jivkov'un, Gorbaçov öncesindeki SSCB devlet başkanları ile daha yakın ilişkiler kurduğu gözlemlenmiştir.³⁸ Bu süreçte SSCB'nin "glasnost" siyasetini, Bulgaristan Komünist Parti yetkililerinin dikkate almadığı görülmektedir. Bulgaristan'daki azınlıklara uygulanan asimilasyon politikalarının Sovyetlerin bir projesi olup olmadığı meselesi de daima tartışma konusu olmuştur.³⁹

1.2 Bulgarların Asimilasyon Politikalarına Genel Bir Bakış

"Bütün tarihimizin en büyük kaybı, Rumeli'nin elimizden çıkarmamızdır. Tuna ve Adriyatik'ten Meriç çizgisine çekilmemiz iki safhada oldu: 1877-78 Rus Savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşı. Bu iki savaşı da kaybeden Osmanlı Devleti, Rumeli'ni bıraktı ve imparatorluğun kanatlarından biri koşturdu." Yılmaz Öztuna⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin Balkanları terk etmek istemeyişinin bir numunesi olarak Osmanlı – Rus savaşları esnasında gösterilen muhteşem müdafaa ve özveri, dönemin şair ve yazarları tarafından kaleme alınmıştır. Namık Kemal'in meşhur romanı *Vatan*

³⁷ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008),İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016,s.231

³⁸ Ömer E. Lütem, Türkiye'nin Bulgaristan Politikası, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012,s.152-153.

³⁹ Roumen Daskalov, Debating The Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov, Ceu Press,Budapest- New York, 2011, s.282- 285

⁴⁰ Yılmaz Öztuna, 93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız (Rumeli'nin Elden Çıkışı), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul,14.Baskı, Mayıs 2012, s.9

*Yahut Silistre'de*⁴¹ bahsettiği gibi Balkanlar, Osmanlı'nın yeşerip büyüdüğü bir vatandı. Balkanların bir şehrinin terkedilmesi bir vatanın terk edilmesine eşdeğerti. Anadolu'dan gelen Türklerin ikinci Diyar-ı Rum'u yani Rumeli: Osmanlı Devleti'nin stratejik hayat sahasıydı. Rumeli'nin terk edilmesi, yüz yıllarca emeğin ve binlerce kültür mirasının ve hatıraların yok edilmesinden bir farkı yoktu.

Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin Rumeli fetihleri içerisinde ilk alınan toprakları oluşturmaktadır. Uzun yıllar oradaki Balkan halkları ile beraber yaşayan Müslüman Türkler, 500 yıllık bir zaman diliminin ardından Balkanlar'da azınlık duruma düşmüştür. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrası Bulgarların kendi milli devletlerini kurmak için giriştikleri çeşitli girişimler Rusya'nın Balkan politikasıyla büyük ölçüde uyuşmaktaydı.

Asimilasyon sadece bir millete benzemek veya benzetmek değildir. Daha önce yüzyıllardan beri var olan kimliği yok etmek asimilasyonun en önemli boyutudur. Bulgar siyasi tarihinde Türk ve Müslüman azınlığa karşı asimilasyon şekilleri türlü şekillerde zahir olmuştur. Bu bağlamda Bulgaristan'daki asimilasyon hareketlerinin ilk aşaması bölgedeki 500 yıllık Türk – İslam sentezinin temsilcisi olan Osmanlı medeniyetini ortadan kaldırmaktı.

Kültürel asimilasyon için Balkanlar'da ve Bulgaristan'da Osmanlı döneminden kalan tüm tarihi ve kültürel miras olarak ne varsa yok edilmeli ya da dönüştürülmeliydi. Slav – Ortodoks medeniyeti Balkanlar'da faaliyet yürütmesi için Osmanlı mirası silinmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi sonrası kurulan ulus devletleri Osmanlı tarihi mirasını silerek milli bir kimlik oluşturmak istemişlerdir.

Bulgaristan, devlet vasfını almadan önce bölgedeki Türkler üzerinde Ruslar yoluyla baskı kurarak demografik üstünlüğü ele geçirmeye çalışmaktaydı. Bulgaristan'ın özerkliği döneminde Türkler, bu idarenin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı öncesi Tuna Vilayeti içerisinde 1876 yılında 1.120.000 Türk olmasına karşın 1.130.000 Bulgar yaşamaktaydı. Doğu Rumeli Vilayeti'nin Filibe ve İslimiye sancaklarında Türkler, toplam nüfusta Bulgarlardan daha fazlaydı. Bu iki sancakta Türkler 681.000, Bulgarlar ise 483.000 civarındaydı.⁴² Ayrıca Doğu Rumeli Vilayeti içerisinde yer almayan Kırcaali ve Rodoplar'da da yoğun Türk

⁴¹ Bkz. Namık Kemal, Vatan Yahut Silistre

⁴² Mehmet Günay, Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı (1878 – 1945), Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2006, s.17

nüfusu yaşamaktaydı. Kırcaali bölgesi, ‘‘Balkan Savaşları’’ sonrasında Bulgaristan sınırları içerisinde kalacaktı. Daha sonraki dönemlerde Güney Bulgaristan’da Kırcaali ve Rodoplar, Kuzey Bulgaristan’da Deliorman ve çevresinde yaşayan Türkler, Bulgar Hükümetlerinin türlü asimilasyon politikalarının mağduru olacaktır.

Tarihçi Kemal Karpat’ın deyimiyle Bulgarlar, Rusların desteğiyle ‘‘Çisto Bulgarin’’ (Saf Bulgar Halkı) projesini hayata geçirmekle ulus devletine giden yolu kendilerine açmak istemişlerdir. Bu proje kapsamında etnik olarak sadece Bulgar ve Slav kökenlilerden oluşan bir yapı öngörülmekteydi. Dolayısıyla Osmanlı tarihi mirası ve Müslüman Azınlık bu süreçte ötekileştirilmiştir. Ayrıca kurulan yeni Bulgar devleti Rusya’ya Balkanlar’da stratejik avantajlar sağlamaktaydı.⁴³

Bulgarların asimilasyon politikalarını genel olarak iki ana dönem üzerinden değerlendirebiliriz. 1878-1944 ve 1944-1989 yılları arası kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Bu iki dönemin temelinde ise aşırı Bulgar milliyetçiliği yatmaktadır.1878 yılı sonrası devletleşme yoluna giren Bulgaristan, Rusların desteğiyle Türk ve Müslüman Azınlığı göçe zorlama yoluyla etnik temizlik politikası gütmüştür. Asimilasyon politikalarında 1878-1944 arasında Slav–Ortodoks çizgi ağır basmaktadır. Bu süreç 1944 yılında gerçekleşen komünist devrim ile nitelik değiştirdi. Bulgaristan, asimilasyon politikalarında dine mesafeli kadrolarla ateizmin teşvik edildiği bir yapıda artık ‘‘Ortodoks’’ inancı yerine artık komünist ideolojiye başvurdu. 1944-1989 arasında yeni süreçte SSCB rol – model olarak etkiliydi. Bulgaristan Hükümetleri ekseriyetle, asimilasyon politikalarının ilk dönemlerinde azınlıklara milli ve dini bilinç yüklemek isterken 1944 sonrası ikinci dönemde ateizm ve sosyalist yurttaşlık teması ağır basmaktadır.⁴⁴

Bu asimilasyon politikalarının en ağırı kuşkusuz zorla isim değiştirmeler olmuştur. Osmanlı kültürü ve mirasının izlerini silmek isteyen Bulgar yetkililer, 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşları sürecinde Müslüman Pomakların zorla isimlerini değiştirmek istemişlerdi. Pomaklara yönelik 1912 yılında gerçekleştirilen isim değiştirmelerin arka planında üç neden yatmaktadır:

- Pomakların, Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırıldığı teması.

⁴³ Balkanlar Benim Yurdum Belgeseli, Kemal Karpat’ın Açıklamaları, <http://www.aljazeera.com.tr/belgesel/belgesel-balkanlar-benim-yurdum> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

⁴⁴ Orlin Sabev (Orhan Salih), Osmanlı Sonrasında Bulgaristan’da ‘Yeniden Doğuş’ Süreçleri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012,s.123 – 124

- Pomakların, ‘‘1876 Bulgar İsyanı’’ sırasında Osmanlı askerlerine yardım ettikleri iddiası.
- Doğu Rumeli Vilayetine katılmak istemeyen Pomakların, Bulgarlarla çatışmaya girişmeleri.⁴⁵

Bulgar ordusunun 1912 yılında girdiği Rodoplar’da yaşayan Türkler ve Pomaklar, Bulgar ordusuna karşı ufak çaplı çatışmalara girse de bölgenin işgal edilmesine engel olamamışlardır. Balkan Harpleri sırasında uygulanan yanlış stratejiler ve uygulamalar sonrası Osmanlı Devleti, Balkanlar’da mevcudiyetini nerdeyse kaybetmiştir. I. Balkan Savaşı esnasında Osmanlı Devleti’nin diğer Balkan devletlerine karşı tek başına mücadeleye girişmesi ve yenilmesinin sonucu olarak Rodopları ve Doğu Rumeli Vilayetini, Balkan Ordusuna teslim etmesi trajediye dönüşmüştür.⁴⁶ 500 yıllık Osmanlı mirasının elden çıkması bölge halkında şaşkınlığa sebep olmuştur. 1912 yılı Balkanlar’da yaşayan Müslüman ve Türk azınlık için çok ağır koşulları barındırıyordu. Balkan Savaşları, bölgede demografik olarak birçok değişikliğe sebep olacaktı.⁴⁷ Rodop dağlarında Bulgar askerleri ve Bulgar Patrikhanesi yaklaşık olarak 200.000 Müslüman Pomak’ı zorla Hristiyanlaştırmıştır. II. Balkan Savaşının başlaması ve Pomakların direnişi Bulgar askeri birliklerinin bölgeden geri çekilmesini sağlamıştır.⁴⁸

Balkanlar’da Osmanlı Türkçesi çok yaygın bir şekilde kullanımda kalmıştır. Osmanlı – Rus Savaşı ve Balkan Savaşları neticesinde oluşan göç dalgaları ile bölgede Türkçe konuşan sayısı hızla azaldıysa da 500 yıllık birikim kültürel ve sosyal mecrada kendini günümüze kadar göstermektedir. Türkçe kelimeler; yer isimleri, soy isimleri şeklinde sosyal hayatın her alanında tüm Balkan dillerinde hala yaşamaktadır. En fazla Türkçe kelime Sırpça ’da bulunması ile birlikte tüm Slav dillerinde ortalama 3.000 ila 5.000 Türkçe kelime mevcuttur. Bu istatistik Türk dili ile Balkan halklarının uzun yıllar ortak bir kültür havzasında yoğrulduğuna işarettir.⁴⁹

⁴⁵ Neriman Ersoy – Hacısalihoglu, 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi Uygulamaları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.176-177

⁴⁶ ‘‘Balkan Ordusu’’ terimi Bulgar tarihçiler tarafından bilinçli olarak kullanılmaktadır.

⁴⁷ Bakınız Ek 2: Edirne Vilayetine ait 1912 yılında hazırlanan etnografik harita.

⁴⁸ İna Merdjanova, Pomatsite v Bilgariya, İslamıt i Natsionalite İdentiçnosti Na Balkanite, Musulmanskite Obştnosti Na Balkanite, Kritika i Humanizım, 2016, s.61

⁴⁹ Fatih İyiyol – Ahmet M. Kesmeçi, Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, Turkish Studies, Volume 6/4 Fall 2011, s. 624-628

Türkçe'nin yüzyıllarca süren Balkan dilleriyle olan etkileşiminden rahatsız olan gruplar vardı. Bu oluşumlardan biri olan askeri milliyetçilik ideolojisini benimseyen *Zveno (Zincir Halkası)* grubu 19 Mayıs 1934 yılında darbe ile Bulgaristan'da iktidara geldi. Bu grubun idaresinde uygulanan siyaset Almanya ve İtalya'daki yönetimleri andırmaktaydı. *Zveno* grubunun baskıları ile Bulgaristan'daki Türk yerleşim birimlerinin adlarını değiştirdi.⁵⁰ Türk yerleşimlerinin isimlerinin değiştirilmesi Türkiye ve başka ülkelerden gelen mektuplarda bazı sıkıntılar meydana getirmişti.

Yerleşim birimlerinin isimlerinin değiştirilmesinde basit bir yol izlenmişti. Bulgar yetkililer yerleşim biriminin ismini aynı şekilde direk Türkçe'den Bulgarca'ya çevirebilecek kelimeler bulabilirse birebir çeviri yapmaktaydılar. Eğer Bulgarca'da o yerleşim biriminin ismine yakın kelimeler yoksa başka yöntemlerle farklı veya yakın bir anlam içeren kelimeler seçilmekteydi.

Yerleşim birimlerine verilen yeni isimlere örnek verecek olursak; Kırcaali'nin büyük köylerinden "Âşıklar" köyü Işıklar olarak algılanmış sonrasında Bulgarca'ya "Rani list" olarak "Sabahın ilk ışığı" manasına gelen bir adlandırma yapılmıştır. Bulgaristan'ın Haskovo (Hasköy) ili sınırlarında Türkçe "Hocalar" köyü olarak bilinen yer Bulgarca'ya "Papazlar" "Popovets" olarak kayda geçirilmiştir. Bu örnekler tüm balkan yarımadasında Osmanlı tarih ve kültür mirasına ait hiçbir şeye tahammülü olmayan rejimlerde sıklıkla görülmekteydi.

Bu yerleşim birimlerinde Türkçe isimlerin değiştirilmesi mevzu Bulgarların bilinçaltındaki 500 yıllık Osmanlı hâkimiyetine karşı tutumu yansıtmaktaydı. Müslüman ve Türk inançlarına ters gelen adlandırmalar da bu süreçte yaygındı. Haskovo (Hasköy) sınırlarında yer alan "Şerbetler" köyünün ismi dini duygularla dalga geçercesine "Vinevo" yani "Şaraplar" olarak çevirilmiş olması Türk ve Müslüman azınlığı rencide etmek maksadıyla yapıldığına işarettir. Osmanlı döneminde Balkanlar'da İslam medeniyeti çerçevesinde yaygın olarak kullanılan insan isimleri bazı bölgelerimizde köy ismi olarak koyulması yaygın bir gelenektir. Bir başka örnek ise Kırcaali'de "Şaban Köyü" olarak bilinen yer Bulgarca'ya "Draganova" olarak değiştirilmiştir. Tüm bu örnekler ulusalcı Bulgar idarecilerinin Türkçe yerleşim isimlerine bile tahammülü olmadıklarının göstergesidir. Bu yerleşim

⁵⁰ Orlin Sabev (Orhan Salih) , Osmanlı Sonrasında Bulgaristan'da ' Yeniden Doğuş' Süreçleri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.125

birimlerinin zorla asıllarının değiştirilmesi bazen ironik bazen trajik durumlara sebebiyet vermekte olduğu açıktır. Rodopların ve Güney Bulgaristan'ın en yoğun Türk ve Müslüman şehirlerinden olan Kırcaali, şehrine de Slav - Bulgar ismi vermek isteyen BKP⁵¹ yetkilileri, Türklere daha fazla tepki çekmemek ve bir ayaklanmaya sebebiyet vermemek adına bu kasabasının adını değiştirmekten vazgeçmişlerdir.⁵²

Bulgaristan'da Osmanlı mirasının silinmesine dair var olan politikaların komünist dönemde de devam etmekte olduğu görülmektedir. 16 Şubat 1946'da bu politikalara binaen Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Başbakanı Georgi Dimitrov, şu açıklamada bulunmuştur:

*'' Balkanlar yalnızca Balkan halklarına ait olmasını, Slavların Balkanlar'da başrolü oynamasını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş dönemin izleri zamanla silinmelidir. ''*⁵³

1948 – 1952 yılları arasında Türk azınlığa yakınlık duyan Pomakların başka bölgelere yerleştirilmesi daha önce sınır bölgelerinde yaşıyan Türklere de uygulanmıştı.⁵⁴ Ülke içerisinde farklı kültür ve gelenekten gelen Türk ve Müslüman azınlık, Bulgarların çoğunlukta şehirlere sürülmüştü. Sonuç olarak Türk ve Müslüman Azınlığın benliklerini kaybetmeleri amaçlanıyordu.

1959 yılına kadar ülkede Türklere yönelik olumlu politikalar güden BKP yetkilileri, daha sonra bu tutumlarını aşamalı olarak değiştirmiştir. Ülkede yaşıyan diğer Müslüman azınlıklardan Pomaklar, Romanlar ve Tatarlar, Türk gelenek ve görenekleriyle birebir yakınlık duymaktaydılar. Rejim bu birlikteliği dağıtmak amacıyla 1962'de Pomaklara daha sonra 1965'de Romanların bir kısmına yönelik isim değiştirme kampanyaları düzenledi. Pomaklar ile Bulgar güvenlik güçleri arasındaki çatışmalardan sonra Pomaklara yönelik bu politika ertelendi. Bu ertelenme esnasında Bulgar yetkililer daha fazla tepki çekmemek için ismi değiştirilen

⁵¹ BKP: Bulgaristan Komünist Partisi

⁵² Burada anlatılan bilgiler (1993 Mayıs - 2016 Nisan ayları) arası Kırcaali ve Hasköy arasındaki köy ve kasaba ziyaretlerinde dinlediklerimden ve izlenimlerimden oluşmaktadır.

⁵³ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 280

⁵⁴ Hough Poulton, Bulgaristan ve Azınlıkları, Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler), Sarmal Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, Nisan 1993, s.136

Pomaklara eski Türk – Arap isimlerini alma hakkı verdi. Bu Pomakların isimlerini ger alma süreci altı yıl kadar sürdü. ⁵⁵

1971 -1974 arasında yaklaşık olarak 200.000 Müslüman Pomaklara zorla Hristiyan isimleri verildi. Ülke yönetimini elinde tutan Komünist idare, en büyük azınlık olan Türklere gözdağı veriyordu. Pomakların isimlerinin değiştirilmesine dünya kamuoyunda cılız bir tepki verilmesi, Bulgar Komünist idaresine başka eylemlerinde cesaret vermiştir. Libya Devlet Başkanı Kaddafi, bu mesele ile özel ilgilenererek İslam dünyasının Pomaklara yönelik sessizliğine son vermiştir. ⁵⁶

Balkanlar’da ve Bulgaristan’da uygulanan asimilasyon politikalarının arka planında demografik sebepler yer almaktadır. Türkler ve Müslümanlar, Balkanlarda yaşanan onca savaşa ve göçe rağmen demografik olarak yok olmamıştır. Türk ve Müslüman azınlığın nüfusu, homojenleşmek isteyen Balkan devletlerini çeşitli politikalara sevk etmiştir.

Yeni kurulan ulus-devlet modeli ve “*Balkanlaşma*” kavramı Balkan devletlerinin Osmanlı sonrası yüzleştiği bir durumdu. Balkan ülkeleri, ulus-devletin ölçütü sayılan etnik ve dinsel homojenlikten yoksundu. Bu yüzden Balkanlar’da Osmanlı Devleti’nin tasfiye edilmesinden sonra homojenleşme adına iki türlü eylem gerçekleştirilmiştir. Bu iki ana eylem; göç ettirme ve asimilasyondur. ⁵⁷

Ünlü Bulgar Balkan Tarihçisi Maria Todorova Balkanlar’daki Osmanlı mirasının kalıcılığı üzerine şu açıklamada bulunmuştur:

“ Karmaşık etnik ve dinsel çeşitliliğin Osmanlı döneminden bir süreklilik olduğu kabul edildiği ölçüde, çıkarılacak sonuç aşikâr görünmektedir: Demografi alanında Osmanlı mirası kalıcıdır. Ne var ki, grup bilincini, özelde ulusal bilinci şekillendirmenin farklı ve rakip yolları hesaba katılınca mesele daha karmaşık hale gelir. Üstelik bu alanda tarihsel süreklilik olarak Osmanlı mirasının algıya dönüşüp dönüşmediği, dönüştüyse nasıl ve ne zaman

⁵⁵ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.288

⁵⁶ Rüştü Yılmaz, Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye’ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre), Yüksek Lisans Tezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s.39

⁵⁷ Balkanlaşma kavramı; Birinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar’da olduğu gibi küçük, birbirlerine karşılıklı düşmanlık duyan siyasal birimlere bölünmek manasındadır. Diğer bir deyişle siyasal istikrarsızlıkla bir devletin parçalanma sürecine girmesidir. , Maria Todorova, Balkanları Tahayyül Etmek, İletişim Yayınları, (Çevirmen: Dilek Şendil), İstanbul, 2013, s.75- 83

dönüştüğü sorunu el alınınca mesele daha da karmaşıklaşır; Osmanlı mirası ile Türk Milliyetçiliğinin etkisi arasındaki ince çizgiyi çizmeye çalışırken, nerdeyse içinden çıkılmaz bir niteliğe bürünür.''⁵⁸

Maria Todorova bu ifadesiyle Osmanlı mirasının Balkanlara daha önce görülmemiş etnik ve dinsel çeşitliliği ve bir arada yaşama kültürünü bu coğrafyaya sunduğunu itiraf eder. Todorova'nın açıklamalarına binaen Osmanlı mirasının demografik anlamda balkanlarda kalıcı olması iki türdür; hem gerçek manada nüfus olarak hem de nüfuz olarak. Balkan halkları tabii oldukları Türk- İslam medeniyetinde dil ve kültür noktasında kısmen '*aynileşme*' yaşamışlardı. Bu süreç beş asırlık dönemi kapsamaktadır.

Rusya'nın Balkanlara müdahalesi ve Fransa'dan yayılan milliyetçiliğin tesiri olmasaydı tüm Balkan halkları Osmanlı millet sistemi içerisinde aynileşecekti. Balkan halkları, iç ve dış etkilerle bu kadim mirası tasfiye etmekle kendi ulus devletlerine kavuşmak istediler. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak bölgedeki Müslüman ve Türk ahali öteki olarak tanımlandı.

Bulgaristan devletin kuruluşundan bugüne kadar tüm aşamalarda kısmen ya da doğrudan Rus siyasetinin etkisi söz konusudur. Bulgarların, Ruslar'dan bağımsız siyaset yürüttükleri dönemler pek azdır. Osmanlı devletinin Balkanlarda en fazla icraatı ve hizmeti bugün ki Bulgaristan sınırları içerisinde olmuştur. Bulgarlar, bu 500 yıllık dönemi bilinçli olarak yanlış tarih yazımı ile farklı ortaya koymakta ısrar etmişlerdir. Osmanlı Dönemi, Bulgar basınında sıkça tartışılan bir konu olmakla birlikte Türk Esareti '*турско робство*' (*tursko robstvo*) olarak kayda geçirilme eğilimi vardır.⁵⁹

Komünist rejim, Osmanlı Devleti'nin beş asır boyunca Bulgarların mili ve kültürel gelişimini durduğu iddialarını tekrarlayan kitapları ve filmleri teşvik etmekteydi. Aynı zamanda bu eserler bilinçli olarak propaganda malzemesi gibi üretiliyordu. Bu kitaplarda ve filmlerde '*tursko robstvo*'⁶⁰ kavramı üzerinden yeni bir Bulgar

⁵⁸ a.g.e., s.350-351

⁵⁹ Bulgar basınından "Türk Esareti Dönemi" tartışmalarına ait bir haber., <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1985378> (Erişim Tarihi : 20.04.2016)

⁶⁰ Balkan Araştırma Enstitüsünden Prof.Dr.Kristo Mancev, Bulgaristan'da '*tursko robstvo*' kavramı üzerine görüşlerini açıklıyor., <http://www.dw.com/bg/турско-робство-не-е-имало/a-14886755-> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

kimliği inşa etmek arzusu belirmekteydi. Filmlerin, kitapların yayın tarihlerine bakıldığında 1970'ler den sonra bir artış görülmektedir. 1980'li yıllarda ise Türk ahaliye dönük, Bulgar halkının algılarını yönetebilecek düzeyde ürünler ortaya koymuşlardır.⁶¹

Prof. Dr. Hr. Matanov'a göre, Osmanlı devleti hâkimiyetinde Bulgar halkının esaret altında olduğunu kabul etmemektedir. Bu dönemde Bulgarların kişisel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu dolayısıyla '*Türk Esareti*' kavramının yerine '*Osmanlı hâkimiyeti*' olarak kullanılması gerektiğinin daha doğru olduğunu savunmaktadır. Bu ifadeler kısmen katılan araştırmacılardan Prof. Dr. Pl. Tsvetkov ve Balkan Araştırma Enstitüsü'nden Prof. Dr. Kristo Maņev bu kavram üzerinde değişikliğe gidilmesinin tarihsel hafızaya zarar getireceğini görüşünü savunmaktadır.⁶²

İstanbul Rum Patrikhanesi'nin, Slavlar üzerinde aktif siyaset yürütmesine Osmanlı Devleti belli dönemlerde kolaylıklar sağlamıştır. Bu durum Bulgar tarihçilerin gözünde Osmanlı Devleti ile Rum Patrikhanesi ile ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır. Dolayısıyla Bulgarların, kendi milli ve dini yönlerini geç keşfetmelerinde ve Helen kültürünün tesirinde kalmalarında Türk – Yunan işbirliği tezi Bulgar tarihçilerin nazarında geçerli bir nedendir.⁶³

Bulgarların, Türklere karşı giriştiği asimilasyon politikalarında '*500 yıllık boyundurluk*' teması çok etkilidir. Bulgar tarihçi Vera Mutaĉieva, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilk fetihlerinin Bulgaristan üzerinden gerçekleşmesi nedeniyle en fazla zarar gören milletin Bulgarlar olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Mutaĉieva, Osmanlı ordusunun Balkan seferlerinde Bulgar milletinin dağıldığı fikrini de savunmaktadır. Bu sözlerle Mutaĉieva, Bulgar ulus devletinin geç kurulmasını doğrudan Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerinden Doğu Avrupa'ya yaptığı seferlere bağlamaktadır. Hristo Gandev, 1972'de yazdığı '*15.Yüzyılda Bulgar Ulusu*' adlı eserinde konuyla ilgili olarak Bulgarların 15.yy içerisinde 500.000 üzerinde nüfus kaybına uğradığını iddia etmiştir. Bu iddiaların yanı sıra zorla

⁶¹ Bulgar ulusu inşası sürecinin devam ettiğine dair yayınlanan filmlerde '*tursko robstvo*' kavramı özellikle işlenerek Türk ve Müslüman kimliği öteki olarak algılanmıştır. Bu bağlamda İbn-i Haldun'un '*Asabiye Teorisi*' konuyu aydınlatacak perspektifi sunabilir. , <http://coreni.net/видео/исторически-филми/> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

⁶² İbrahim Yalımov, Bulgaristan'da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya 2016, s.149

⁶³ Kemal Karpat, Bulgarların Devlet Kurma Yöntemleri ve Türk Azınlık, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, Şubat 2012, s. 276

İslamlaştırılmış Bulgarların bugün kendilerini Pomak ve Türk olarak tanıttıkları tezi de Komünist Dönem yazarlarında çok hâkim bir temaydı.⁶⁴

Bulgar sosyalist yazarların ideolojik ve uydurulmuş tarih yazımı, Komünist dönem içerisinde çok popüler bir tutumdur. Rejim, tarafından maddi kazanç peşinde koşan akademisyen ve yazarlar uydurulmuş tarih yazımını çok önemsediler. Komünist Rejim ‘*Bulgar Bilimler Akademisi*’ gerçek dışı ve ideolojik tarih yazımına yönlendirdi. Dolayısıyla bu süreçte ‘*Bulgar Bilimler Akademisi*’ objektif tutumunu yitirmiştir. Ayrıca yanlış tarih algısının yanı sıra çarpıtılmış antropoloji bilgisiyle Bulgaristan sınırları içerisinde yaşayan Türklerin aslında Bulgar kökenli olduklarını iddia eden birçok çalışma yayınlandı.⁶⁵

1.3 Türkiye – Bulgaristan İlişkilerinin Arka Planı

Balkanlar’da XIX. yy’a kadar Osmanlı Devletine karşı birçok isyan görülmüştür. Genel olarak Osmanlı Devleti’ne yönelik isyanların arttığı yüzyıl XIX. yy olarak tarihe geçtiği bilinmektedir. Balkan halklarının Osmanlıya karşı ayaklanmalarının birçok sebepleri vardı. Balkanların kendi yapısından kaynaklı ve dışarıdan enjekte edilen sebepler olarak iki ana hat üzerinde durabiliriz. Balkanların etnik ve çok kültürlü yapısı dışarıdan bir etkiyle uluslaşma hareketlerine dönüşebilirdi. Balkanlardaki ayrılıkçı gelişmeler Fransa’dan yayılan ‘*Milliyetçilik*’ akımından etkilenmemesi imkânsızdı. Balkanlardaki bu karışık ortam, Osmanlının Avrupa Türkiye’sinde Müslüman Türk ahalide tedirginlik uyandırıyordu.⁶⁶ 19.yy öncesinde Bulgarların bazı isyanları kısa sürede bastırılmıştı. ‘*1598 ve 1686 Tırnova İsyanları*’ bu isyanlara örnektir. Bu isyanların Rusların işgal beklentisiyle çıkarılmış olduğu bilinmekteydi.⁶⁷

Bulgar milliyetçileri, kaynakları Balkan kazanında Rusların desteklerini alarak karışıklıklardan faydalanıp çeşitli şehirlerde isyana kalkıştılar. Genel olarak Bulgarların önde gelen akil insanları o dönemin konjonktüründe Osmanlı hâkimiyetinden rahatsızlık duymakla birlikte milli bir kimlik oluşturmak için kendi

⁶⁴ Ayşe Kayapınar, Bulgar Tarihçilerin Komplex Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan’daki Türk Azınlığa Etkileri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 201, s.109- 110

⁶⁵ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Son Bulgar Darbesi: Türk Adlarının Zorla Değiştirilmesi, Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008), Bilgi Yayınevi, Ankara, Üçüncü Basım 2012, s.371-372

⁶⁶ Bakınız Ek 8: 1856 yılına ait ‘*Avrupa Türkiye’si*’ haritası. Aynı zamanda bu harita Osmanlı Devleti’nin Balkan coğrafyasını göstermektedir.

⁶⁷ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeo Politika Yayınları, (Çevirmen: Nuray Ekici) İstanbul, 2007, s.34- 37.

içerindeki Rum din adamlarına karşı bir tutum da sergilemekteydiler. Ayrıca Bulgar ulusalcıları Rumların Ortodoks Kilisesindeki hâkimiyetini bertaraf ederek kendi içlerinde Rumlardan arındırılmış bir kilise istemektedirler. Bu isteklerini gerçekleştirmek için Osmanlı payitahtı ile iyi geçinmek zorundaydılar. Çünkü Rum Kilisesinin baskısını ancak Osmanlı payitahtında alınacak bir karar ile yumuşatabilir ve kendi bağımsız kliselerini kurabilirlerdi. İşte bu süreçte Osmanlı devletinden ayrılına kadar ince denge siyaseti güden Bulgar siyasetinin önde gelen adamları Rusya'nın '*Panslavizm*' çağrılarını değerlendirirken kendi ulus devletlerine giden yolda her türlü yardıma kucak açmışlardı.⁶⁸

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Bulgaristan Prensiği kurulması kararlaştırılmıştı. Ruslar, bu prenslik yardımıyla Balkanlarda bir üst edinmiş olduğunu tahayyül ediyordu. Bu gelişmelerden rahatsız olan Avrupa Devletleri, Ayestefanos Antlaşmasının bazı maddelerini Berlin Antlaşmasında değiştirerek Bulgaristan Prensiğinin sınırlarını daraltılar. Bu yeni kurulan Bulgar Prensiği Osmanlı Devletine vergi vermekle mükellef tutulmuştu. Bulgaristan Prensiğinin güneyinde ise '*Doğu Rumeli Vilayeti*' kurularak içişlerinde serbest, dış işlerinde ve askeri olarak Osmanlı Devletine bağlı bir yapı öngörülmüştü. *Doğu Rumeli Vilayetinin* başında Hristiyan bir yönetici olması başlangıçta bölgede yaşayan Müslüman Türk halk için kabullenilemez bir durum arz ediyordu. Hem Bulgaristan Prensiğ'in'de hem de Doğu Rumeli Vilayetinde yaşayan Türk ve Müslüman halk karışık duygular içindeydi. Savaşlar neticesinde göç etme yolunu tutanların sayısı yüzbinleri aşmıştı. Yüzyıllarca yaşadığı Balkan topraklarını terk etmeyen Türkler, azınlık politikalarına maruz kalacaklardı.⁶⁹

Bulgaristan, II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan 1909 yılında '*İstanbul Protokolü'nü*' imzaladı. Bulgaristan, bu protokole göre bağımsızlığını kazanırken sınırları içerisinde kalan Müslüman Türk azınlığın Bulgarlarla eşit haklara sahip olduğunu kabul etti. Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Türklerin eğitim ve dini hürriyetleri bu protokol kapsamında teminat altına alındı.⁷⁰

⁶⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s.65-67

⁶⁹ Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.34-38

⁷⁰ Ayşe Hacıoğlu, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü '89*, 2.Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı, BULTÜRK Yayını, İstanbul, 2015, s.32.

I. ve II. Balkan Savaşından sonra bölgedeki topraklarının büyük bir kısmını kaybeden Osmanlı Devleti, Avrupa Devletlerini bile bu başarısızlıkla şaşkırtmaktaydı. II. Balkan Savaşında Edirne'nin geri alınması tarihsel ve kültürel miras açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Edirne, Osmanlı Devleti'nin bir dönem başkentliğini yapmış olması nedeniyle sembolik değere sahiptir. Balkan Savaşları neticesinde yüzbinlerce Balkan Türkü, Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Sonuç olarak 1913 yılında Türk ve Bulgar heyetleri arasında İstanbul'da imzalan Barış Antlaşmasında Türk ve Müslüman azınlığın hakları güvence altına alınarak ve Bulgaristan'da yaşayan Müslüman halkın kendi dini liderini seçebilme imkânı tanınmıştır. Ayrıca Müslüman Türk azınlığa kendi vakıf mallarını idare etme hakkı da tanınmış oluyordu. Bu antlaşma içerisinde öne çıkan bir diğer husus Bulgaristan Başmüftüsü İstanbul'daki Şeyhülislamın onayı ile görev yapabilecek olmasıdır. Sonuç olarak hürriyetlerin ve eğitim konusunun ön planda olduğu bu antlaşmada '*Müftülük Kurumu*' stratejik olarak değer kazanmıştır.⁷¹

Balkan Savaşları sonrasında Türk – Bulgar ilişkileri sakin bir döneme giriyordu ki I. Dünya savaşı başladı. Hem Balkan Savaşları hem de I. Dünya savaşı yine Balkanlar üzerinden gelişip bölgeyi ve Avrupa'yı derinden etkiledi. Avusturya – Macaristan veliahdının bir Sırp tarafından vurulması üzerine Balkanlar'dan yanan fitil bir dünya savaşına dönüştü. 1914-1918 Avrupa içerisinde kutuplaşmaların olduğu bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Almanya, Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile birlikte Bulgaristan ve Osmanlı Devleti aynı safta yer alırken İngiltere, Fransa ve Rusya diğer safta yer alarak Dünya savaşının kutuplarını oluşturuyorlardı. Bu dönemde Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ilişkileri Almanya ve Avusturya–Macaristan İmparatorluğunun katkılarıyla müttefiklik boyutuna yükselmiştir. I. Dünya savaşı sonunda kaybeden taraflara ağır anlaşmalar imzalatılmıştır.⁷²

27 Kasım 1919 yılında Neuilly anlaşması çerçevesinde Bulgaristan birçok toprağını kaybediyordu. Yunanistan, Batı Trakya topraklarının bir kısmını alarak Türk azınlığın demografisini dağıtmış oluyordu. Batı Trakya'nın dağlık kısımları 48.madde kapsamında Nevrokop, Paşmaklı, Eğridere, Darıdere, Kırcaali, Mustafapaşa,

⁷¹Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 60

⁷² Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye- Bulgaristan İlişkileri (1878-2008), İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.96-99

Ortaköy, Koşukavak kasabaları Bulgaristan'a bırakılmıştı. Neuilly Antlaşması azınlıkların haklarının garanti altına alması yönüyle dikkat çekmektedir.⁷³

Birinci Dünya Savaşı esnasında müttefiklik yapan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan beraber yenilmeleri nedeniyle kısmen yakınlaştıkları bir döneme girdiler. Bulgaristan sınırlarında yaşayan yüzbinlerce Türk ve Müslüman azınlık Bulgaristan Çiftçi Partisi döneminde bir nebze olsun rahat yaşamışlardı. Bulgaristan'da yaşayan azınlık Türklere bu cihan savaşında Bulgar ordusunda asker olarak 9604 kişi hayatını yitirmişti. Besarabya ve Makedonya cephelerinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan müttefik olarak savunma savaşı veriyordu. I. Dünya Savaşından sonra yeniden örgütlenen Bulgaristan siyasetinde, Türklere karşı bir sempati oluşmuştu. Halkının büyük çoğunluğunun çiftçi olduğunu Türklere, Çiftçi Partisine karşılıklı olarak yakınlık göstermiştir.⁷⁴ Dönemin sorunlarına genel olarak şu yöntemle yaklaşmıştır: Yapılan anlaşmalar kapsamında azınlıkların hak ve hürriyetleri korunarak ulus devlet sınırları korunmak istenmiştir.

1920'li yılların başında Bulgaristan'da halk kitlelerinin destekliği Çiftçi Partisi'nin yanı sıra Komünistlerin örgütlenmeleri de dikkatleri çekiyordu. Bulgaristan'da o dönemin siyasi durumu içerisinde sosyolojik olarak kutuplaşmalar baş göstermişti. Bulgaristan'da dönemin sağ partileri komünistlere karşı Türklere de yanına alarak fikri mücadeleye girişmişlerdi. Kiliselerden yapılan duyurularda "*Komünistlerin dinsiz bir düzen kurma çabaları*" eleştirilirken dönemin Türkçe yayın yapan gazeteleri ekseriyetle komünistlere karşı tutum içerisindeydiler.⁷⁵

9 Haziran 1923 tarihinde Çiftçi Partisi askeri bir darbe ile indirilirken ülke içerisindeki çatışmalarda Müslüman Türk azınlıkta kayıplar yaşandı. Ordunun yardımıyla ülkenin kontrolünü aslında faşistler ele geçirmişti. Bulgarların kendi aralarındaki siyasi rekabet ülkenin içerisinde büyük bir huzursuzluk meydana getirmekteydi. Dolayısıyla mahkemesiz kurşuna dizilme olayları neticesinde binlerce masum insanın siyasi alandan tasfiye edilmiş olduğu yeni bir döneme girildi.⁷⁶

⁷³ Ayşe Hacıoğlu, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü '89, 2.Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı, BULTÜRK Yayını, İstanbul, 2015, s.33

⁷⁴ Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan'da Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,1995, s.10

⁷⁵ İsmail Cambazov, Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1878 – 1944) 1.Kitap, Başmüftülük Yayınları, 2013, s.281

⁷⁶ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878- 2008), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s.68

Bulgaristan'da yeni gelen idarenin "*Demokratik Birlik Hükümeti*" olması ironik bir hadiseydi, yeni iktidarın ismi gerçek manada demokratik olmasına yetmeyecekti. Demokratik hakların ve azınlık haklarının kısıtlandığı bu dönemde sosyal ve ekonomik olarak bir ilerleme kaydedilememiştir. Bulgaristan'daki tüm azınlıkların bilhassa Müslüman Türk Azınlığın, "*Devleti Koruma Kanunu*" çerçevesinde hak ve hürriyetlerine kısıtlamalar yapılmıştır. Bu dönemde Müslüman Türk Azınlığa, Berlin Antlaşmasından başlayarak Tırnova Anayasası, İstanbul Protokolleri ve Neuilly Antlaşmasıyla beraber verilen tüm hak ve özgürlükler geri alınmak istenmiştir. Dolayısıyla siyasi ve içtimaî olarak azınlıklar yok sayılmıştır. Azınlıkların etkinliğinin kırılmasıyla bazı kurumlardaki Türk yöneticiler ihraç edilmiştir. Ör: Kaymakam Yardımcıları, Sancak Meclisleri Üyeliği gibi. Bu süreç içerisinde Türklere karşı hoşgörüsü olmayan hükümetlerin iş başına geldiği gözlemlenmiştir.⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan 1923'ten sonra Türkiye Cumhuriyeti dış politikada yeni bir sayfa açmak için çeşitli ülkeler ile "*Dostluk Antlaşmaları*" imzalamıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında *Türk Dış Politikasında* paktlar konusunda istekli bir tutum sergilenmekteydi. Bulgaristan Prensiğinin kurulduğu günden beri Anadolu'ya devamlı bir göç dalgası sürmekteydi. Bulgaristan sınırları içerisinde yaşamakta olan yüzbinlerce Türk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmek için kendi hükümetlerinden kolaylık beklemekteydi.⁷⁸

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı ile birlikte Balkanların her yerinden Anadolu ve Trakya'ya göç akını devam etmekteydi. Bu iki yeni ülke Türkiye ve Bulgaristan kendi aralarında 18 Ekim 1925 günü Ankara'da "*Dostluk Antlaşması*" ve "*Türk – Bulgar İkamet Sözleşmesini*" imzalamıştır. Lozan Barış Antlaşması sonrasında imzalanan bu anlaşma metinlerini önemli kılan komşularıyla sorunlarını çözme iradesinin yansıtılmasıdır. Dostluk Antlaşmasını önemli kılan bir diğer hususta ek protokolde yer alan *şu ifadedir:*

''Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları

⁷⁷ İsmail Cambazov, Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1878 – 1944) 1.Kitap, Başmüftülük Yayınları, 2013, s.280

⁷⁸ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985), Bilgi Yayınevi, İstanbul, Şubat 1986, s.206

Bulgaristan Türkiye'ye Türkiye'de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır. ⁷⁹

İkamet Sözleşmesinin içerisinde Bulgaristan Türklerinin veya Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine müsaade edileceği ve göç esnasında taşınır mallarını da beraberlerinde götürebileceği hükme bağlanmaktaydı. Ayrıca Türk Azınlığın taşınmaz mallarını satıp elde edecekleri para ile Türkiye göç edebilme kolaylığı da sağlanmıştı. Daha önce imzalanan anlaşmalarda sadece *“Müslüman”* ibaresi yer alırken İkamet Sözleşmesinde *“Türk”* ifadesi dikkat çekmektedir. Millî olarak *“Türk”* ifadesin ilk defa kullanılması önem bildirir lakin Bulgaristan'da yaşayan Roman ve Pomak Müslümanlarının göç hakkından mahrum edilmesi eleştiriye açıktır.⁸⁰

Bulgaristan'dan Türkiye göçler 1925'ten sonra düzenli olarak devam ederken 1939 yılına kadar toplam 198.668 kişiye erişmiştir. Bu göçlerin ana nedenlerinden biri Bulgar siyasetinin çeşitli yollarla Türk halkını sosyal ve ekonomik olarak zor durumda bırakmasıdır. Bu karmaşık sosyolojik ahvalde Türk nüfusunun fazla olduğu yerlerde ve göç yolu üzerinde haydutluk yapan bazı Bulgar çeteleri ortaya çıktığı görülmekteydi. Kuzey Bulgaristan'da (*Yurt Savunması*) *“Rodna Zaštita”* adlı silahlı örgüt güçlü bir monarşi isterken başka milletlere hayat hakkı tanımak istemiyordu. 1923-1936 arası faaliyet gösteren bu faşist örgütün çoğunluğu Bulgar gençlerden oluşmaktaydı. Trakya Komitesi ise Güney Bulgaristan'ın Rodoplar bölgesinde yaşayan yoğun Türk nüfusu hedef haline getirmişti. Bu Bulgar çetelerinin amacı Türk nüfusu korku, baskı ve silahlı saldırılarla göç ettirmektir. Deliorman ve Sofya'da basılan *“Rehber”* gazetesi Türklerin göçüne karşı çıkmaktaydı. Bu haberlerin içeriğinde ata yurdu bu toprakların başıboş bırakılmaması ve Bulgar çetelerine karşı direnilmesi çağrısı dile getirilmekteydi.⁸¹

Bulgaristan Hükümeti, Türklere karşı gerçekleştirilen şiddet eylemlerinden sonra Türkiye'yi karşısına almamak için sakinleştirici bir yol izledi. Bulgaristan'ın dengeli bir şekilde ikili ilişkileri belirli bir seviyede tutmak istediği gözlenmiştir. 9 Şubat 1934'te Türkiye, Bulgaristan'ı *Balkan Paktına* davet ederek önemli bir adım atmıştır. Dönemin Bulgar dış siyaseti bu teklifi kabul edebilecek durumda değildi. Çünkü

⁷⁹ Türel Yılmaz, *Balkanlarla İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s.204

⁸⁰ Ömer E. Lütem, *Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989*, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.67

⁸¹ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Şubat 1986, s.208 - 211

Bulgaristan, kendisinden toprak talep eden Yunanistan ve Romanya ile birlikte *Balkan Paktı*'nda beraber yer alsaydı kendi dış politikası ile çelişecek duruma düşecekti.⁸²

O yıllarda Bulgaristan dış politikasının temel amacı Neuilly anlaşmasının hükümlerinin '*Milletler Cemiyeti*' ve İtalya'nın desteği ile tekrar gözden geçirilip hafifletilecek durumu getirmektir. Anlaşmanın 48. Maddesinin yürürlüğü konması Bulgaristan'ın öncelikleri arasındadır. Stratejik öneme sahip Ege'de ticaret yapabilme hakkı yine bu maddenin yürürlüğe konmasına bağlıydı. I. Dünya Savaşı mağlubu devletlerde bu türden girişimler anormal sayılmazdı. I. Dünya Savaşı mağlup devletlerinde önceki antlaşmalarda imzalanan maddeleri esnetme girişimleri yaygın tutumdur. Dolayısıyla yeni cereyan edecek bir savaşta avantaja geçme arzusu tüm mağlup devletlerde görülmekteydi.⁸³

Avrupa'da Nazi Partisi öncülüğünde Almanların hızla silahlanması ve yayılcı politikaları birçok ülkeyi harekete geçirdi. Balkanlar'da Romanya ve Yugoslavya Bulgaristan'a yakınlık göstermeye başlamıştı. Kral Boris 1934 – 1941 arasında Avrupa'daki gelişmelere temkinli yaklaşmaktaydı. Köken olarak Alman menşeli olan Kral Boris Almanya'nın Avrupa'yı tekrar savaşa sürüklemesinden, ülkesi adına endişe taşımaktaydı. Kral Boris ülkesinin çıkarını şu şekilde ifade etmektedir: '*Bulgaristan çıkarları en iyi şekilde barışla; bu olmazsa, hiçbir Büyük Güce bağlı kalmadan tarafsızlıkla korunabilirdi.*' Bulgaristan, II. Dünya Savaşı sırasında hepsini deneyip Alman yanlısı olarak savaşa girip Rus yanlısı olarak savaşı bitirmek zorunda kalmıştır. Kral Boris'in tarihe geçen bir başka ifadesi şudur: '*Karım İtalyan, ordum Alman, halkım ise Rus yanlısı. Bir ben Bulgar yanlısıyım.*' Kral Boris, hem Almanya hem Rusya ile aynı anda ilişkilerini devam ettireceğini ümit ederken ülkesini yeni bir dünya savaşının içerisinde bulmuştur.⁸⁴

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, Trakya'yı silahlandırarak kendini her an savaşa teyakkuz halinde tutmuştur. Savaşın ilerleyen vakitlerinde Hitler rotasını Moskova'ya çevirerek daha önce Sovyetler ile imzalamış olduğu anlaşmalara uymayacağını açıkladı. Hem Sovyetler Birliği hem Almanya, Balkanların ve bilhassa Bulgaristan'ın Karadeniz'in güvenliği için kilit konumda olduğunu bilmekteydiler. Ayrıca

⁸² Türel Yılmaz, *Balkanlarla İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919- 2012*, Barış Kitap, Ankara, 2012, s.204

⁸³ R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, s.148-149

⁸⁴ a.g.e., s.149-150

Türkiye'den karşı bir cephe açılmasına karşı bir savunma hattının kurulmasının stratejik önemine de vakıftılar. Sovyetler Birliği ve Almanya, Bulgaristan'a Trakya'yı vaat ederek II. Dünya Savaşının seyrini değiştirmek istediler. Bulgaristan son ana kadar tarafsızlığını korumasına rağmen Hitlerin zorlamasıyla mecburen Almanya'nın safında savaşa girmiştir.⁸⁵ Bulgaristan'ın Sovyetlerin safında yer almamasının bir başka nedeni ise "Sovyet güvenlik alanı" içerisinde yer alan İskandinav ülkelerinin Sovyetler tarafından daha önce işgal edilmesidir.⁸⁶

1.4 Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlık Kavramı

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'dan Rumeli'ye bilinen seferleri öncesinde Karadeniz'in Kuzeyinden gelen Kuman – Kıpçak beyleri Balkanlara yerleşmiştir. Bulgaristan sınırları içerisinde Makedonya'ya doğru olan hatta yaşamış olan Kumanların, Pomak⁸⁷ halkı olduğu bilgisi tartışılmaktadır. Kumanların bölgeye yerleştiğine dair bulgular tartışmayı nihayete erdirecek duruma gelmiştir. Osmanlı Devleti öncesinde Balkanlar'da ve Bulgaristan'da Türk halkları mevcudiyeti meselesi "Balkan Tarihlerinde" yeterince yer almasa da kültürel ve arkeolojik deliller mevcuttur. Kumanların, Avarların, Hunların ve Peçeneklerin Balkan ve Doğu Avrupa coğrafyasında kurduğu devletler Orta Asya Türk devlet geleneği ve teşkilatçılığı ile benzerlik göstermektedir. O dönem Avrupa'nın dağınık devlet yapısı düşünüldüğünde Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki düzenli devlet teşkilatı daha da önem kazanmaktadır.

Nihayetinde Anadolu üzerinden gelen Türk boylarından önce Karadeniz'in Kuzeyinden gelen Kuman – Kıpçak boyları Balkan yarımadasında ve Bulgaristan'da Türk kültürünün izlerini bırakmışlardır.⁸⁸ Türk boylarının Balkanlara gelişi IV. yy'a kadar geri götürülebilmektedir. Eski Türk boylarından olan Bulgarlar zamanla Slav

⁸⁵ a.g.e., s.151

⁸⁶ Georges Castellan, Balkanların Tarihi,(14.-20.Yüzyıl), Milliyet Yayınları, (Çevirmen: Dr. Ayşegül Yarman-Başbuğu), 2.Baskı, Şubat 1995, s.463

⁸⁷ Pomakların, on birinci ve on ikinci yüzyılda Balkanlara gelirken Türkçe konuştuğu daha sonra Slav dillerinin tesiri ile dillerini değiştiren bir Kuman boyu olduğu bilgisini Karpat'ta desteklemektedir. Balkanlara yerleşen Kumanların bir kısmının Hristiyanlığı benimsediğini bir kısmının ise daha sonra İslam'ı seçtikleri bilgisi mevcuttur., Kemal Karpat ,Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.270-271, Pomaklar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız : Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.62-73

⁸⁸Bakınız Kitap İncelemesi: Serkan Acar, Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt/Volume XXIV, Sayı/Number 1, Temmuz,2009, s.297-299: Istvan Vasary, Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365),Yapı Kredi Yayınları, 2008.

topluluklarının arasında eriyip benliklerini kaybetmiştir. Azınlığın çoğunluğa ismini ve kültürünü bırakması dünya tarihinde az gerçekleşmiş bir olgudur. Çünkü ekseriyetle çoğunluk, azınlığı kendine benzetmeye meyillidir. Balkanlarda Bulgar halkı, o dönem Slavların içerisinde azınlık olmasına rağmen olması çoğunluğa kendi ismini vermiştir.⁸⁹

Osmanlı Devleti, Balkanlara geldiğinde daha önceki yüzyıllarda buraya gelmiş olan Türk kavimleri ile karşılaşmıştı. Önceki yüzyıllarda gelen Türk boyları, geçen yüzyıllar içerisinde bölgede Bizans'tan başka güçlü bir idare kurulamadığından dolayı kimliklerini muhafaza etme imkânına sahip olmuşlardı. Anadolu'dan gelen göçler sayesinde Türk ve Müslüman topluluklar, Balkanlar'da demografik olarak yüzyıllar boyu ekseriyeti oluşturmuştu. Balkanlar'da demografik çeşitlilik Osmanlı Devleti döneminde korunmuştur. Türk ve Müslüman ahali Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine kadar Balkan nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadır.⁹⁰

Balkanların demografik yapısı Slav ve Ortodoks halklarının ulus devletlerine giden yolda bir takım zorluklar içermektedir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli üzerindeki en merkezi teşkilatını ve yerleşkesini Bulgaristan toprakları oluşturmaktaydı. Rusya destekli Bulgar isyancıları tarafından, Türk nüfusu demografik bir sorun olarak algılanmıştır. Onların nazarında Balkanlar'daki Türk nüfusunun dağıtılması için büyük bir savaş gerekmekteydi. 93 Harbi olarak nitelendirilen Osmanlı – Rus Savaşı sonrası Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman azınlık belirli aralıklarla Anadolu ve Trakya'ya göç etmeye başlamıştı. Müslüman sivillerin katledilmesi ve zorla göç ettirilmesiyle Balkanların demografisi değişikliğe uğratılmıştır. Ayrıca Bulgarların, Müslüman nüfusu bilinçli olarak az gösterme eğilimleri istatistiklere yansımaktadır.⁹¹

⁸⁹ Manov'un bu konu hakkındaki notu : “ Her yönden birbirinden ayrı olan iki ögenin birleşmesi, kalabalık bir ulusun epey küçük bir yabancı ulusu adını benimsemesi, tarihte görülmemiş bir şey değildir. Fransızlar, kendi adlarını küçük bir Germen kavmi olan Franklara borçludur. Ruslar, küçük bir İskandinav kavmi olan Rus'un adını taşır. Böylece Slavlar'da Bulgar adını almıştır.” , Mehmet Türker Acaroğlu, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, IQ kültür Sanat Yayınları, I. Baskı, Şubat, İstanbul,2007, s.166

⁹⁰ İbrahim Yalınov, Bulgaristan'da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya 2016, s.42-49

⁹¹ Kemal Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.265

Tablo 1: Bulgaristan'ın 1887- 1900 Nüfusu ve Oranları⁹²

Dini İnançlar	1887	1893	1900	1887	1893	1900
	Nüfus			Oran %		
Ortodoks	2.424.371	2.606.786	3.019.999	76.86	78.74	80.66
Müslümanlar	676.215	643.258	643 300	21.44	19.43	17.18
Yahudiler	24.352	28.307	33.663	0.77	0.86	0.90
Katolikler	18.505	22.617	28.569	0.59	0.68	0.76
Protestanlar	1358	2384	4524	0.04	0.07	0.12
Ermeni - Gregoryen	5839	6643	13.809	0.19	0.20	0.37
Diğer	1461	-	326	0.04	-	0.01
Bilgi vermeyenler	2274	718	93	0.07	0.02	0.0
Toplam	3.154.375	3.310.713	3.744.283	100.0	100.0	100.0

Bu tabloda dikkat çeken husus nüfus sayımında etnik kimlik yerine Osmanlı millet sistemini örnek almasıdır. 1877- 1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonrası geçen on yıl içerisinde Müslüman nüfusun yarı yarıya azalması da dikkat çekicidir. Ortodoks olarak kaydedilen nüfus ekseriyetle Bulgarlar olmak üzere Makedon, Sırp ve az sayıda Gagavuzlardır. En büyük azınlık olan Müslümanlar başta Türkler, Pomaklar ve Roman vatandaşlardan oluşmaktadır. Kalan diğer azınlıklar ise % 3 'lük bir dilimi oluşturmasıyla demografik olarak fazla dikkat çekmemektedir. Bu tablo Prenslik dönemi Bulgaristan sınırlarını kapsamaktadır. Dönemin Balkan coğrafyasında en yaygın fikri olan ulusçuluğun yerine dini kimliklerin esas alındığı bu nüfus sayımı Osmanlı millet sistemi ile benzerlikler taşımaktadır. Prenslik Dönemi Bulgaristan'daki Müslüman nüfus toplam nüfus içerisinde 1/5 olması tartışmalı bir bilgidir. ⁹³

1876 öncesinde Tuna Vilayeti 1.120.000 Türk yaşamasına karşılık 1.130.000 Bulgar yaşarken Doğu Rumeli'de ise Rodop Bölgesi dâhil olmadan 483.000 Bulgar ve

⁹²Bulgaristan'ın 1887-1900 Yılları Arasında Dini Kimliklere Göre Nüfusu ve Oranları, <http://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm> (Erişim Tarihi: 11.5.2016)

⁹³ Bu bilgiler "Bulgaristan İstatistik Sayfasına" ait olup tablodaki nüfus bilgilerine "Doğu Rumeli Vilayeti" dâhil edilmemiştir.

681.000 Türk yaşamaktadır. Osmanlı – Rus Savaşı esnasında 600.000 fazla Müslüman ve Türk ahali göç etme durumunda kalmıştır. Türk ve Müslüman ahaliinden tahminen 350.000 civarında kişi Rus ve Bulgar orduları ve çeteleri tarafından katledilmiş yahut göç esnasında açlık ve hastalıktan hayatını kaybetmiştir.⁹⁴

Bulgaristan toprakları içerisinde yaşayan Türk ahaliisi savaşlar ve göçler nedeniyle azınlık haline gelmiştir. 93 Harbini diğer Balkan halklarının yardımıyla kazanan Ruslar, Deli Petro'dan miras kalan sıcak denizlere ulaşma hayaline kendi kontrolünde bir Bulgaristan ile ulaşmak istiyordu. Ege Denizine kıyısı olan Makedonya'yı da içine alan Bulgaristan, Rusların öncülüğünde 3 Mart 1878 tarihinde ‘‘Ayastefanos Anlaşması’’ ile özerkliğini ilan etti. Rusların bu planlarından rahatsız olan Avrupa devletleri 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Anlaşması ile Bulgaristan'ın sınırlarını daralttılar. Sonuç olarak Bulgaristan, Prenslik olarak Osmanlı Devletine vergi veren bir yapıya kavuşturuldu. O günden itibaren Bulgaristan Prenslığı içerisinde kalan Türk ahaliisi azınlık politikalarına maruz kalmaya başlamıştır. O dönem Bulgaristan Prenslığı, Osmanlı Devleti'nin Tuna Vilayeti sınırları ile nerdeyse birebir uyuşmaktaydı, bu durum milliyetçi Bulgarların üç denize çıkışı olan Bulgaristan hayaline çok uzaktı. Makedonya'ya ve Ege Denizine sınırı olan bir Bulgaristan hayalinin geçici olarak durdurulması, Balkanlar'da Rusların planlarını da büyük ölçüde etkilemekteydi.⁹⁵

Berlin Antlaşmasına göre Tuna Vilayetinin güneyinde yer alan ‘‘ Şarki Rumeli Vilayeti ‘‘⁹⁶ Hristiyan bir vali tarafından yönetilecek, askeri ve siyasi olarak doğrudan padişaha bağı bir yarı otonom bir bölge oluşturulacaktı. Türk ve Müslüman nüfusunun yoğun ve çoğunlukta olduğu ‘‘Doğu Rumeli Vilayeti’’ sınırları içerisinde yer alan sancaklar şunlardır: Filibe, İslimiye, Eski Zağra, Tatarpazarcık, Burgas ve Hasköy'dür. İlerleyen yıllarda 1885 tarihinde Bulgaristan Prenslığı, Doğu Rumeli Vilayetini kendine katmıştır. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile nispeten özgür bir ortam doğmuştu.⁹⁷

⁹⁴ Mehmet Günay, Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı (1878 -1945), Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2006, s.17

⁹⁵ a.g.e.,s.16

⁹⁶ Bakınız Ek 3: Şark-i Rumeli Vilayeti Haritası

⁹⁷ Ali İhsan Gencer, Berlin Antlaşması, İslam Ansiklopedisi, TDV, yıl: 1992, cilt: 5, sayfa: 516-517

1908’de II. Meşrutiyet ile birlikte Bulgar Prensiği, bağımsızlığını ilan ederken Osmanlı Devletine karşı artık bir Balkan devleti olarak muhatap olacaktı.⁹⁸ Sırlar ve Yunanlar’dan daha sonra hedeflerini gerçekleştiren Bulgarlar, bu gecikmenin nedenlerini Rum Ortodoks Kilisesine ve Osmanlı Devleti’nin Balkan politikalarına bağlamaktaydılar. Osmanlı Devleti 19 Nisan 1909 tarihinde Bulgar Çarlığı ile ⁹⁹ ‘İstanbul Protokolünü’ imzalamıştı. Bu protokolde Doğu Rumeli Vilayeti Müslümanlarının haklarının korunacağına dair müftülük kurumu ve vakıf malları konularında güvence verilmiştir. ¹⁰⁰

Yoğun olarak Türk ve Pomak Müslümanlarının yaşadığı Batı Trakya ve Rodoplar Balkan Savaşları neticesinde Bulgaristan’ın kontrolüne girmiştir. 1912 yılında Bulgarlar, bölgeye giren askerlerini ‘‘*balkanskata voyna*’’ (*Balkan Ordusu*) olarak nitelendiriyordu. II. Balkan Savaşının patlak vermesiyle 23 Temmuz 1913’te Edirne’yi geri alan Osmanlı Devleti, Batı Trakya ve Rodopları almak için bazı girişimlerde bulunmuştur. ¹⁰¹

Osmanlı Devleti’nin Edirne’yi tekrar almasından sonra 3.000 kişilik askeri birlik ilerdeki Türk kasabalarına doğru yola çıkmıştır.¹⁰² Uluslararası tepkiler nedeniyle bu askeri birlik geri çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Yarbay Enver’in emriyle Kuşçubaşı Eşref’in kontrolünde 16 Subay 100 erden oluşan askeri bir birlik oluşturulmuştur. Bu yeni kurulan birliğin amacı Batı Trakya ve Rodoplar’da Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerde gelişmeleri takip etmektir.¹⁰³

Bu askeri birlik Ortaköy’e doğru harekete geçmiştir.¹⁰⁴ 116 kişilik Türk askeri birliği bölgedeki Türk kasaba ve köylerine giderken bazı yerlerde Bulgar çetelerinin katliamlarıyla karşılaşmıştır. 16 Ağustos 1913 tarihinde Koşukavak kasabasında Bulgar Domuzcief çetesiyle girişilen çatışmalarda Türk askeri birliği galip gelmiştir. Daha sonra çete liderleri tutsak edilmiştir. Koşukavak kasabasına Kamber ağa adında bir yönetici bırakılmıştır. 18 Ağustos 1913 tarihinde Mestanlı kasabası çatışmasız

⁹⁸ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.23

⁹⁹ Çarlık: Slav- Ortodoks kültüründe Krallık manasına gelmektedir. , Çar : Rus imparatorlarına ve Bulgar krallarına verilen unvan., Online TDK Sözlüğü

¹⁰⁰ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul,1984, s.101

¹⁰¹ Georges Castellan, Balkanların Tarihi,(14.-20.Yüzyıl),Milliyet Yayınları, (Çevirmen: Dr. Ayşegül Yarman-Başbuğu), 2.Baskı, Şubat 1995, s.388-390

¹⁰² Balkan Savaşları öncesinde Edirne Vilayetine bağlı olan Türk yerleşim bölgeleridir. Bu yerleşim bölgeleri: Kırcaali, Gümülcine, İskeçe, Mestanlı ve Koşukavak’tır.

¹⁰³ Batı Trakya Türk Cumhuriyeti, <http://www.dunyabulteni.net/haber/293496/ilk-turk-cumhuriyeti-bati-trakyada-itthaticilar-terafindan-kurulmustu> (Erişim Tarihi: 14.6.2016)

¹⁰⁴ Bulgaristan – Yunanistan arasında sınır bölgesi olarak bilinmektedir. Günümüzdeki adı ‘‘İvaylovgrad’’ olan Bulgaristan sınırları içerisinde kalmış, Haskovo (Hasköy) iline bağlı bir ilçedir.

olarak alınmış olup bir gün sonra Kırcaali'de Bulgar çeteleriyle bazı çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmadan da Türk askeri birliği galip gelmiştir. Koşukavak kasabasından sonra Mestanlı ve Kırcaali kasabalarına da yöneticiler atanarak bölgede güvenlik sağlanmış oluyordu.¹⁰⁵ Bu üç önemli kasabanın yöneticileri Kuşçubaşı Eşref'in müfrezesine bağlanmıştı. Gümülcine yolu üzerinden ve yakınlardaki Bulgar kasabalarından herhangi bir saldırı gelebilirdi. Bu yüzden askeri güce ihtiyaç vardı. Bölgedeki Türk köylerinin merkezi konumunda olmasına binaen Kırcaali'de 600 kişilik bir tabur meydana getirildi. Tüm bu gelişmelerin İstanbul'da farklı algılandığı görülmektedir. Bunun nedeni ise İstanbul'daki yönetimin Rusya ve İngiltere'den baskı altında olmasıdır. Kırcaali'den daha fazla ileriye gidilmemesi konusunda İstanbul'dan Kuşçubaşı Eşref'e uyarı gelmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa daha sonra aldığı kararla Batı Trakya'ya yöneldi ve 31 Ağustos 1913 Gümülcine kasabası Türk hâkimiyetine girdi. Kısa bir süre sonra Meriç nehri Bulgar birliklerinden, Batı Trakya ise Dedeağaç kasabası hariç Yunan birliklerinden arındırılmıştı.¹⁰⁶

Daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa'nın girişimiyle Süleyman Askeri Beyin başkanlığında Batı Trakya Türk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu devletin reisliğine Gümülcine Belediye Başkanı getirilmiştir.¹⁰⁷ Rusya'nın ve Batılı devletlerin baskıları neticesinde Osmanlı Devleti, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti ile irtibatını koparmak zorunda kalmıştır. II. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti, 29 Eylül tarihinde Bulgaristan'la İstanbul Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Edirne şehri Osmanlı Devletine, Batı Trakya ise Bulgaristan'a bırakılmıştır. Bu antlaşma sonucunda Batı Trakya, 25 Ekim 1913 tarihinde Bulgarlara teslim edilmiştir.¹⁰⁸ II. Balkan Savaşı sonrasında Bulgaristan, Güney Doburca'yı Romanya'ya verirken, Batı Trakya ve Kırcaali bölgesini kendisine katarak Edirne Vilayetinin önemli bir kısmını ele geçirmiş oluyordu.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Bakınız Ek 4 ve Ek 5: 1913'te Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin Hükümet Temsilcileri ve Kırcaali Gönüllü Birliklerin Fotoğrafları

¹⁰⁶ Kader Özlem'in Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Çalışması, <http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bttc/bttc.html> (Erişim Tarihi: 4.5.16)

¹⁰⁷ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s.108

¹⁰⁸ Bakınız Ek 6: Bulgaristan'a Teslim Edilen Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Toprakları, <http://www.dunyabulteni.net/haber/293496/ilk-turk-cumhuriyeti-bati-trakyada-itthatcilar-arafindan-kurulmustu> (Erişim Tarihi: 14.6.2016)

¹⁰⁹ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri, s.108

1919 yılında yapılan Neuilly Antlaşması¹¹⁰ gereği Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesiyle bölgedeki Türk ahali, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bölüştürülmüş oluyordu. Bölgedeki Türk nüfusunun anlaşma gereği dağıtılmasıyla Batı Trakya ve Güney Bulgaristan Türklüğü olarak iki ana yapı oluşacaktı. Uluslararası planda Türk azınlığın ikiye bölünmesiyle Yunanistan ve Bulgaristan azınlık politikaları açısından kısmen rahatlatılmıştı. İlerleyen yıllarda Bulgaristan'da ve Yunanistan'daki Türk azınlık iki farklı tecrübe yaşayacaktı. Bulgaristan'da Türkler, Komünizmle asimilasyon politikalarına maruz kalırken, Batı Trakya Türkleri ise Yunan devletinden izole edilmiş bir şekilde yaşayacaklardı.¹¹¹

Sonuç olarak; 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşını müteakip başlayan göçler neticesinde Türk ve Müslüman Ahali azınlık konuma düşmüştür. 1885 yılında Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgaristan'a eklenmesiyle Türk ve Müslüman azınlık kısmen nüfus olarak artış göstermiştir. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı neticesinde Türk ve Müslüman ahali Balkanlar'da ve Bulgaristan'da nüfus üstünlüğünü yitirmiştir. Batı Trakya ve Rodoplar'da yaşayan Türkler, I. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Antlaşması sonucunda ikiye bölünmüştür. Bulgaristan'ın Romanya'ya Balkan Savaşları sonucunda verdiği Güney Doburca'yı 1940 yılında tekrar geri alması Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusunun artmasını sağlamıştır.¹¹² Nihayetinde Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlık; 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşından II. Dünya Savaşının sonuna kadar olan zaman diliminde yaşanan siyasi hadiseler ile oluşmuştur.

¹¹⁰Bakınız Ek 7: Neuilly Anlaşması gereği Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini gösteren harita, https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Neuilly-sur-Seine

¹¹¹ Kırcaali- Gümülcine Kavuşması , <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kircaali-gumulcine-kavusmasi> (Erişim Tarihi: 4.5.16)

¹¹² Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı) ,İletişim Yayınları, İstanbul, 2005,s.41

BÖLÜM II: KOMÜNİZM DÖNEMİNDE BULGARİSTAN'DA TÜRK VE MÜSLÜMAN AZINLIĞIN DURUMU

2.1 Komünist İdeoloji

Bu ideoloji diyalektik materyalizme dayanan ‘‘İlah’’ kavramını reddeden her şeyin maddeden var olduğu tezini ileri süren Marksist teoriye dayanmaktadır. Karl Marks, bu teoride sınıf çatışmasını ve sömürü yaklaşımını ön plana almaktadır. Marks, ‘‘Uluslararası İlişkiler’’ kavramını ise üretim araçları ve sınıfsal ilişkiler bağlamında değerlenmektedir. Marks ve Engels emperyalizm olgusunu ise ‘‘sömürü’’ kapsamında metropol ve uydu ilişkisi bağlamında işlediği görülmektedir.¹¹³

Marks, (komünü) yani toplumu ele alırken üretim ilişkilerini ideoloji ile yakından ilişkilendirmektedir. Marks ve Engels endüstri devrimini çok iyi gözlemlendiği bir ortamda üretim araçları ve doğal kaynaklar arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Marksist sistemde tarihsel bakış sınırlandırılırken toplumsal sınıf çatışmalarının her dönemde özenle üzerinde durulduğu gözlenmektedir. Bu ideolojide belirtilen sınıf çatışmasının nelerden kaynaklandığı ve bu çatışmanın nasıl devam edeceği üzerine Barbara Jelavich şunları aktarmaktadır:

‘‘ Tarihin her döneminde ekonomik zemin ya da altyapı belirlenmiş bir üst yapı içerisine oturur. Bu yapının içerisinde dönem için uygun olan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik kurumlar mevcuttur. Bunlar sabit bir şekilde kalma eğilimindedir ya da çok yavaş bir şekilde değişir. Ancak ekonomik esaslar yeni üretim araçları ya da doğal kaynakların daha iyi kullanılması ile değişime uğradıklarından üst yapı bu gelişmelerin arkasında kalır. İşte bu uyumsuzluk ancak sınıf çatışması aracılığıyla düzeltilebilir. Bu teoriye göre, her dönemde bir sınıfın ir sınıfın zamanın ekonomik şartlarını en iyi bir şekilde kullanarak avantajlı olma ayrıcalığına ulaşır. Toplum üzerinde egemenlik kurar ve kendi istediği ölçülerde, kendi çıkarlarını temel aldığı devlet kurumları oluşturur. Eş zamanlı olarak sistem tarafından

¹¹³ Tayyar Arı, Marksist Teori, Uluslararası İlişkiler Kuramları I, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Kasım, 2012, s.45

sömürüldüğünü ya da köleleştirildiğini düşünen bir rakip sınıf ortaya çıkar. Bir müddet sonra iki unsur şiddetli bir çatışma ortamına girer. İşte bu çatışma olayının kendisi yeni bir egemen sınıf, yeni bir tohum ve başka bir sınıf çatışmasını üretir. ‘‘¹¹⁴

Bu bağlamda Marksist ideoloji; gerçek manada eşit ve adaletli bir sistem var oluncaya kadar sınıf çatışmalarının devam edeceğini ifade eder. Eğer işçi sınıfları hükümetleri kontrol edebilir ve iktidarı ele geçirebilirlerse oluşan eşit şartlarla devlet kavramı gelecekte önemini yitirecektir

Karl Marks ve Engels ‘‘Komünist Manifesto’’ içerisinde burjuvanın çevresindeki kırsal kesimi kendi kontrolüne aldığı sistemde, kırsal kesimin üretimle kentlere bağlandığı ve kırsal kesimin kentlerle beraber medenileştiğini ifade eder. Maria Todorova, ‘‘Balkanları Tahayyül Etmek’’ isimli eserinde ‘‘Komünist Manifesto’dan’’ şu aktarmayı yapmaktadır:

‘‘ Burjuvazi, kırsal alanları kentlerin egemenliği altına soktu. Çok büyük kentler yarattı, kent nüfusunu kır nüfusuna oranla çok fazla artırdı, böylece nüfusun önemli bir bölümünü kırsal hayatın budalalığından kurtardı. Tıpkı kırsal alanları kentlere bağımlı kıldığı gibi, barbar ve yarı barbar ülkeleri de uygar ülkelere, Doğu’yu Batı’ya bağımlı hale getirdi. ’’¹¹⁵

Burada Marks ve Engels üretim araçları açısından sanayi devrimini önce gerçekleştirmiş başta Almanya ve İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerini kastederken ‘‘Batı’’ kavramını kentlilik ile ilişkilendirmektedir. ‘‘Doğu’’ kavramıyla üretimde geri kalmış toplulukları ve sembolik olarak ta Balkanlar ve diğer Asya ülkelerini işaret etmektedir. Kısaca gelişimi tamamlayan ‘‘Batı’’ toplumu, ‘‘Doğu’’ topluluklarını sömürge olarak kullanabilmesi durumu ‘‘Burjuvazi’’ kavramıyla özdeş düşmektedir. Marks ve Engels bu benzetmeyi mikro ve makro ölçeklerde de kullanılabilir kılmaktadır.

Metropol ve uydu ülke kavramları açısından meseleye bakacak olursak; Marks ve Engels’in düşünce sisteminde gelişimini tamamlayan ‘‘Batı’’ metropol olarak

¹¹⁴ Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, (Çevirmen: Zehra Savan, Hatice Uğur), Nisan 2013, İstanbul, s.361-362

¹¹⁵ Maria Todorova, Balkanları Tahayyül Etmek, İletişim Yayınları, (Çevirmen: Dilek Şendil), İstanbul,2013, s.229

merkezde yer alırken ‘‘Doğu’’ ise uydu olarak sömürge şeklinde örneklenebilir. Bu örneği Balkanlara uygulamaya çalışırsak : ‘‘Merkez’’ olarak avrasyacı tutum sergileyen SSCB ve çevresinde uydu devletlerin yer aldığı Balkan coğrafyası olarak sembolleştirilebilir. Soğuk Savaş esnasında SSCB ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ‘‘Merkez’’ ile ‘‘Uydu’’ kavramlarına en uygun devletlerdir.

Komünist ideolojinin Rusya’da ayakta kalabilmesi ve öteki üzerinden yayılma alanı bulması çok da zor olmadı. Bu ideoloji kapitalizme karşı işçi sınıfını arkasına alan ve bu zıtlık üzerinden tabanını genişletebilen bir yapı oluşturdu. Komünist sistemin temelinde yer alan Marksist ideolojinin oluşmasında Marks’ı etkileyen düşünür ve yazarlar; David Ricardo, Adam Smith, John Stuart Mill yanı sıra Alman felsefecilerinden Hegel’i de unutmamak gerekmektedir.¹¹⁶

2.1.2 Politika Aracı Olarak Komünist İdare

Balkanlar’da Soğuk Savaş öncesi Rusya’ya yakınlık duyan guruplar, ulusal ve liberal fikirlerin ön planda olmasına rağmen kendi ülkelerinin yönetimine girmeye çalışmaktaydılar. Dolayısıyla Komünist ideolojinin Balkanlarda zemin bulup gelişmesi Sovyetlerin bölgedeki aktif rolü ile anlaşılabilir.¹¹⁷

Balkan devletlerin birçoğunda tarım ağırlıklı üretim mekanizması olmasıyla birlikte az sayıda sanayi tesisi bulunmaktaydı. Bu olağan durum toprak üzerinden atılımın yapılabileceği bir ortam sunuyordu. Sovyetlerin desteği ile başa gelen Komünist rejimler, toprakların devletleştirmesi metodu ile özel mülkiyetin olmadığı bir sistem üzerinde durmaktaydılar. Her sistem kendi içerisinde kendi burjuvasını oluşturmaktaydı. Komünist parti üyeleri, kendilerine verilen ayrıcalıklı özellikler sayesinde kendi burjuvalarını oluşturdular. Bu süreç içerisinde kendi sınıfını kuran komünist parti üyeleri siyaseten ve fikren Sovyetlere bağlı olarak bu ideolojiyi yaşatmak için tüm araçları kullanmakta ‘‘Makyavelizm’’ düşüncesini aratmıyorlardı.¹¹⁸

¹¹⁶ Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, (Çeviren: Zehra Savan, Hatice Uğur), Nisan 2013, İstanbul, s.361

¹¹⁷ a.g.e., s. 359

¹¹⁸ a.g.e., s. 372- 373

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler, Balkanlar'da askeri varlık göstermekle birlikte kendilerine yakın yönetimlerin işbaşında olmasını destekleyen pozisyonda durmaktaydı. Fransız İhtilali sonrası oluşan liberal ortamın Balkanlara, Avrupa ve Amerika'da olduğundan daha farklı ve geç yansımaları sosyalist ve komünist ideolojinin hızla yayılmasını kolaylaştırmıştır. Balkan coğrafyasındaki komünist yönetimler, konjonktür gereği tarihsel ve kültürel yakınlığın yanı sıra bölgede yaşanan siyasi olaylar neticesinde Sovyetler Birliği'nin birer politik aracına dönüşmüştür.

2.2 Jivkov Öncesi ‘Komünist Dönem’ Türk Azınlık & Türkiye – Bulgaristan İlişkileri ve Balkanlar

Komünizmin Balkanlarda hızla sayılması birçok sebebi vardı. Sovyetler Birliğinin II. Dünya Savaşını galip devletler arasında tamamlamasının etkisi büyük bir faktördü. Sovyetler Birliği, Balkanlarda komünist sistemin güç ve itaat ekseninde kabulünü kolaylaştırmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan tasfiyesi sonrası Balkanlar'ın nüfus yapısı Rusların bölgedeki etkinliğini artırıyordu. Panславизм ve Sosyalizm üzerinden ideolojik bir aktarım söz konusuydu. Tüm bu süreç içerisinde Ruslar, Balkanlar'da yaşayan halklara kendini bir ‘*rol-model*’ olarak sunmaktaydı.¹¹⁹

Churchill ve Stalin arasında imzalanan ‘*Yüzdele Anlaşması*’, II. Dünya Savaşı daha bitmeden Balkanlar üzerine dönen pazarlığın iç yüzünü de bizlere sunmaktadır. 9 Ekim 1944'de iki lider Moskova Konferansı'nda toplanmıştı. Bu antlaşmada Winston Churchill, Romanya'nın %90'ı ve Bulgaristan'ın %75'ini Sovyetlere vermeyi; Yunanistan'ının %90'ını Birleşik Krallığa ve Yugoslavya ile Macaristan'ı da yarı yarıya paylaşmayı önermişti. Daha sonra Sovyetlerin Bulgaristan ve Macaristan'daki oranı %80 olarak değiştirilirken diğer ülkelere dokunulmadı. Stalin, Yunanistan için verdiği sözde durarak, iç savaş halindeki Yunan komünistlerine destek çıkmazken Britanya ve ABD'nin yardımlarını temin eden Yunan hükümeti iç savaştan galip ayrılır. Daha sonra Churchill bu gerçeği bir gazeteye verdiği demeçte de ifade edecektir.¹²⁰

¹¹⁹ Georges Castellan, Balkanların Tarihi, (14.-20.Yüzyıl), Milliyet Yayınları, (Çevirmen: Dr. Ayşegül Yarman-Başbuğu), 2.Baskı, Şubat 1995, s.486-493

¹²⁰ Şen Cenk, Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923- 1953) Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.162

27-28 Aralık 1944 ayında Bulgaristan Türklerin 'den temsilcilerin de yer aldığı *Vatan Cephesinin* organize ettiği konferansa gelen 93 Türk delege, Müslüman Türk azınlığın ihtiyaçlarına binaen bazı kararlar almıştı. Bu kararlar daha sonra iktidara geçecek olan o dönem İşçi Partisi olarak bilinen Bulgaristan Komünist Partisine iletilmiştir.¹²¹

Petko Stoyanof o zamanın Bulgaristan Dışişleri Bakanı olarak 24 Eylül 1944 günü, Rus Ordularının Bulgaristan'a girmesiyle başlayan süreç hakkında Anadolu Ajansı Sofya Muhabiri Cevdet Lagaş'a verdiği demeçte şu sözleri söylemiştir:

*'' Sizler, Türkiye'de buna ihtilal adı verdiniz. Filhakika bu, bir ihtilaldir, fakat kan dökülmeden yapılmış bir ihtilaldir... ''*¹²²

Bu açıklama Sovyet Ordusunun Sofya'ya girişinin Türkiye'den nasıl algılandığı noktasında ipuçları vermektedir. 8 Eylül 1944 itibariyle Bulgaristan'daki Sovyet destekli komünist idarenin kurulmasıyla Türkiye-Bulgaristan sınırları artık iki ayrı sistemin sınırları gibi algılanmaya başlanmıştır.

1947'de Bulgaristan, Paris Barış Konferansına katılır. Aynı yıl içerisinde ülkedeki Krallığa son verilir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte tek partinin egemen olduğu sistem yürürlüğe girmişti. Bu yönetim Sovyet modeline uygun şekilde *''devlet ile partiyi''* bir arada düşünülebilecek bir rejimdi. Komünist Partisi (İşçi Partisi) devletle iç içe geçirilmiş, ideolojik olarak tek sesliliğin hâkim olduğu bir yapıydı. Bu modelin Sovyetlerden desteklendiği görülmekteydi.¹²³

Bulgaristan Komünist Partisi lideri Georgi Dimitrov, 9 Eylül ihtilalin fikir adamlarından biri olmasıyla birlikte Moskova'da konumunu gayet güçlendirmişti. *Vatan Cephesinin* aldığı kararlardan sonra Georgi Dimitrov'un açıklamaları Politbüro tutanaklarına şu şekilde yansımıştır:

''Mili azınlıklar için tam eşitlik... Fakat mesele Türklere dayanınca çok dikkatli davranılsın. Onlar da tam eşit haklara sahip olmalıdırlar. Bulgarlara denk siyasi ve medeni hakları olmalıdırlar. İmkân dâhilinde kendi dillerinde eğitim yapmalıdırlar. Kendi ders kitapları ve camileri olmalıdır. Lakin

¹²¹ İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya, 2009, s.326

¹²² Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985), Bilgi Yayınevi, İstanbul, Şubat 1986,s. 167-168

¹²³ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 275 -276

herhangi bir milli hareket oluşturulmasına müsaade edilmemelidir. Bunu yaparlarsa Türkiye, ajanlarının ülkeye sokulmalarına koşullar hazırlanmış olur. Biz ise Türkiye'yi Avrupa'dan atmak istiyoruz. Asya'ya gitsin. Biz Türk Milliyetçilerini tanımıyoruz. Bulgarca, Türk okullarında zorunlu ders olmalıdır. ''¹²⁴

Bu açıklamalara binaen Politbüro'nun Merkez Komitesinde, Türkler arasında yürütülecek siyasetin belirlenmesi noktasında *Vatan Cephesinin* faaliyetleri önemli olduğu görülmektedir. Türklerin rejim tarafından kazanılması projesinin ilk adımları Dimitrov döneminde atılmıştır.

Bulgaristan'da Komünist idare Sovyetlerin tesiriyle hareket etmeye başlamasıyla Türkiye – Bulgaristan ilişkileri 1947 yılı itibariyle gerginleşme işaretlerini göstermişti. Türkiye – Bulgaristan sınırında uçuş yapmakta olan iki Türk uçağının düşürülmesiyle gerginlik had safhaya çıktı. Türkiye, Bulgaristan'ın Ankara ataşesinden ülkeyi terk etmesini istedi. Bulgar askerleri de bu gergin ortamda Lalapaşa karakoluna ateş açtılar. Bu olayların ardından Türkiye'nin Filibe Konsolosluğuna bombalı saldırı gerçekleştirildi. Tüm olaylara binaen Türkiye – Bulgaristan ilişkileri kopma noktasına geldi. Türkiye, sert tepki göstermesine rağmen bir sonuç alamadı.¹²⁵

Soğuk Savaşın başladığı yıllarda karşılıklı güvensizlik ortamı hâkimdi. Türkiye ve Bulgaristan farklı güvenlik sistemlerinde yer almaktaydı. Türkiye, Sovyetler Birliği üzerinden tehditleri algılamakta geç kalmayarak kendine ABD'yi müttefik olarak seçmişti. Balkanlarda, Sovyetlerin tesiriyle Komünist yönetimler ağırlığını hissettirirken Türkiye'deki güvenlik endişeleri artıyordu. 1950 Kore Savaşı'na asker yollayan Türkiye, kısa bir süre sonra NATO'nun güvenlik şemsiyesine alınmıştı. Soğuk Savaşın ilk yıllarında Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerine ''*Göç, Türk Azınlığın Hakları ve Casusluk Meseleleri*'' damgasını vurmuştu.¹²⁶

Adnan Menderes Hükümeti'nin, Batı ülkelerine ve ABD'ye yakın siyaset izlemesi Sovyet Rusya tarafından endişe ile karşılanmaktaydı. Soğuk Savaşın ilk yıllarında

¹²⁴ İsmail Cambazov, Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1944 - 2012) 2.Kitap, Başmüftülük Yayınları, 2013, s.22-24

¹²⁵ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s.133

¹²⁶ Sibel Turan, Balkanlar İle İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919-2012,Barış Kitap, Ankara,2012, s.477

Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Türkiye'ye Notalar göndermesi, Türk siyasetinin Balkanlar'da etkisizleştirilme hareketi olarak okunabilir. Bulgaristan'ın Notalarına karşılık Türkiye de Nota göndermekteydi. Bulgaristan'ın 22 Eylül 1950 tarihli Notası, Türkiye tarafından sert karşılandı. Bu notanın içeriğinde Bulgaristan'ın Türk azınlığa karşı iyi davrandığını, göç etmek isteyenlerin mal ve mülk işlerinin şeffaf olarak yürütüldüğünü ifade ederken, Türkiye'nin kendi içerisindeki Rum azınlığa karşı iyi davranmadığı beyan ediliyordu.

Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye–Bulgaristan sınırını kapattırarak Bulgaristan'daki idareye bir mesaj vermek istedi. Daha sonra sınır bir daha açıldı. Bunu fırsat bilen Bulgaristan idaresi Türklerin yerine Türkçe konuşan Romanları göç ettirmeye kalkıştı. Bu yüzden Türkiye, sınırını 8 Kasım 1951'de bir daha kapattı.¹²⁷ Sonuç olarak Bulgaristan, Sovyetlerin yönlendirilmesi ile 1950-1951 yılları arasında Türk azınlıktan Türkiye'ye 154.393 kişiyi göç ettirmiştir.¹²⁸ Bu göç Türkiye'nin ekonomik kapasitesini zorlayacak nicelikteydi. Bu kadar insanın barınma ve istihdam ihtiyaçlarının karşılanması zor bir durumdu.

Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinde, Türkiye'nin kesin olarak Batı Bloğunu yani NATO'yu tercih etmesi bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Sovyetlerin tutumuna paralel bir tutum sergileyen Bulgaristan nota vermekte gecikmemiş kendisine tehdit olarak algılamıştır. Boğazlar üzerinde emelleri olan Sovyetler ile Trakya'daki askeri gelişmelerden rahatsız olan Bulgaristan Soğuk Savaşın ilk yıllarında Türkiye ile olan ilişkilerinde diplomatik krizleri göze almıştır.¹²⁹

Soğuk Savaş döneminde Stalin'in tutumları Sosyalist Bloğu ülkelerin siyasetlerini yönlendirmekteydi. Bulgaristan yönetiminin Sovyetlerle en yakın ilişkilere sahip olduğu alınan siyasi kararlar ile biliniyordu. Bulgaristan'da ki siyasi rejim komünist yapılanma ve ekonomik kalkınma modeli olarak nerdeyse Sovyetlerle birebir nitelik taşıyordu.¹³⁰

1950 – 1951 yılların arasında Türkiye göç edenlerin çoğunluğu Romanya ile Bulgaristan arasında devamlı gündeme gelmiş olan Dobruca bölgesinden gelen

¹²⁷ Sibel Turan, Balkanlar İle İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919- 2012, Barış Kitap, Ankara, 2012, s.478

¹²⁸ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008),Bilgi Yayınevi, İstanbul, Kasım 2012,s. 246

¹²⁹ Hüseyin Avni Bıçıklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.192-193

¹³⁰ Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, Nisan 2013, İstanbul, s.391

Türklerdi. Bu araziler Bulgaristan'ın en verimli tarım alanlarıydı.¹³¹ Komünist idare 1949 – 1956 yılları arasında bütün toprakları devletleştirdi. Büyük çoğunluğu çiftçi olan Türkler bu hadiseden çok etkilenmiştir. Tüm topraklar “*Tarım Emek Kooperatif İşletmesi*” (TKSZ) adı altında yönetilecek ve işletilecekti.¹³² Çervenkov, tüm bu kararları alırken Stalinist dogma üzerinden hareket etmeyi Stalin'in ölümüne (5 Mart 1953) kadar adeta kendine görev edinmişti.¹³³

1954 yılında yapılan BKP 6. Kongresinde Çervenkov, Genel Sekreterlik görevini bıraktı yerine Todor Jivkov geçti.¹³⁴ Burada belirtilmesi gereken Başbakanlık görevi ile Komünist Parti Genel Sekreterliğinin farklı görevler olduğudur. Jivkov, daha sonra tüm yetkileri kendine toplayacağı bir sistem içinde en uzun yönetimde kalan Bulgar siyasetçi olacaktı.

“*Comecon*” üyeleri¹³⁵ arasında Sovyetler Birliğinden sonra tarım alanlarını kamulaştıran ikinci ülke olan Bulgaristan, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini askeri boyutta da ilerletmek istiyordu. Bulgaristan, bu nedenle 1955 yılında *Varşova Paktına* girdi.¹³⁶ Bulgaristan'ın bu hareketini aynı zamanda Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşılık stratejik bir hamle olarak okunabilir.

Komünizm döneminde ilk politik hamle olarak geçmiş dönemlerde yapılan uygulamalar eleştirilmiş, azınlık haklarına yönelik yasa ve yönetmelikler genişletilerek azınlıkların devlete bağlılığı amaçlanmıştı. Bulgaristan'da azınlıkların eğitimi ile ilgili olarak 1946 yılında Türk okulları devletleştirilmişti. Devletleştirme ilk aşamada Türk okullarını maddi olarak yükten kurtardığı için olumlu algılandı. Eğitim ve öğretim alanında azınlıklara yönelik değişimlerin 1959 'a kadar devam etmiştir. Daha sonra gelişecek olan hadiselerde ise Türkçe eğitime yönelik kısıtlamaların planlandığı görülecektir. Bu kısıtlamalar 1960 sonrası “*sosyalist tek millet*” projesinde ortaya çıkacaktır.¹³⁷

¹³¹ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, Jeo Politika Yayınları, (Çevirmen Nuray Ekici), İstanbul, 2007, s.175

¹³² Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008), Bilgi Yayınevi, İstanbul, Kasım 2012, s. 29

¹³³ Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, s.391

¹³⁴ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, s. 176

¹³⁵ Soğuk Savaş döneminde Sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik dayanışma ve işbirliği geliştirmek için Sovyetler Birliği tarafından kurulan örgüttür. “*Comecon*” üye ülkeleri: Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Küba, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya, SSCB ve Vietnam. Örgüt 1991 yılında feshedilmiştir.,

https://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/karsilikli_ekonomik_yardim_konseyi.html (Erişim Tarihi : 14.06.2016)

¹³⁶ İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan, Balkanlar El kitabı, Akçağ, 2013, Ankara, s.565

¹³⁷ İbrahim Yalimov, Bulgaristan'da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu, Başmüftülük Yayınları, Sofya, 2015, s.63

BKP yönetimini 1956 'da ele geçiren milliyetçi komünistler Bulgaristan'da Türk etnik bilincinin oluşmasını engellemeye çalıştılar. Bulgaristan Komünist Partisi, Merkez Komitesinin "*Türk Ahali Arasında Parti Çalışmalarına İlişkin Tezlerini*" kabul ederek bir bakıma geriye dönüş sinyallerini veriyordu. Bu tezlerde öne çıkan birkaç husustan biri Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Anadolu'da yaşayan Türklerin bir parçası değil, Bulgar halkının kopmaz bir kısmı olduğu, vatanlarının Türkiye değil Bulgaristan olduğudur.¹³⁸ Bu tezin bir sonraki aşması ise Jivkov Döneminde gündeme getirilen '*Soya Dönüş*' projesidir.¹³⁹ Bu tezlerde dile getirilen bir başka konu ise Türklerin eğitimi meselesidir. Bulgaristan yönetimi bu güne kadar Bulgaristan'da uygulanan eğitim sisteminde yetişen Türk gençlerinin milli düşüncelere kapılacağı endişesini taşımıştır. Bu nedenle BKP yönetimi, Türkçe eğitimini azaltmayı geçici çözüm olarak görmüştür.¹⁴⁰

1950-1951 Göçünden sonra BKP yönetiminin, ülkede yaşayan azınlıklara yönelik daha yumuşak politikalar yürüttüğü görülmektedir. 1951 yılından itibaren ülkedeki tüm etnik kimlikler "*Sosyalist Bir Çatı*" altına toplamaya çalışılmıştır Komünistlerin ılımlı siyasetleri 1959'a kadar açıkça devam etmiştir.¹⁴¹ 1951 Göçünden sonra BKP yöneticileri ülkede kalan Türk ve Müslüman Azınlığa yönelik '*yumuşak asimilasyon*' politikasını 1984-1989 arasında '*sert asimilasyona*' dönüştürecekti.¹⁴² 1950-1960 yılları arasında Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik yapıcı politika geliştirememesinin en önemli nedeni konjonktür gereği '*Blok Siyasetinin*' sürdürme zorunluluğudur.¹⁴³

Balkanlardaki silahlanma yarışı bölge ülkelerini rahatsız etmekteydi. O yüzden Balkan ülkeleri arasında zaman zaman silahsızlanma teklifleri de konuşulmuştur. 1955 sonrası '*Doğu Bloğu*' arasında komünizm uygulamasındaki bazı farklılıklar ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu farklılıklar bazen ideolojik olarak ta kendini

¹³⁸ İsmail Cambazov, Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1944 - 2012) 2.Kitap, Başmüftülük Yayınları, 2013, s.46-47

¹³⁹ Neriman Ersoy – Hacısalihoğlu, 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi Uygulamaları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.173

¹⁴⁰ İsmail Cambazov, Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1944 - 2012) 2.Kitap, s.46-47

¹⁴¹ Sevim Hacıoğlu, Çifte Vatandaşların İsim Tercihleri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.511

¹⁴² Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 291-292

¹⁴³ Hüseyin Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Türk Dış Politikası I, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, Kasım 2012, s.141

göstermekteydi. Yugoslavya, Tito – Stalin uyuşmazlığı sonrası Stalin’in de ölümüyle birlikte Sovyetlerden gelen baskı azalınca kendine ayrı bir yol çizmiş ‘Bağlantısızlar’ grubuna girmişti. Arnavutluk, Balkanlarda ve Doğu Avrupa’da yer alan Komünist rejimlerden farklı olarak yalnızlık siyaseti izliyordu. Bu politikanın uygulamasında Çin ile bazı paralellikler göze çarpmaktaydı. Romanya’nın da komünizm uygulamasında Sovyetlerden farklılıkları bulunuyordu. Bu durum sosyalist ülkeler arasındaki ilişkileri zaman zaman sorgulamayı gerektiriyordu. Balkanlar ve Doğu Avrupa’da, Sovyetler ile birebir siyaset izleyen her koşulda uyumlu sadece Bulgaristan göze çarpmaktaydı.¹⁴⁴

Sosyalist ülkeler arasındaki farklılıkları iyi göremeyen Türkiye, işbirliği imkânlarını kaçırmıştır. Dönemin Romanya Başbakanı Stoica, Eylül 1957’de Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya’yı herhangi bir ülkenin başkentinden bir araya gelerek işbirliği ve silahsızlanma konusunda toplanma çağrısı yapmıştı. Yugoslavya, tüm Balkan ülkelerinin katılması durumunda toplantıya iştirak edeceğini açıkladı. Bu toplanma çağrısı ‘Stoica Planı’ olarak gündeme gelmişti. Bu plan Sovyetlerin planı gibi algılanıp Türkiye ve Yunanistan’ın katılmayı reddetmesiyle işlevsiz hale gelmiştir. 1959 ‘da bir daha gündeme gelen ‘Stoica Planı’ yine Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul görmemiştir.¹⁴⁵

Sonuç olarak önemli işbirliği fırsatlarını kaçıran Türkiye, Soğuk Savaşın ilk yıllarında Balkanlara ve özelinde Bulgaristan’a yönelik etkili siyaset yapamamıştır. Türkiye, Balkanlar’daki tarihi ve kültürel mirasını reddetmemesine rağmen ama gerektiği gibi de sahip çıkamamıştır. Türkiye’nin Balkanlar’daki gelişmelere sessiz kalması Türk ve Müslüman azınlıkta sahipsizlik psikolojisi doğurmuştur. Türkiye’nin potansiyel gücünü kendi iç meselelerinde harcaması, Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman azınlık için epey yıpratıcı olmuştur. Türkiye’nin, Balkanlar ve bilhassa Bulgaristan üzerinde yapıcı politikalar izlemesi uzun yıllar sürmüştür.

¹⁴⁴Esin Yurdusev, 1945 -1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.479

¹⁴⁵ a.d.m., s.480

2.3 Jivkov'un Kişiliği ve Siyasal Yaşantısı

*Todor Jivkov, üniversite mezunu olmamasına rağmen siyasal yaşantısında gösterdiği inatçılığı ve mükemmeliyetçi tutumu ile diğer rakiplerinin arasından sıyrılıp Komünist Parti içerisinde hızlıca yükselmişti. İletişim kurmakta mahir olmasının yanı sıra hafızasını da çok iyi kullanabilmesi onu ön plana çıkarmaktaydı. Devlet başkanı olduğu süreçte yönetim içerisinde gördüğü hatalara tolerans göstermemiştir. Diğer siyasilere karşı tutumu noktasında, Stalin'in kişiliğinden etkilendiğini ifade edebiliriz. Jivkov'un '*Makyavelist*' tutumu planladığı işlerin sonuç odaklı olmasını gerektiriyordu. Özetle onun siyasi yaşantısı '*Pragmatizmin*' davranışlara bürünmüş şekliydi. Döneminin ve siyasi partisinin zihinsel zemininde '*ateizmin*' hâkim olduğunu ve bu inançsızlığın rejim tarafından kullanıldığını bir dönemde yetişmişti.¹⁴⁶

Kişisel otoritesine zarar gelebileceği durumlarda parti içerisinde acımasız ve vefasız davrandığı birçok durum yaşanmıştı. Jivkov, siyasi hiyerarşiyi bozmadan Sovyetlerin desteğini alarak uzun yıllar Bulgaristan'ı yönetebilmiştir. Jivkov, eğer Sovyetler Birliği'ne itaatkâr olmasaydı siyasi ömrü kısa sürebilirdi.¹⁴⁷

1973 yılında Jivkov, Sovyetler Birliği ile Bulgaristan arasındaki beraberliğin parça - bütün ilişkisinden ziyade '*aynı kan dolaşımına sahip, aynı akciğerlerle nefes alıp veren tek bir vücuda*' benzediğini ifade etmiştir. Ardından Jivkov, Bulgaristan'ın Sovyetler Birliğine katılmayı arzu ettiğini dile getirmiştir. Kruşçev, bu birlikteliğin Bulgaristan'ın kolayca hayat standartlarını yükseltme amacı taşıdığını belirterek bu birleşmeye karşı çıkmıştır. Jivkov'un bir sonraki birleşme isteği de daha sonra Brejnev tarafından reddedilmişti. Bu birleşme isteğinin reddedilme gerekçesi ise uluslararası hukuka uygunsuzluk olarak açıklanmıştı.¹⁴⁸

Jivkov, tüm Sovyet liderleri ile iyi geçinmeyi arzulayan bir siyasetçiydi. Nikita Kruşçev ile iyi ikili ilişkiler kurabilirken, Brejnev ile kısmen yakınlık kurabilmişti.

* Todor Jivkov 1954 yılında Bulgaristan Komünist Parti'nin VI. Kongresinde Parti içerisinde Genel Sekreterlik ünvanı almıştır. Jivkov, Sovyetler Birliğine sadık kalarak ülke içerisindeki konumu 1962 yılında Başbakanlığa yükseltmiştir. 1971 Anayasası ile birlikte Bulgaristan Halk Cumhuriyetini '*Devlet Başkanlığı*' seviyesinde temsil etmiştir. Türk azınlığa yönelik girişilen asimilasyon politikaları neticesinde 1989 yılında gerçekleşen Büyük Göç ile birlikte koltuğunda daha fazla oturamamıştır. Sovyetlerin dağılması ile birlikte Jivkov, görevini bırakmak zorunda kalan komünist devlet adamlarından biridir.

¹⁴⁶Roumen Daskalov, *Debating The Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov*, Ceu Press, Budapest- New York, 2011, s. 281

¹⁴⁷ R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, Jeo Politika Yayınları, İstanbul, 2007, s.180-186

¹⁴⁸ a.g.e, s.179.

Brejnev, Jivkov yönetimine bazı materyaller ve petrol temini noktasında kolaylıklar sağlamıştı. Bu ikili ilişkiler daha sonra Gorbaçov döneminde bozulmaya yüz tutmuştur. Gorbaçov, Sovyetlerde uyguladığı ‘*perestroyka*’ açılımı ile devlet sisteminde yeniden yapılanma konusunda Bulgaristan’a bazı tavsiyeler vermiştir. Jivkov ise bu tavsiyeleri göz ardı ederek Bulgaristan’daki sosyal ve etnik çözülmeyi hızlandırmıştır. ¹⁴⁹

2.3.1 Jivkov’un Göreve Gelişi

BKP Genel Sekreterliği ve Başbakanlık görevinin kendisine ağır geldiğini ifade eden Çervenkov, 1954 yılında gerçekleşen 6.Kongrede Genel Sekreterlik görevini bırakarak parti içerisindeki stratejik bir mevki boşaltıyordu. Bu göreve Todor Jivkov’un geçmesiyle SSCB kendisiyle daha uyumlu çalışabilecek adeta bir görev adamı bulmuştu. Çervenkov, 1956 yılında gerçekleştirilen parti içerisinde yapılan Plenumun’da tasfiye edilmiştir. Bu tasfiye sürecinde SSCB lideri Kruşçev’in Tito ile yakınlaşmasının yanı sıra Çervenkov’un tutarsız politikaları da etkilidir. SSCB’de oluşan yeni ortamın Balkanlara yansması gecikmemiştir. Bu değişikliğe binaen Kruşçev dönemi uygulanmak istenen politikaların Çervenkov’un istifasına giden süreçteki etkisi yadsınamazdı. 1956 ‘da Macaristan’da Sovyet karşıtı eylemlere sessiz kalan Jivkov, SSCB’ye sadık olduğunu ispat etmekteydi. 1960’ta Jivkov halkının desteğini alabilmek için ‘*Büyük İleri Plan Atılımını*’ açıkladı. Bu planda verilmek istenen mesaj ülkeyi yönetebilecek kapasitenin kendisinde olduğu yönündeydi. ¹⁵⁰

1962 yılındaki Kruşçev’in bir haftalık Bulgaristan ziyareti Jivkov’un ülkedeki etkinliğini artırmıştı. Jivkov, Yugov’a karşı SSCB’nin desteğini alarak ayakta duruyordu. Jivkov ile Yugov arasındaki rekabet, Moskova’nın tutumuyla Jivkov’un lehine çözüldü. Sonuç olarak Yugov, hem Politbüro’dan hem de Başbakanlık görevinden çıkarıldı. ¹⁵¹

¹⁴⁹ Roumen Daskalov, *Debating The Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov*, Ceu Press, Budapest-New York, 2011, s. 282

¹⁵⁰ R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, s.176 - 177

¹⁵¹ a.g.e., s.177

1962 yılındaki Kruşçev'in Bulgaristan ziyaretinde Jivkov şu sözleri söylemiştir:

*“ Siyasi saat kadranı Sovyetler Birliği saati ile uyumludur... Bizim saatimiz Moskova zamanına doğru çalışmaktadır. Bu bütün Bulgar halkı için büyük bir gururdur. ”*¹⁵²

Jivkov, bu sözleri ile Sovyetlere bağlı bir Cumhuriyetin devlet adamı gibi davrandığını ilan etmiş oldu. Aynı zamanda Jivkov bu açıklamaları ile kendi siyasi geleceğini garanti altına almış oluyordu. Jivkov, bu tutumu sonrasında uzun yıllar Sovyetler tarafından korunacaktı.

Jivkov'un belirli aralıklarla Moskova'ya gidip sadakat ziyaretleri yapmasının birçok nedeni vardı. Sovyet Büyükelçisi daima Bulgar hükümeti içerisinde görevler alarak Bulgaristan'ı içten takip ediyordu. Sovyet Büyükelçisi, Bulgar Başbakanlarının dış ziyaretlerinde Danışman rolünde bulunmakla birlikte, Bulgaristan iç ve dış siyaseti hakkında raporları Moskova'ya göndermekteydi. Bu durum Moskova'nın gözünün daima Bulgar siyasetçilerinin üzerinde olduğunu gösteriyordu. Ekonomik anlamda ise karşılıklı ihtiyaç durumu çoktan oluşmuştu. Bulgar sanayisi ve tarımı ürettiği malların en iyisini Sovyetlere yollamasına rağmen Sovyetlerden az bir miktar ödeme yapıyordu. Üretim uzun yıllar yarısı Sovyetler Birliğine gönderilmekteydi. Geriye kalan üretimin ihraç edilen ürünleri bazı Ortadoğu ülkeleri hariç, başka pazarlara çeşitli nedenlerden dolayı zor gönderilmekteydi.¹⁵³

Jivkov, göreve geldiği süre içerisinde birçok kuruma kendine yakın siyasileri göreve getirerek adeta bir güvenlik duvarı örmüştür. Bu noktaya kadar SSCB'nin desteğiyle geldiği aşikârdı. İleriye dönük içeride de dayanak noktaları bulması zaruruydu. Kruşçev'in görevden gitmesiyle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti içerisindeki bazı askeri yetkililer Jivkov'a karşı darbeye yelteneceklerini belli ettiler. 1965 'te bu darbe girişimini bertaraf eden Jivkov, uzun yıllar rejimin tek adamlık görevini yürütecekti.¹⁵⁴

¹⁵² Barbara Jelavich, 20.Yüzyıl Balkan Tarihi, Küre Yayınları, (Çevirmen: Zehra Savan, Hatice Uğur), Nisan 2013, İstanbul, s.396

¹⁵³ a.g.e.,s.396

¹⁵⁴ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi... , s. 177- 178

2.4 Komünizm Döneminde Türk ve Müslüman Azınlık

Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Osmanlı bakiyesi Türklerin, yıllar içerisinde etnik olarak isimlendirilmeleri, muhatap oldukları azınlık politikaları ile çeşitli değişikliğe uğramıştır. Bulgaristan'daki Türk azınlık, siyasal sistem ve düzen içerisinde farklı zamanlarda farklı adlandırılmalarına maruz kalmıştır. 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşı sonrası kurulan Bulgar Prensiği içerisinde yaşayan Türkler azınlık statüsü almışlardır. SSCB üzerinden gelen Komünizm dalgası Bulgaristan'da birçok değişikliğe sebep olmuştur. Bu değişiklikler sosyal ve siyasal olarak geçmişteki tecrübeden farklı bir ideolojiyi içeriyordu. Bulgaristan'daki azınlıkların en kalabalığı olan Türkler, komünizmin ilk yıllarında rejime bağlanmaları için kısmen serbest ve özgür bırakıldığı bir döneme girmişti.

Bulgaristan'daki Türk azınlık; 1950 – 1965 arası '*Türk Ahalisi* ', 1965 -1976 yılları arasında '*Türk Kökenli Bulgaristan Vatandaşı*' olarak isimlendirilmiştir. Rejim tarafından 1976 yılı itibarıyla '*Bulgar Türkleri*' ifadesi yaygınlaştırılmaktaydı. 1984 yılının sonlarından itibaren zorla isim değiştirme işlemlerine paralel olarak Türk ismi ortadan kaldırılarak '*Bulgar Müslümanları*' ifadesi kullanılmıştır. Son olarak ta rejim tarafından '*Müslümanlaştırılmış Bulgarlar*' teriminin bilinçli olarak 1989 göçü ne kadar kullanıldığı görülmektedir.¹⁵⁵

Komünizm ilk yılları, özgür bir ortam vaadini beraberinde getirdiği yanılgısıyla başlamıştı. Komünist rejim bu ilk yıllarda Bulgaristan Türklerini ve diğer azınlıkları kendi içerisinde bir arada tutmak için ılımlı açıklamalar yaparken içerden başka niyetler taşıdığını ilerleyen günlerde gösterecekti. BKP yöneticilerinin Türk azınlığın geleceğine dair yaptıkları gizli toplantılar zamanla ortaya çıkacaktır. 1946-1947 yıllarında Bulgaristan içerisinde Türklerin farklı bölgelere göç ettirilmesi hadiseleri de resmîyet dışı gerçekleştirilmiştir. Türklerin bu iç göçte hiç rızası olmadığı biliniyordu. BKP'nin bu iç göçlerle sınır güvenliğini amaçladığı görülmektedir.¹⁵⁶

Georgi Dimitrov, Başbakan olarak Stalin'den aldığı ilhamla azınlıklar üzerinden siyaset yürütüyordu. Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) Merkez Komitesinde 4

¹⁵⁵ İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990 s.11

¹⁵⁶ İbrahim Tatarlı, Bulgaristan'dan 1944 -2006 Yılları Arasında Türk Göçleri, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya, 2009, s.327

Ocak 1948 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Dimitrov, Türk azınlık hakkında şu açıklamaları yapmıştır:

‘‘Bu bağlamda size aramızda kalmak şartıyla şunu söylemek istiyorum dünden beri olmayan büyük bir sorun vardır. O da şundan ibarettir ki bizim güney sınırımızda, yurdumuz için daima mide yarası olan, gerçekte Bulgar olmayan bir ahali vardır. Bizim önümüzde Parti ve Hükümet olarak onu oradan atmak ve başka yere iskân etmek, oraya ise bizim öz Bulgar ahalisini yerleştirmek sorunu durmaktadır. Yurdun Şumnu, Razgrat ve başka yerlerinde olduğu gibi, çeşitli önemli yörelerde yoğun Türk ahalişi vardır. Azınlık gruplarına tam bir özgürlük verdiği rejimin zamanında müftüler, Türk ajanları, başkaldıran gençler ‘Türk Milliyetçiliği’ göstermeye başlar. Gözlerini Tsarigrat ve Ankara’ya çeviriyorlar. Buna karşı tedbir almalıyız. 1948 yılında bu sorunu çözebiliriz. ‘‘¹⁵⁷

Yapılan bu konuşmadan anlaşılmaktadır ki Stalin ile iyi ilişkileri olan Bulgar Başbakanı Dimitrov, Türklerin Bulgaristan’ın geleceğinde yeri olmadığına hüküm vermiştir. Türklerin ülkede bir problem olarak görüldüğü ve Türklerin yaşadıkları bölgelere Bulgarların yerleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuşmada geçen ‘‘Tsarigrat’’¹⁵⁸ kelimesi ile İstanbul kastedilerek Türk ahalesinin kalplerinin Türkiye’ye dönük olmasının gelecekte sıkıntı doğuracağı belirtilmiştir.

Bulgaristan Türklerinin ‘‘sosyalizme’’ kazandırılmasını isteyen Stalin, Azerbaycan Komünist Parti Genel Sekreteri Müstafevi’yi Bulgaristan’a yollamıştır. Stalin, Müstafevi’den Bulgaristan Türklerinin hangi sebeple ülkeden göç etmek istediklerine dair rapor hazırlamasını istemiştir.¹⁵⁹ Daha sonra Stalin, gelen raporun ardından dönemin Bulgaristan Başbakanını arayarak bu göç politikasından derhal vazgeçilmesi noktasında uyarı göndermiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ a.g.e.,s.328

¹⁵⁸ Bulgar Başbakanı G. Dimitrov’un bu sözlerinde ‘‘Tsarigrat’’ kelimesini İstanbul şehri yerine bilinçli olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Tsarigrat: Slav medeniyetinde ‘‘ Çarın Şehri ‘‘ manasına gelmekle birlikte, kendi kültürlerinde Ortodoksluğa ait bir merkez olarak algılanmaktadır.

¹⁵⁹ 1950-1951 Göçü ’nün arka planında SSCB’nin politikaları etkili olmuştur. Stalin, azınlıklar konusunda Bulgaristan Komünist Partisini yönlendirmektedir.

¹⁶⁰ a.g.e.,s. 330

Buraya kadar olan kısmı değerlendirmek gerekirse; Stalin'in Bulgaristan Türkleri hakkında fikirlerinin değişmesinde Orta Asya Türk devlet adamlarının yanı sıra Azerbaycan Komünist Parti yetkililerinin etkileri söz konusu olmuştur. Stalin, çevresindeki ülkelerde proleter devrim arzularını başka yöntemlerle devam edeceğinin sinyallerini vermiştir. Stalin'in Türkiye'de arzuladığı sosyalist devrimi Bulgaristan Türkleri üzerinden gerçekleştirme planları 1951 Göçünün durdurulmasının arka planında yer almaktadır.¹⁶¹

1956 Nisan ayı Komünist Parti Plenumun'da ¹⁶² alınan kararlar 1962 yılında Müslüman Romanlar ile 1971-1973 yılları arasında Pomaklara yönelik isim değiştirme kampanyasına ışık tutmaktaydı. Pomaklara yönelik politikalarda 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı esnasında Pomakların, Osmanlı askerlerine yardım ettiği iddiaları etkiliydi.¹⁶³

1960'tan sonra Bulgaristan'daki Türk azınlığın yavaş yavaş sindirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Türk okullarının işlevsiz hale getirilmesi sonrası Türk öğretmenlerin çoğu işsiz kalmıştı. Bulgaristan Türklerinin dini hayatında çok önemli role sahip olan "Cemaat –i İslamiyelerin" ¹⁶⁴ sayısı 500 ile sınırlandırılıp, Komünist Partinin direktiflerine açık hale getirildi. Türkçe basılan kitaplara sansür getirilerek Bulgarca teşvik edildi. Türkçe olarak yayınlanan Yeni Hayat Dergisi ve Yeni Işık Gazetesindeki yazıların çoğunluğu artık Bulgarca'ya dönüştürülmüştü. Türk Tiyatroları, Bulgar Tiyatrolarının birer şubesine dönüştürülerek kontrol edilmek istendi. 1960 yılından sonra "Türk Azınlık" ifadesi artık unutulmaya yüz tutmuştu.¹⁶⁵

Komünist rejim, asimilasyon politikalarını daha kolay gerçekleştirebileceğini düşündüğü Pomak bölgelerine stratejik olarak öncelik vermekteydi. 1963 yılının Ekim

¹⁶¹ Bulgaristan Komünist Parti yetkilileri, Türk ahaliyi sosyalist yurdun birer ferdi yapma politikalarına girişirken azınlıkların artan nüfusunu da hesaba katmaktaydılar. BKP, Bulgaristan Türklerini komünist sistemin içinde üretim yapan, devleti için ter döken proletarya sınıfının asli unsuru olarak kabul etmiştir. Eğer Türkler rejim tarafından dönüştürülemez ise düşünülen kısıtlamaların dozajı artırılabilirdi. Rejim, Bulgaristan'da Türk aydın sınıfı oluşturup Komünizm ideolojisi üzerinden Türk halkını yönlendirmek istemiştir.

¹⁶² Plenumun: Üyelerinin tamamının hazır bulunduğu genel kurul toplantısı. Sovyet Sosyalist sistemine yakın Komünist Parti yönetimlerinde kullanılan bir kavramdır.

¹⁶³ Ali Eminov, Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria, Institute of Muslim Minority Affairs, London, 1997, s. 6-7

¹⁶⁴ Cemaat-i İslamiyeler: Müslümanların cami, medrese, diğer hayır kurumları ve ibadethaneleri ile bunların mal varlıklarının idareleri için kurulan idari birimlerdir. Cemaat-i İslamiyeler'de görev alabilmek için bazı şartlar gerekiyordu : Cami veya hayır kurumunun olduğu yerde ikamet etmesi, Bulgaristan sınırları içerisinde gayr-ı menkul malları bulunması, okum yazman bilmesi ve ehl-i namustan olması gerekmektedir., İsmail Cambazov, Bulgaristan Başmüftülük Tarihi (1878- 1944) 1. Kitap, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü , Sofya, 2013, s.165.

¹⁶⁵ İbrahim Yalimov, Bulgaristan'da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2015, s.63

ayında Smolyan¹⁶⁶ şehrinde İslam kılık – kıyafetini andıran elbise ve takılara yasak getirilmişti. Ayrıca Müslüman kadınların tarlada çalışırken şalvar giymelerinde dahi sakınca görülmemiştir. Sonuç olarak tüm bu uygulamalarla Pomaklar, rejim tarafından dışlanmış ve ötekileştirilmiştir.¹⁶⁷ Bu gelişmeler asimilasyon politikalarının Pomaklar ve Romanlar’dan sonra Türklere yöneleceğinin işaretleriydi.

1962-1963 arası Komünist rejimin baskılarına dayanamayan Türkler, ülkeden kaçmak istemekteydiler. Sofya Büyükelçiliği ve Filibe Konsolosluğuna Türkiye’ye gelmek için vize başvurusu yapan Türklerin sayısı 380.000 aşmaktaydı.¹⁶⁸ Türk Büyükelçiliğine vize almak için gelen Türklerin başvuruları 1964 yılında da devam ederken Bulgar yetkililer, bazı kişilere hapis cezası verdiler. Bu sıkıntılar 1968 Göç Anlaşmasının imzalanmasına kadar devam etti. Bu süreçte Komünist Parti, ülkede ‘göç’ kelimesini bile yasaklamıştı.¹⁶⁹

Türk azınlığın Bulgaristan’a bağlılığı sağlamak için o dönemler yayınlanan haberlerde kapitalist ülkelerin yaşadığı sıkıntılar devamlı göz önünde tutulmaktaydı. Bu propaganda kültürü Sovyetlerin sıkça kullandığı bir yöntemdi. ‘‘Demir Perde’’¹⁷⁰ ülkelerinde içeride olup biten hadiseler dışarı aktarılmazken, dışarda ve bilhassa kapitalist ülkelerde olan hadiseler abartılı bir şekilde yansıtılmaktaydı. NATO ve Batı Avrupa, Sovyetler Birliğinde her gün çıkan yalan haberlere ‘‘Pravda Yalanları’’¹⁷¹ kavramını uygun görmüştü. O dönem Bulgar basını da bu yalan haberleri sıkça kullanarak Türk ve Müslüman azınlığın rejime bağlılıklarını artırmak istiyordu.

1964 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, ‘‘Türk bölgelerinin iktisadi kalkınması’’ kararını alarak ülke içerisinde Türklerin, Türkiye’ye göçe kalkışmalarının önüne geçmeyi arzulamıştır. Ayrıca alınan bu kararlar ülke içerisindeki iktisadi kalkınmayı dengelenerek Türklerin işgücü olarak elde kalması amaçlanmıştır. Rodopların en ücra köşesine bile okul, anaokulu, atölyeler açılarak eğitim ve üretim teşvik edilmiştir. Ekonomik kalkınma ile birlikte rejim, sosyalist ideolojiyi yaymayı ihmal etmemiştir.

¹⁶⁶ Osmanlı idaresinde ‘‘Paşmaklı’’ olarak bilinen yer.

¹⁶⁷ Rüştü Yılmaz, Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye’ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre), Yüksek Lisans Tezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s.32

¹⁶⁸ Ömer Turan, Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri (Balkanlar’da Türk Varlığı), ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.25

¹⁶⁹ Ayşegül İnginar, Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985 -1989), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008,s.31

¹⁷⁰ Bakınız: Demir Perde, <http://www.dunyabulteni.net/haber/323949/demir-perdeyi-siyaset-literaturune-churchill-kazandirmisti> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

¹⁷¹ Pravda Yalanları: Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’nin içindeki Komünist Parti’nin yayın organlarından biri olan Pravda gazetesinin aslı olmayan haberleri dünya basınına servis etmesi hadisesine verilen tanımlamadır.

Üretim ve işgücünün kutsandığı bir ortamda Türk kültür ve geleneklerinin arka planda tutulmaktaydı. Çeşitli propagandalara maruz kalan Türklerin birçoğu, sahip oldukları maddi imkânlarla rağmen Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaktaydı.¹⁷²

Ülkedeki Türk nüfusunun oranı komünist rejimin homojenleşme siyaseti gereği dikkatle takip edilmekteydi. Rejim, Türk azınlığın oranını %10'un altında tutmak için her türlü hileye başvurulabilirdi. 1965 Nüfus sayımında Türk azınlığın nüfusu 780.928 olarak kayda geçirilmiştir. Rejim, karışık Türk – Pomak evlilikleri üzerinden Türk nüfusunu belirtilenden daha az göstermiştir. Roman vatandaşların birçoğunun kendini Türk olarak tanımlamasına rağmen istatistik olarak bu bilgi resmîyete kavuşmamıştır. Ayrıca Bulgaristan'daki Romanların anadili olarak Türkçeyi tercih ettiği bilinmektedir. 1965 Nüfus sayımında Türklerin oranı %9,5 olarak kayda geçirilmiştir. 1968 göçüne giden süreçte bu oranın da azaltılmak istendiği tespit edilmiştir.¹⁷³

2.4.1 Bulgaristan'da Sosyalist Eğitim Sürecinde Türkler

21 Eylül 1948 tarihinde Eski Zağra Türk Pedagojisi açılışı sırasında bu eğitim süreci içerisinde belirlenen hedefler şu şekilde beyan edilmişti:

*“ Siz yarın ki günün öğretmenleri, Leninizm – Marksizm ilmi ile kendinize ve Türk azınlıklara parlak bir istikbal hazırlayacaksınız. Binaenaleyh, siz öğrenciler, Leninizm- Marksizm ilmini benimsemeniz lazımdır. Bu da ancak olduğunuz okul sıralarında olacaktır... ”*¹⁷⁴

Komünist rejim tarafından planlanan bu eğitimi sürecinin başlangıcı ve bitişi ‘ ‘ 1951 Göçü ‘ ‘ ile 1959 yılı arasında Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirmesi arasında geçen dönem olarak kabul edilmesine rağmen bu süreç çok önceden planlanmıştı. Kısaca bu süreç; Bulgaristan'da Türkçe eğitimin sınırlandırılması öncesi, Türk ahaliye ideolojik yüklemelerin yoğun olarak yapıldığı bir zaman dilimi olarak tanımlanabilir. Bulgar Hükümeti, Türkçe üzerinden Türk halkına sosyalist

¹⁷² İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990 s.183

¹⁷³ Rüştü Yılmaz, Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basımına Göre), Yüksek Lisans Tezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s.35

¹⁷⁴ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878 -2008), s. 262

ideoloji yaymak için her türlü imkânı kullanmayı araç edinmişti. Bu süreç aynı zamanda Leninizm-Marksizm gibi inançsız ve materyalist bir ideolojiyi Osmanlı torunlarına eğitim yoluyla dayatma projesi olarak da görülebilir. Sosyalist sisteminin akıl hocaları daima Moskova üzerinden gelmekteydi. Bu proje Sovyetler Birliğinin daha önce uyguladığı ve kısmen başarılı olduğu Orta Asya ve Kafkaslardan Balkanlara uzanan bir adımdı.

Bulgaristan'ın kurulduğu 1908 tarihi itibariyle ülke içerisinde yaşayan azınlıkların başta Türkler olmak üzere eğitim hakları kısıtlı kalmıştı. Alekssandr Stamboliyski döneminde Türkler, başta eğitim konusu olmak üzere birçok meselede diğer dönemlere nazaran rahat nefes almışlardı. Stamboliyski hükümetinin zorla devrilmesi sonrası, komünizmin gelişine kadar olan süreçte Türkler siyasi ve kültürel olarak dışlanmışlardır.¹⁷⁵

Komünistler Bulgaristan'da iktidara geldikten sonra Türklerle eğitim yönünde kolaylıklar sağlamıştı. Bunun amacı ise Türkleri Komünizme ısındırmaktı. BKP yönetimi, Türk azınlığa eğitim yoluyla kendi ideolojilerini sanki elma şekerinin içerisine zehir saklamış gibi sunuyorlardı. Türk azınlık yaşanan mağduriyetlere ve ötekileştirmelere karşı zaman zaman anavatan Türkiye'ye göç ederek aslını muhafaza etme yolunu tutmuştu. Komünizmin hedefi Türkleri, sosyalist sisteme dâhil edip kullanılabilircek maşaya dönüştürmekti.

BKP yönetiminin 1951-1959 arasındaki Türk azınlığa yönelik eğitim politikalarına ‘*Sosyalist Türk Aydını*’ yetiştirme projesi olarak bakılabilir. 1951 sonrası Komünist rejim, Türk ahaliyi kendi safına çekebilmek için birçok karar aldığı bir sürece girmişti. Türk ahalinin kazanılmasına yönelik adımları içeren 26 Nisan 1951'de BKP Politbüro'nun aldığı 103 No' lu kararlar şunlardır:

- *Türklerin siyasete kazandırılması için BKP özel şubeler açmalı ve ‘‘Vatan Cephesi Ulusal Konseyi’’ Türk ahali arasında çalışma alanları oluşturmalıdır.*

İlçelerde devlet ve parti kadrolarında Türklerle yer verilmelidir.

Rodop Bölgesi Merkez Belediyelerinde ve ilçelerinde Türklerle parti kontenjanı ayrılmalıdır.

¹⁷⁵a .g.e.,65-67

- *Türk ahali arasında ‘‘ Komünist Partiye ‘‘ kadro yetiştirme amacıyla Haskovo ve Şumen’de kısa süreli okullar ve kurslar açılmalıdır. ‘‘Yeni Işık’’ gazetesinin Türkçe materyalleri grup halinde okunmalıdır.*
- *Türkçe politik edebiyatın hazırlanması ve yayınlanmasının yanı sıra Azerbaycan’dan da edebi eserler getirilmelidir.*
- *BKP tarafından Savunma Bakanlığına ‘‘Ordu’da subay kadrolarının hazırlanması için uygun Türk gençlerinin seçilmesi’’ görevi verilmiştir.*
- *Türk bölgelerine yeni okullar açılması ve liselerde bazı derslerin Türkçe okutulması sağlanmalıdır. Türk gençlerine eğitim burslarının artırılması yanı sıra Tıp, Köy Ekonomisi ve Öğretmen kadrosu hazırlığı için fakültelerde Türk öğrencilerin yetiştirilmesine önem verilmelidir.*
- *Halk Eğitimi Bakanlığına bağlı Türk Okulları Müfettişliğinin oluşturulması, Kırcaali ve Razgrat Türk Liselerinin açılması.*
- *Şumen, Haskovo ve Rusçuk il halk konseylerinin bünyesinde Türk ahali için estrat tiyatrolarının kurulması gereklidir.*
- *Sofya, Eski Zağra ve Varna radyo istasyonlarında özel Türkçe programlar hazırlanmalıdır. Programlar ‘‘Türk Halk Türküsü’’ ve Sovyetler Birliğinden Türk halklarının türkülerini de içermelidir.*
- *Türklere yönelik Edebiyat, Bilim ve Sağlıkla ilgili yayınlar yapılmalıdır.*
- *Türk bölgelerine sosyal hayatı ve iç ticareti canlandırmak için işyerleri ve sanayi atölyelerinin açılmalıdır.¹⁷⁶*

BKP Politbüro’nun ¹⁷⁷ aldığı bu kararlarla Türk ahalisini kazanmak istediği zamanla daha iyi anlaşılacaktı. Yapılması planlanan bu kararların birçoğu hayata geçirilirken, Türk azınlığa göç konusunu gündeme getirmemeleri için gizli ve açık baskılar yapılmıştır. Yaklaşık olarak 10 yıl kadar süren ‘‘Sosyalist Eğitim’’ serüveni birçok

¹⁷⁶ İbrahim Tatarlı, Bulgaristan’dan 1944 -2006 Yılları Arasında Türk Göçleri, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya, 2009, s.331

¹⁷⁷ Politbüro: Komünist Partilerin idarede olduğu ülkelerde partinin ve ülkenin politikalarının belirlendiği karar organdır.

Türk aydınında etkisini göstermemiştir. Ancak hayatlarını tehlikeye atmak istemeyen bazı aydınlar bu on yıllık süreçte rejimin isteği Sovyet hayranı ateist bir nesile öncülük edeceklerdi.

Türk gençlerini, rejime itaatkâr yetiştirmek için önce öğretmenlerin yetiştirilmesi çok önemliydi. Bu nedenle 10 Ağustos 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu bir kararname ile Kırcaali ve Razgrat şehirlerinde ‘*Türk Pedagoji Okulu*’ açma kararı almıştır. Yine Türklerin yoğun yaşadığı Şumnu şehrinde bulunan Yüksek Öğretmen Enstitüsü’nde, Türkçe Ortaokul Öğretmenliği bölümü açılmıştı. 1952 Ağustos Bakanlar Kurulu açılmış olan bu Türk okullarında ‘*Sosyalist Türk Aydını*’ yetiştirmek için kararnameler yürürlüğe koyulmuştur. Sosyalist Türk aydını yetiştirmek için en uygun ortam Bulgaristan’da komünizmin beşiği başkent Sofya şehriydi. 1 Eylül 1952 ‘de Sofya’da Türk Pedagoji Okulu açıldı. Sofya Üniversitesi Felsefe, Tarih, Filoloji, Fizik ve Matematik bölümlerinde Türk öğrenciler için özel sınıflar açıldı.¹⁷⁸ Bunun yanı sıra daha sonra ‘*Orientalistika*’ bölümüne dönüştürülecek olan ‘*Türkoloji*’ bölümünün açılması da önemli bir gelişme olmuştur. Komünist Parti, Türkoloji bölümüne Azerbaycan’dan uzmanlar getirip, onların sosyalist tecrübelerini Bulgaristan Türklerine aktarmak için bir araç olarak kullanmıştır.¹⁷⁹

Türk Pedagoji okuluna ilk zamanlar sadece Eski Zağra kasabasında izin verilmiştir. Türk ahalinin kalabalık olması ve Sosyalist Türk Aydını projesinin zamanının dar olması nedenleriyle Şumnu ve Kırcaali’de de Türk Pedagoji Okullarına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁸⁰ Bu karar Türk ahali açısından sevinçle karşılanmıştır. Bu süreç içerisinde Bulgaristan’da sadece üç tane Türk öğretmen okulunun bulunması da manidardır.

1952 yılı itibariyle Sovyet Azerbaycan’dan Bulgaristan’a öğretmenler, uzmanlar ve profesörler getirilmesiyle Bulgaristan Türkleri ile Azerbaycan arasında kültürel ilişkiler geliştirildi. Bu yakınlaşmayı arzulayan Sovyetler Birliği ve Bulgaristan BKP yönetimi, Türk azınlığa rol-model olarak Sovyet Azerbaycan’ı sunuyorlardı.

¹⁷⁸ Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan’da Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,1995, s.145

¹⁷⁹ İbrahim Tatarlı, s.332

Bulgaristan Türklerine verilmek istenilen bilinçaltı mesajı şuydu: Sizin gibi Türk olan Azerbaycan halkı Marksizm ve Leninizm sayesinde başarılı ve çağdaş olmuştur. Ayrıca bu bilinçaltı mesajlarda Sovyetler Birliği ile bütünleşmiş bir ülkenin örnekliği göz önünde bulundurulmuştur. Bu süreçte aynı zamanda Sovyet sisteminin Türkiye’den daha ilerde olduğu iddiası Bulgaristan Türklerine sistemli bir şekilde sunulmaktaydı.

Komünist Bulgaristan 1956 yılına kadar Türkçe gazete, dergi, kitap yayınlamaya karşı herhangi bir engel koymamış, hatta 1951 sonrası sosyalist dergilerde Türkçe kullanılmasını teşvik etmişti. Komünist yazarların eserlerinin Türkçe basımlarının yanı sıra Türk komünist yazar ve şairlerin eserleri de sıkça basılan kitaplar arasındaydı.¹⁸¹ Nazım Hikmet’in eserleri Bulgaristan devletinin imkânları ile bastırılıp kitapçılara ve okullara ücretsiz ya da cüzi fiyatlarla dağıtılmaktaydı. Nazım Hikmet, sosyalist fikirleri benimsemiş olan bir yazar olması nedeniyle rejim için tam bir rol model örneğini oluşturuyordu.¹⁸²

Nazım Hikmet, 1951 yılında Bulgaristan’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlere gidip bir dizi konferanslar düzenlemişti. Kırcaali ve Koşukavak ziyaretlerinde bölgede yaşayan Türklere Sosyalist – Komünist Bulgaristan’a bağlılık göstermelerini istemiştir. Nazım Hikmet, Türk ahalisine Komünist sistemi öven açıklamaları ile birlikte Türkiye’ye göç etmek isteyen aileleri bu arzularından vazgeçirmeye çalıştığı dile getirilmektedir. Nazım Hikmet’in Kırcaali - Koşukavak ilçesini ziyareti esnasında “ *Türkiye’ye göç etmek isteyen bir kişinin elinden pasaportu alıp yırtarak, bir gün hep beraber Sosyalist Türkiye’ye gideceğiz o zaman bu pasaportlara gerek kalmayacak* ” dediği şifahi olarak hala bölge halkı tarafından anlatılmaktadır.

Türk ahalisi, uzun yıllar Türkiye’den hiçbir yetkilinin Bulgaristan’daki Türk bölgelerini ziyaret etmemesi sonucunda kendini unutulmuş hissediyordu. Bu sebeple Nazım Hikmet’in coşku ve heyecan ile karşılanması tesadüf değildir. Bulgaristan hükümetinin hesapları farklı olsa da bölgede Türk ahali, milli duygularından dolayı Hikmet’i bağrına basmıştır. Kırcaali ziyaretinde aktarılan bilgilere göre çevre ilçelerden gelenlerle birlikte binlerce kişi onu dinlemeye gelmiştir. Sosyolojik bir gerçek olarak şu çıkarımı yapabiliriz: A. Stamboliyski dönemi hariç, Bulgaristan

¹⁸¹ Ömer E. Lütem, Tarihsel Süreç İçerisinde Bulgaristan Türklerinin Hakları, Balkan Türkleri, (Balkanlar’da Türk Varlığı), ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 52

¹⁸² Bakınız Ek 9: Nazım Hikmet 1951 yılında Bulgaristan’daki Türk bölgelerini ziyaret etmiştir.

devleti tarafından uzun süredir ötekileştirilen Türk azınlık, Komünizm ile birlikte sahiplenilmeye ve şartlı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Nazım Hikmet, Türk azınlık için sosyalist sistem tarafından kabul edilen ve ötekileştirilmeyen bir rol-modelidir. Türklerden, komünizmle uyumlu birer vatandaş olmaları bekleyen rejim, Nazım Hikmet üzerinden örnek bir vatandaş portresi çizmiştir.¹⁸³

Türkçe yayınlarda azalma ve yayınlanan ürünlerde ‘‘Türkçe Söz Varlığı’’ olarak gerilemeler yaşandığı dönem; 1956’dan 1984’e kadar dozajını artırarak devam ettirmiştir. Tüm Türkçe neşriyat ürünlerinde zamanla Bulgarca kelime ve haberlerin sayısı artırılmış, Türkçe’nin dilbilgisi düzeni bozulması ile birlikte uydurma yeni kelimeler kullanılmıştır. Bulgarcanın yoğunluğunun artırıldığı bu metinleri okuyan Türk ahali sistem içerisinde Bulgar diline yönlendirilmekteydi.¹⁸⁴ Zamanla Bulgarcanın baskın bir şekilde neşriyatta ön plana çıkmasıyla Türkiye Türkleri ile Bulgaristan Türkleri arasındaki ortak kelimeler bilinçli olarak azaltılmıştır.

Türkçe yayınlanan Yeni Işık Gazetesi¹⁸⁵ ve Yeni Hayat Dergisi rejimin istediği gibi yönlendirdiği, azınlıklar için önemli olan dönemin etkili basın – yayın organlarından. Yeni Hayat Dergisinin Şubat 1964 ön kapağında Jivkov kendi resminin altında Türkiye Türkçesi ile şu sözleri aktarmaktadır : ‘‘Hepimiz için en büyük başarı, en büyük sevinç, Türk ahalisinden yetişen ve yetişmekte olan yeni insanlardır.’’¹⁸⁶ Jivkov’un bu ifade ile birlikte basın – yayın organlarını kullanarak Türk ahaliye etkisini yitirmemeye çalıştığı ifade edebiliriz.

1957-1958 yılında Türk okullarında eğitim ve öğretim alan toplan Türk öğrenci sayısı 112,282 olmuştur.¹⁸⁷ Türkçe eğitim ve öğretim gören Türk çocuklarının diğer azınlıklara oranla fazla oluşu Komünist Bulgar hükümetini çeşitli politikalara sevk etmiştir. 21 Haziran 1958 ‘de Politbüro’nun ve aynı yılın Ekim ayında yapılan Merkez Komite Plenumun’da Türk okulları ve Türkçe eğitim üzerine varılan kararlar

¹⁸³ Bulgaristan Devlet Radyosu tarafından ‘‘Bulgaristan’dan bir Nazım Geçti’’ başlıklı Nazım Hikmetin Bulgaristan’a yaptığı 1951 yılındaki ziyaretin, Türk bölgesinde uyandırdığı etki üzerine bir haber., <http://bnr.bg/tr/post/100183372/bulgaristandan-bir-nazim-geci> (Erişim Tarihi : 20.04.2016)

¹⁸⁴ Ömer E. Lüttem, Tarihsel Süreç İçerisinde Bulgaristan Türklerinin Hakları, Balkan Türkleri, (Balkanlar’da Türk Varlığı), ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 52- 53

¹⁸⁵ Dr. İsmail Cambazov’un ‘‘Bulgaristan Türk Basın Tarihi’’ kapsamında Yeni Işık (Nova Svetlina) Gazetesi üzerine hazırladığı çalışma hakkında bir Bulgaristan Devlet Radyosuna verdiği röportaj., <https://www.bnr.bg/tr/post/100163053/bulgaristanda-trk-basinin-canli-tarihi-drismail-cambazov-65-yillik-gazeteciliini-deerlendirdi> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

¹⁸⁶ The Tragedy of the Turkish Muslim Minority in Bulgaria (Documents), Foreign Policy Institute, Ankara, 1999, s.15

¹⁸⁷ Hüseyin Memişoğlu, Bulgaristan’da Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s.146

neticesinde Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi hükmüne varılmıştır. 1960 tarihli genelge ile Bulgar Eğitim ve Kültür Bakanlığı artık Türk öğrencilerin Bulgar öğrencilerle Bulgarca ağırlıklı bir eğitim alınmasını istemekteydi. Türkçe, o tarihten sonra Bulgaristan eğitim ve öğretim hayatında arka planda kalmıştır. Kısa bir süre ilk ve ortaokul haftalık 3-4 saat olan Türkçe eğitim, daha sonra isteğe bağlı dilekçe yoluyla alınması sistemine geçilmiştir. Sonuç olarak rejim tarafından Türkçe okuyan öğrenci sayısının devamlı düşürülmek istendiği görülmüştür.¹⁸⁸

1971 Jivkov Anayasasında azınlıkların kendi dillerini öğrenme hakkı olmasına rağmen devamlı rejim tarafından göz ardı edildiği gözlemlenmiştir. Yeni Anayasa'da *'milli azınlıklar'* ifadesine yer verilmemiştir. Dolayısıyla Bulgaristan'da eğitim politikalarının uzun vadede değişeceğine dair ipuçları verilmektedir.¹⁸⁹

1965 sonrasında nüfus sayımlarında azınlıklara yer verilmemesi uzun vadede bazı değişikliklere işaret etmektedir. Bu tarihten itibaren azınlıkların nüfus bilgilerine yönelik bilgiler tahmini olarak yazılmıştır. 1973-1974 müfredatından çıkarılan Türkçe dersleri ile birlikte Türklere yönelik hamleler iyice belirgin hale gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan'daki nüfus bilgileri üzerinde yapılan oynamalara tepki gösterememiştir. Bu tepkisizliğin nedeni ancak Soğuk Savaşın dengesiyle açıklanabilir. Sonuç olarak Komünist rejim uzun vadede tüm bu gelişmeler sayesinde *'1984 Zorunlu İsim Değişikliğine'* giden yolu hazırlıyordu.¹⁹⁰

BKP yetkililerinin bilinçli olarak tutumları; eğitim ve öğretim üzerinden azınlıkları kontrol etme yönünde ilerlemiştir. Bulgaristan'da yüzyıllık bir tarihi olan Türkçe eğitimi, azınlık haklarını garanti altına alan anlaşmalara ve sözleşmelere rağmen yok edilme tehlikesi ile baş başa kalmıştır. Bu dönemde Türkiye'deki Hükümetler, kendi içerisinde yaşadığı sıkıntılardan ve Soğuk Savaş düzeninden dolayı Balkanlar'daki pek çok hadiseye sessiz gözlenmiştir.

¹⁸⁸ a.g.e., s. 147-148

¹⁸⁹ Bayram Çolakoğlu, Bulgaristan'da Türkçe Eğitimin Serencamı, Rumeli – Balkanlar VI, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 69, Mart- Haziran, 2015, s. 4439 - 4444

¹⁹⁰ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 43- 45

2.4.2 BKP Politbüro 1967 Eylül Toplantısı

Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro toplantılarında konuşulan ve alınan kararlar ülkenin iç ve dış siyasetine etki etmekte olduğu için önemliydi. Eylül 1967 toplantısında Türk ve Müslüman azınlıklarla ilgili olarak önemli meseleler gündeme getirilip tartışılmıştır. Dönemin Devlet Konseyi üyelerinden Penço Kubadinski uzun yıllar Bulgaristan Komünist Partisi içerisinde görev yapmış biri olarak 1967 yılının Eylül toplantısında Türk ve Müslüman azınlık hakkında şu sözleri aktarmıştır:

- *Camii hocaları arasında ciddi olarak çalışma yapmamız gerekmektedir. Camilere gelen kişileri sistemli bir ideolojik çalışmaya tabii tutmalıyız. Camiiler'deki hocalar "Devlet Emniyeti'nin" adamları olmalıdır.*
- *Karma aileler yoluyla Türklerin bir bölümünün Bulgarlaştırılması mümkündür. Türk – Bulgar evliliklerin artırılmasını sağlamalıyız.*
- *Türkiye'ye göç yolu açılmalı, göç eden kimseler hiçbir şartla geri dönmemelidir. Bu göç konusunda sistemli bir yöntem belirlenmelidir.*¹⁹¹

Daha sonra ise aynı toplantı bulunan BKP Genel Sekreteri Todor Jivkov, Türk ve Pomak Müslüman azınlık hakkında şu sözleri söylemiştir:

*" Onların (Türklerin) milli duygularını incitmemek gereklidir. Biz 25 yıldan beri Pomaklar üzerine (asimilasyon politikası için) çalışıyoruz. Oysa belli başlı bir sonuç elde edemedik. Çünkü bizim (asimilasyon) çalışmalarımız onların (Müslüman Pomakların) özelliklerini göz önünde bulundurmamıştır. Milliyetçi yaklaşımdan korunmalıyız. Bu yüzden her hareketimiz onların milli duygularını harekete geçirebilir. "*¹⁹²

Kubadinski ve Jivkov'un açıklamalarından çıkarabileceğimiz sonuç; Türklere yönelik BKP'nin çok dikkatli adımlar attığını ve yürütülen asimilasyon politikaların Komünist Parti devrimi kadar eski olduğunu görmekteyiz. Azınlıkların asimile

¹⁹¹ İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, s.333

¹⁹² a.g.e, s.333

edilemeyeceği durumlarda ise göçlerin teşvik edildiği görülmektedir. Ayrıca BKP yetkilileri, Müslümanların arasındaki din görevlilerinin devletin kontrolünde olması gerektiğini de ifade etmekle birlikte, Türker’de uyanabilecek milli duygulara dikkat çekmektedir.

2.4.3 BKP Politbüro 1969 ve 1970 Kararları

Türkiye – Bulgaristan arasında imzalanan *1968 Göç Antlaşmasının* hemen sonrasında Türk azınlığın Türkiye’ye göç etmek için harekete geçtiği gözlenmiştir. Bu gelişmeleri takiben BKP Politbürosu’nda alınan yeni karara ‘‘*Priobštavane*’’ yani Türkçe olarak ‘‘*Bütünleşme-Birleşme*’’ adı verildi. İçerik olarak Bulgaristan’daki tüm azınlıkların kendi geleceklerini tayin edebilme yetkilerinin olmadığı hususu vurgulanmıştır. Komünizm sisteminin en iyi şekilde yaşanabilmesi için herkesin eşit şartlarda ‘‘*Tek Milletli Komünist – Bulgar Slav Toplumu*’’ çatısında buluşmasının önemi belirtilmiştir. 17 Temmuz 1970 tarihinde BKP Merkez Komitesinin Politbüro Yetkilileri 549 sayılı ‘‘*Gizli Tedhiş ile Milliyet ve Din Değiştirme Kararı*’’ kararıyla asimilasyon fikrini ortaya koymuştur. Alınan bu kararlar pilot bölge olarak Cuma-i Bala (*Yukarı Cuma*), Tatarpazarcık ve Paşmaklı (*Madan*) kasabaları öncelikli olarak Bulgarlaştırma faaliyetlerine seçilmişlerdir. Daha sonra bu faaliyetler Rodop ve Pirin Makedonya’sı bölgelerine sıçramıştır. 1968-1972 arasında çoğunluğu Müslüman Pomak olan köyler ve yerleşim birimlerinde yüzlerce insan işkencelere maruz kalmış ve yüzbinlerce kişiye zorla Hristiyan-Bulgar isimleri verilmiştir.¹⁹³

1970 Politbüro Kararı ve 1971 Anayasası sonrasında hızlandırılan asimilasyon politikalarına Türkiye zamanında tepki gösterememiştir. 1971-1973 yılları içerisinde Müslüman Pomaklara yönelik gerçekleşen zorla isim değiştirme faaliyetleri dünya basınına geç yansımış, Müslüman ülkelerden bu konuya ilk tepki Libya’dan gelmiştir. 1972 yılı Kasım ayında Libya Devlet Başkanı Ömer Kaddafi bu kültürel asimilasyon hareketini araştırmak üzere bir heyet göndermiştir. Ayrıca Kaddafi ülkesindeki Bulgar teknisyenleri sınır dışı ederek, Bulgar yetkilileri telaşlandırmıştır. Daha sonra Bulgaristan – Libya arasında iyi ilişkilerin devam etmesi için Bulgar yetkililer bu politikadan geçici olarak vazgeçmişlerdir.¹⁹⁴

¹⁹³ İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990 s.184-185

¹⁹⁴ İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878 -1989) ... , s.186

1970 sonrası Pomaklara dayatılan asimilasyon politikaları 1984-1989 yılları arasında Türklere de uygulanacaktı. Türk Azınlıkta aynı baskıların kendilerine uygulayamayacağı fikri ile beraber Türkiye'nin bu asimilasyon hareketlerine müdahale edebileceği algısı hâkimdi. Pomaklara yapılan zorunlu ad değiştirme operasyonlarında çıkan çatışmalarda yüzlerce masum insanın rejim tarafından öldürülmesi dünya kamuoyuna fazla yansımamıştır. Rejim, asimilasyon politikalarına karşı gelen kişileri korkutma ve sindirme amaçlı köyleri tanklar ve askerler ile çevirmiştir.¹⁹⁵

Komünist rejim, Ribnovo köyünde karşılaştığı zorluklara karşı direnişi kırmak için iki kişiyi köy meydanında asmıştır. Bu haberler demir perde ülkelerinde olan sansür ve Pomak yerleşimlerinin dağlık bölgelerde olması nedeniyle gecikmeli olarak dünya kamuoyuna yansımıştır. Ayrıca ulaşım sıkıntıları nedeniyle gazeteci ve yabancı ülke temsilcileri bu konuyu sonradan fark etmişlerdir. Uluslararası Af Örgütü 1975 yılında yaptığı açıklamada 500 civarında Müslüman Pomak'ın "*Belene*" kampına gönderildiğini duyurmuştur. Yine aktarılan bilgilere göre 1977 yılında Eski Zağra hapisanesinde bulunan 40-50 civarında Pomak, rejimin asimilasyon politikasına direndiği için cezalandırılmaktaydı.¹⁹⁶

Türkiye, Kıbrıs'ta olan hadiseler ile uğraşırken Bulgaristan yönetimi "*Birleştirilmiş Sosyalist Millet*" projesini adım adım ilerletmekteydi. 1974 yılında Türkçe eğitim zorunlu olmaktan çıkarılarak seçmeli ders kategorisine yerleştirilirken, Türk ahali aynı dönemde Türkiye'ye göç etmekteydi. Bu göç süreci içerisinde 1968 – 1978 yılları arasında toplamda 114.356 kişi anavatan Türkiye'ye gelmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Bkz. Salih Bozov'un "*İsimleri Uğruna*" adlı kitabı Pomakların asimilasyon politikalarına karşı verdikleri mücadeleyi anlatmaktadır. Bu eser İstanbul Sultangazi Belediyesi tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır., <http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com.tr/2010/08/salih-bozovun-kitab-turkceye-cevrildi.html> (Erişim Tarihi: 4.5.16)

¹⁹⁶Ömer E. Lüttem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.83

¹⁹⁷ Ali Eminov, Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria, Institute of Muslim Minority Affairs, London, 1997, s. 79

2.4.4 1971 Jivkov Anayasası

Genel olarak Bulgaristan siyasi tarihinde iktidara gelen güçler kısa bir süre kendi anayasasını yapma sürecini başlatmışlardır. Bulgaristan'da 1989 yılına kadar bir dönem yürürlükte olan anayasalar şunlardır: ¹⁹⁸

- 1879 Anayasası: Bulgaristan'ın ilk anayasası olma özelliğini taşımaktadır.¹⁹⁹
- 1948 Anayasası: Komünist devrimden sonra icraata geçirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1946 Anayasası ile benzerlikler taşımaktadır.
- 1971 Anayasası: 1971'den 1989 yılına kadar yürürlükte olan azınlık haklarını sınırlayan bir anayasadır.²⁰⁰

1968 yılında Türkçe yayınlara getirilen kısıtlamalar ileriye dönük azınlık hakları konusunda ipuçları vermekteydi. 1971 Parti Komünist Parti Programında kabul gören '*Birleşmiş Sosyalist Ulus*' kavramı ülkede daha önceleri yapımına başlanan asimilasyon politikalarına ışık tutmaktaydı.²⁰¹ Merkezîyetçilik ve ideolojik dogmalar, yeni kabul edilen anayasada kendini hissettiriyordu. 1971 Anayasasında Bulgaristan, işçi sınıfı öncülüğünde '*Sosyalist*' bir devlet olarak tanımlanmıştı.²⁰²

1989'a kadar geçerli olacak olan bu anayasa ile siyasal rejimin yanı sıra toplumsal ve ekonomik sisteme de yeniden düzenleme getirildi. Anayasanın içeriği 10 bölüm ve 143 maddeden oluşmaktadır. 1971 Anayasasında ön plana şu unsurlar çıkmıştır; işçi sınıfı, Komünist Partinin yönetici ve siyaseti yönlendirici gücü, sosyalist devlet vurgusu. Bu yeni anayasada ülkede planlı bir gelişim savunularak sosyalist nizamda eğitim, sağlık ve kültürün sürekli gelişmesini amaç edinen bir yapı arz ediyordu. Ayrıca Sosyalist diğer ülkeler ile ikili ilişkilere atıf yapılarak çok yönlü işbirliği ve yardımlaşmanın artırılması yönünde içerik belirlenmişti. Devlet, bu yeni anayasa ile ileri sosyalist toplum hedefine yoğunlaşarak demokrasinin genişletileceğini ve devlet aygıtlarının uyumunun en üst düzeye çıkarılmasını hedeflemekteydi. Bu var olan ideolojik altyapı bazı kavramlara yoğunlaşmıştı. Bu kavramlar; ulusal halk

¹⁹⁸ Bakınız: İbrahim Kamil, Bulgar Anayasası ve Türklerin Hakları, Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s.81- 92

¹⁹⁹ Bu anayasanın diğer adı Tırnova Anayasası'dır. Veliko Tırnova şehri, Sofya'dan önce Bulgaristan'ın başkentliğini yapmıştır.

²⁰⁰ İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan Balkanlar El Kitabı, Akçağ, 2013, Ankara, s.565

²⁰¹ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi... , s.183.

²⁰² a.g.e.,s.78

egemenliği, iktidarda birlik, demokratik merkezizetçilik, sosyalist demokratiklik ve sosyalist enternasyonalizmdir.²⁰³

8 Mayıs 1971 tarihinde kanunlaşan bu anayasada bir önceki Dimitrov Anayasasının ulusal azınlık kavramı ortadan kaldırılmıştır. Dimitrov Anayasası içinde ‘‘Ulusal Azınlık’’ statüsünde Türkler’den başka bu statüde Yahudiler ve Ermeniler de vardı. Jivkov Anayasasında tüm bu ulusal azınlıklar 45.Madde 7. Paragrafında yer alan ‘‘Bulgar Olmayan Vatandaşlar’’ statüsünde hak ve özgürlük açısından dar bir alana sıkıştırılmıştır. Kendisiyle daha sonra çelişecek olan rejim bu yeni anayasada ‘‘Bulgar Olmayan Vatandaşlar’’ fert olarak anadilini öğrenme hakkına sahiptir ibaresine yer vermişti. Yeni Jivkov Anayasası içerisinde 39. Maddesinin birinci paragrafında belirtilen ‘‘Gençliği komünist ruhta terbiye etmek tüm toplumun görevidir.’’ ibaresiyle de din ve vicdan özgürlüğüne sınırlamalar getirilmekteydi.²⁰⁴

1971 Anayasasının ekonomik ve içtimai yapıyı düzenleyen ikinci kısmında ekonomik düzenin sosyalist temel üzerine olup özel mülkiyet kavramına yer verilmeden, üretim araçları ve insan emeğini yücelten bir sistem sunulmaktaydı. Komünist ekonomiyi hedefleyen bu sistemde kişilerin refah seviyelerinin yükseltilmesi ve ülkedeki sosyalist demokrasinin ilerlemesi ancak devlet endeksli bir büyüme ile gerçekleşebilir vurgusu yapılmıştır.²⁰⁵

Bu anayasa ile Komünist Parti devletle tamamen özdeşleştirilerek totaliter bir rejimin yasaları oluşturulmuş olundu. Yasama ve yürütme tek çatı altında toplanıp güçler ayrılığı ilkesi dışlanmıştı. Böyle bir siyasi ortamda Komünist Partinin yayınladığı bildirimler ve kararnamelemler anında bir hukuk metnine dönüştürülebiliyordu. Dolayısıyla hukukun siyaset kurumuyla ipotek altına alındığı bir dönemin inşası başlatıldı.²⁰⁶ Komünist Partiye karşı her tutum ve muhalif hareket hangi kesimden gelirse gelsin cezalandırıldığı bir döneme girilmiştir. Siyasi fikir suçları kapsamında birçok muhalif Türk ve Bulgar düşünür – yazar ‘‘Belene’’ gibi çağdışı kamplara gönderilmişti. Bu kamplara gönderilen Türk ve Müslümanların özelliği ise azınlığa öncülük edebilecek milli, manevi ve entelektüel bilince sahip kişiler olmalarıydı.²⁰⁷

²⁰³ İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan Balkanlar El Kitabı, Akçağ, 2013, Ankara, s.565-566

²⁰⁴ İsmail Cambazov, Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi (1944 - 2012) 2.Kitap, Başmüftülük Yayınları, 2013,s.82

²⁰⁵ İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan Balkanlar El Kitabı, Akçağ, 2013, Ankara, s.566

²⁰⁶ Nevin Türker, Komünizm Dönemi Bulgaristan Türklerine Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1989 Göçü, Uluslararası Balkan Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, 2011, s.559

²⁰⁷ Bakınız: Mehmet Türker, Belene Adası (Zulmün Ateş Çemberinden Anılar),Çağrı Yayınları, İstanbul,2010.

Jivkov, tüm bu süreçte Komünist Parti Birinci Sekreterliği unvanı da alarak ‘‘Devlet Konseyi’’ başkanlığı adı altında yüksek yetkilerle donatılmış bir konuma gelmiş oluyordu. Kendi etrafına görünmez bir duvar ören Jivkov, ulaşılmaz bir imaj çiziyordu. Jivkov, kendisiyle uyumlu çalışabilecek devlet adamlarını seçmekteydi. Jivkov’un emriyle Başbakanlığa sırasıyla Stanko Todorov (1971 – 1981) ardından Grişa Filipov (1981 – 1986) daha sonra Georgi Atasonov (1986- 1990) yapmıştır.

Sonuç olarak; Jivkov, tarafından Bulgaristan’a güçlü bir devlet başkanlığı modeli getirilirken ülkedeki hak ve özgürlükler sınırlandırılmıştır. Bu yeni anayasa ile Bulgaristan, her şeyin tam devlet kontrolünde olduğu bir demir perde ülkesine dönüştürülmüştür.

2.4.5 Lyudmila Jivkova’nın Kültür – Sanat Politikaları

Jivkov’un kızı Lyudmila Jivkova; Sofya’da Tarih, Moskova’da Sanat Tarihi eğitimini tamamlayıp Oxford Üniversitesinde ‘‘Türk – İngiliz İlişkileri’’ üzerine doktora yapmıştır. Ülkede yükselen Bulgar milliyetçiliğini kültür ve sanat politikaları ile yönlendirmiştir.²⁰⁸ Jivkova’nın milliyetçiliği kültürel ve sanat ağırlıklıydı. Lyudmila, Bulgarların çevresindeki uluslardan daha kadim bir halk olduğunu ispat etmek üzere yüzlerce eserin kaleme alınmasına öncülük etmiştir.²⁰⁹

Onun döneminde eserlerde Bulgarların, Ruslardan farklı bir millet olduğu ana teması sıkça işlendi. Bu ana temanın yanında ilk Bulgar devletinin kurulduğu yıl olan 681’e atıf yapılarak Bulgarların, Ruslardan daha önce Hristiyanlığa geçtiği tezi sıkça gündeme getirildi. Lyudmila Jivkova, 1981 yılını Bulgar devletinin 1300 yıllık olacağı temasıyla ülke çapında sanatsal ve kültürel faaliyetlerle kutlanmasını sağladı. Bu kutlamalar Sovyetler tarafından hoş karşılanmadı.²¹⁰

Lyudmila, desteklediği çalışmalarla ‘‘Bulgar Bilimler Akademisi’’ içerisinde yeni bir yayın dönemi oluşmuştu. Lyudmila’nın Sovyetlerin istediğinden farklı tonda kültür ve sanat etkinlikleri düzenlemesi onu bazı çevrelerin hedefi haline getirmiştir. Sovyetler’den farklı bir tarih yazımını ön plana çıkarmasına rağmen Bulgar kamuoyu Lydmila’ya her zaman sahip çıkmıştı. Lyudmila, Kral Boris’in ardından Bulgar halkın büyük çoğunluğunun ölümüne üzüldüğü önemli bir kişiydi. Lyudmila, ne kadar da

²⁰⁸ Lyudmila Jivkova ile ilgili not: Kemal Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.440.

²⁰⁹ R.J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, ... , s.184-185

²¹⁰ Kemal Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.422

Bulgar kültür ve sanatı için uğraşan bir kişi olsa da dönemin atmosferini etkilerken daha fazlaca etkilenmiştir.²¹¹

Lyudmila'nın vefatından sonra ülke içerisinde azınlıkların hak ve hürriyetlerine yönelik kısıtlamalara hız verilmişti. Hızlanan asimilasyon faaliyetleri neticesinde kültürel çeşitliliğe ve düşünce özgürlüğüne kademeli olarak gem vurulduğu yıllar yaşanmaktaydı. Lyudmila'nın döneminde basılan kitapların birçoğu; rejimin yıllardan beri uyguladığı ulusalcı-sosyalist politikaların amacı olan '*edinna natsiya*' (tek millet) projesine hizmet etmekteydi. Bu süreçte '*Bulgar Bilimler Akademisi*' hedeflenen kavramlar ve politikalar için konu ve kitap adı belirleyip yazarlara ve araştırmacılara teşvikler vermiştir. Sonuç olarak Lyudmila'nın kültür – sanat politikaları BKP'nin asimilasyon politikalarına malzeme olmuştur.²¹²

2.4.6 Bulgaristan'da Azınlıkların Demografisi

Türk nüfusunun çoğunluğu Güneyde Kırcaali ve Kuzey Doğu Bulgaristan'da ise Deliorman bölgesinde yoğunlaşmıştır. Romanların nüfus yapısı ülkenin her yerine dağılmış durumdadır. Bunun aksine Pomakların nüfus yapısı ise Türklerin etrafında ve Rodopların dağlık bölgelerinde toplanmıştır. Komünist rejim, azınlıkların demografisini dağıtmak için önce ayrıştırma sonra asimilasyon politikalarına nedenler üretmekteydi. Ülkedeki Türk Azınlığın, diğer tüm Müslüman azınlığa önderlik edecek olması ihtimaline karşı komünist rejim her türlü tedbiri almaktaydı. Ekseriyetle Pomak, Çingene ve Tatarlar gerektiğinde rahatlıkla kendilerini Türk olarak ifade etmekten çekinmemekteydi. Özet olarak; ülkedeki Müslüman azınlık ifadesi Türk azınlık ifadesine denkti.²¹³

BKP yönetimi, ülke içerisinde Türk ve Müslüman kimliğine doğrudan bir müdahale etmek istemiyordu. Rejim azınlıklara yönelik nüfus politikalarını aşama aşama gerçekleştirmek istemektedir. Önce Romanlara, sonra Pomaklara daha sonra Türklere yönelik isim değiştirme kampanyaları sessiz yürütülmekteydi. Sonuç olarak

²¹¹ Lyudmila'nın kültür,sanat alanında çalışmaları ve vefatı ile ilgili haber., <http://www.nytimes.com/1981/07/22/obituaries/lyudmila-zhivkova-bulgaria-culture-aide.html> (Erişim Tarihi:11.5.2016)

²¹² Roumen Daskalov, Debating The Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov,Ceu Press, Budapest- New York, 2011, s.302

²¹³ Ali Eminov, Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria, Instute of Muslim Minority Affairs, London, 1997, s.96-105

Bulgaristan'da Türk ve Müslüman kimliği dünya kamuoyundan tepki çekmeden demografik olarak parçalanmak istenmiştir.

Tablo 2: 1946 – 1980 arası Bulgaristan'ın Etnik Kompozisyonu

Etnik Grup	1946 Yılı	Yüzde	1956 Yılı	Yüzde	1965 Yılı	Yüzde	1980 Yılı	Yüzde
Bulgar	6.073.124	86,4	6.506.541	85,5	7.231.243	88,2	7.601.880	85,8
Türk	675.500	9,6	656.025	8,6	746.755	9,1	806.260	9,1
Roman	-	-	197.865	2,6	148.874	-	230.360	2,6
Makedon	-	-	187.789	2,5	8.750	0,1	221.360	2,5
Pomak	-	-	138.643	-	-	-	80.000	-
Diğerleri	280.725	4,0	65.489	0,8	211.912	2,6	-	-
Toplam	7.029.349		7.613.709		8.226.564		8.860.000	

Kaynak: Nesrin Ersoy McMeekin, Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü, USAK Yayınları, Aralık 2013, Ankara, s.106

1946-1980 yılları arasında Bulgaristan'daki etnik kompozisyonu gösteren tabloya bakarak şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

- Komünist rejimin nüfus homojenleştirme faaliyetlerine binaen sayımlar düzenli olarak yapılmamıştır. Nüfus sayımları dönemsel bazı özellikler göstermektedir. Ana azınlık olan Türkler daima %10'un altında gösterilmiştir.
- Romanların, büyük çoğunluğu kendilerini Müslüman ve anadili olarak ta Türkçe'yi tanımlamalarına rağmen, 1965 nüfus sayımında Bulgar ulusu kategorisine yazılmışlardır.²¹⁴
- Pomakların nüfusu Komünizm dönemi ve öncesinde yapılan zorunlu isim değiştirmelerine sonuç olarak daima az gösterilmiştir.²¹⁵ 1956 ve 1980 yılları hariç nüfus olarak herhangi bir verinin verilmemesi de rejim tarafından bilinçli olarak

²¹⁴ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul,2005, s.58- 61

²¹⁵ Bulgaristan'da idareye gelen hükümetler ‘‘ 1912,1942,1948,1962,1971- 1974 ‘‘ olmak üzere toplam beş kez Pomakların isimleri zorla değiştirilmeye çalıştı., Ali Dayıoğlu ,Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), s.62

yapılmıştır. Müslüman Pomaklar, 1965 nüfus sayımı konuşulan dile atıfta bulunarak yapıldığından Bulgar olarak kayda geçirilmiştir.²¹⁶

- Makedon asıllı Bulgarlar da rejimin ülkedeki nüfusu homojenleştirme politikalarından etkilenen topluluklardan olmasına rağmen nüfus bilgilerinin gösterimi gerçeğe en yakın olan topluluktur.

Tablo 3: 1887 – 2001 Yılları Arasında Demografik Olarak Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığın Durumu ²¹⁷

Yıllar	Toplam Nüfus	Türk Nüfusu	Müslüman Nüfus
1887	3.154.375	602.331 (%19. 1)	676.215 (%21. 4)
1892	3.310.713	569.728 (%17. 2)	643.258 (19. 4)
1900	3.744.283	539.656 (%14. 4)	643.300 (%17. 2)
1905	4.035.575	505.439 (%12. 5)	603.867 (%15. 0)
1910	4.337.513	504.560 (%11. 6)	603.084 (%13. 9)
1926	5.478.741	577.555 (%10. 5)	825.774 (%15. 1)
1934	6.077.939	618.268 (%10. 2)	821.298 (%13. 5)
1956	7.613.709	656.025 (%8. 6)	-
1965	8.227.866	-	-
1975	8.727.771	-	-
1985	8.948.649	-	-
1992	8.487.317	822.253 (%9. 7)	1.110.295 (%13. 1)
2001	7.928.901	746.664 (%9. 4)	966.978 (12. 2)

Kaynak: Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı), s.44-45

Bulgaristan’da Türk ve Müslüman nüfus artarken Bulgar nüfusu devamlı azalmaktadır. 1950 sonrası bu nüfus dengeleri iyice değişmekteydi. BKP tarafından, Bulgarların doğum oranı azalmasına rağmen istatistik olarak yansıtılmamıştır. 1965 ile 1992 yılları arasında Türk ve Müslüman Azınlığın nüfusu rejimin planladığından fazla olması nedeniyle tabloda gösterilmediği istatistiklere yansımıştır. Bulgaristan’da adaletsiz bir dönüşüm de yaşanıyordu, Bulgarlar işçilikten memurluğa

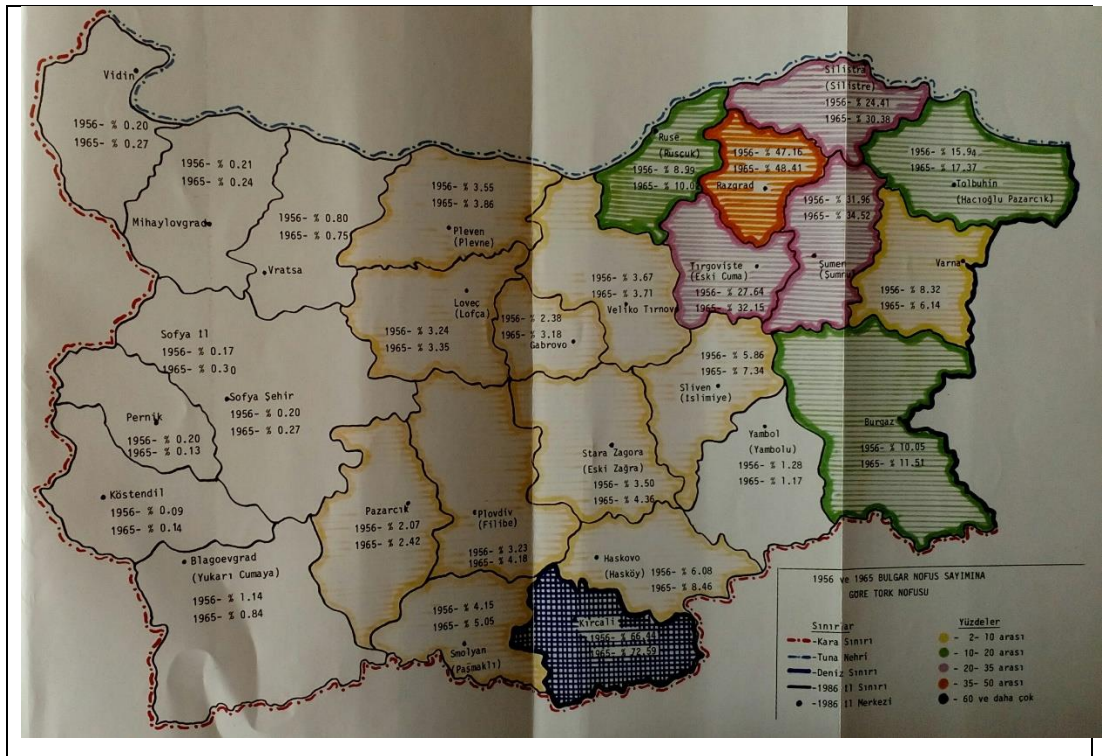
²¹⁶ Kemal Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010,s.428.

²¹⁷ Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı), s.44-45

terfi ederken, Türkler tarım işinde işçi olarak ülkenin ağır yükünü çekmekteydi. Türk ve Müslüman azınlık sosyal olarak nüfusa oranla istihdam edilmemekteydi. Tarım sektöründe çalışanların yarısını Türkler oluştururken, Bulgarlar daha rahat ve maaşı yüksek işlerde istihdam edilmekteydi. Rejim tarafından artan Türk nüfusunu tarım işgücü olarak sınıflandırılmıştı. Bu durum komünizmin ilkeleriyle de çelişmekteydi.²¹⁸

Karpat'ın aktardığına göre 1956 sonra Müslüman azınlık nüfus içinde düzenli olarak artış göstermekteydi. 1980 sonrası Türk ve Müslüman azınlık içerisindeki ortalama çocuk sayısı beş ya da altıyı bulduğunda rejimin homojen sosyalist millet politikasına ters düşmekteydi. Müslümanların sayısal ve oransal olarak yükselişi rejimi tehlikeye attığı için ya asimilasyon ya da göç siyaseti meşrulaştırılmak isteniyordu. Karpat'ın tespitlerine göre Müslüman nüfus oransal olarak %28 kadar ulaşmıştır. Yaşlanan Bulgar nüfusunun benzer durumu Doğu Avrupa ülkelerinde ve SSCB içerisinde de aynen görülmekteydi. SSCB içinde yaşayan Müslümanlara neler yapılmak istendiyse, aynı Bulgaristan'daki Müslüman azınlığa yapılmak istenmiştir.²¹⁹

Şekil 1: 1956 ve 1965 Bulgar Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu

²¹⁸ Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul,2010, s.283
²¹⁹ a.g.e.,432

Kaynak: Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, Ek Kısmı.

Bu haritaya bakıldığında Bulgaristan'ın her şehrinde oranı az olsa da Türk nüfusunun olduğu görülmektedir. Bulgaristan'daki Türkler iki bölgede yoğunlaşmıştır. Bu bölgeler Kırcaali ve Deliorman'dır. Ülkenin Güneyinde yer alan Kırcaali şehrinde nüfusun %70'i Türk olarak kaydedilmiştir. Aslında bu oran daha fazladır. Komünist rejim bu şehirdeki Türk nüfusunun homojenliğini bozmak için başka şehirlerden Bulgar nüfusu taşımıştır. Bulgaristan'ın Kuzey Doğusuna yani Deliorman bölgesine bakıldığında Razgrat şehrinde % 50'ye yaklaşan Türk nüfusu vardır. Kuzey Doğu Bulgaristan'da Razgrat'tan sonra yoğun Türk nüfusunun olduğu şehirler sırasıyla şunlardır: Şumen (Şumnu), Tırговиşte (Eski Cuma), Silistra (Silistre), Tolbuhin (Hacıoğlu Pazarcık), Ruse (Ruşçuk). Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında yer alan Burgaz'da ortalama olarak %10'un üzerinde Varna'da ise % 7 Türk nüfusu vardır. Edirne'ye sınır kapısı olan Haskovo (Hasköy) 'de Türk nüfusu %10'a yaklaşmaktadır. Sliven (İslimiye) şehri ise %5'in üzerinde Türk nüfusa sahiptir.²²⁰

SSCB, kendi içerisinde bulunan Müslüman ve Türk Azınlığa karşı uygulamak istediği bazı politikaları önce Bulgaristan gibi kendisi bağlı ve bağımlı ülkelerde denemiştir. Zorla isim değiştirme hareketinin ardında buna benzer nedenler olduğu tartışmalıdır. Sonuç olarak Bulgaristan Türkleri üzerinde ortak bir sosyalist aklın bilinçli nüfus politikaları kendi göstermekteydi.²²¹

Tablo 4: Tahmini Olarak Bulgaristan'daki Müslüman Nüfus (1960- 1985)²²²

Yıl	Müslüman Nüfus
1960	1.600.000
1970	2.0800.000
1980	2.624.000
1985	3.017.000

²²⁰ Buradaki bilgiler Bulgaristan'daki 1956 ve 1965 Nüfus sayımlarından alınmıştır. Bu nüfus sayımlarında azınlıkların eksik sayıldığı tespit edilmiştir.

²²¹ Kemal Karpat, Bulgarların Devlet Kurma Yöntemleri ve Türk Azınlık, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, Şubat 2012, s.276

²²² Kemal Karpat resmi olmayan rakamlara göre 1960 - 1985 arası Bulgaristan'daki Müslüman nüfus tablosunu şu kaynağa dayandırmaktır: Halit Molla Hüseyin, ' ' Muslims in Bulgaria: A Status Report ' ' Journal of the Institute of Muslim Affairs, 5, No 1 (Ocak 1984) s.136-144

Kaynak: Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.432

Bu tablodaki nüfus verileri, Bulgaristan sınırları içerisinde tüm Müslüman halkın dâhil edildiği gayri resmi bir bilgidir. Bulgaristan'ın eskiden beri azınlıkları az gösterme siyaseti Komünist rejim iktidara geldiği günden itibaren devam ettirmekte olduğu daha önceki nüfus tablolarından bilinmektedir. Dolayısıyla bu tablodaki veriler azınlıkları az gösteren rejime karşı bir tepki olarak okumak gerekmektedir.

Bu nüfus verilerininin resmi kaynaklarla arasında fark olmasının nedeni; Müslüman nüfusunun içerisinde başta Türkler olmak üzere, Pomaklar, Çingeneler ve Tatarların yer almasıdır. Bu bilgiler abartılı bulursa da ülke içerisinde birçok Pomak ve Roman kayıtlara yıllardır zorla Bulgar olarak yazılmaktadır. Ayrıca Gagavuz ve Makedonların da Bulgar olarak kayda geçirildiğini bilinmektedir. 1960-1980 yılları arasında Bulgaristan'da Müslüman nüfus Türkler, Pomaklar ve Romanlar olmak üzere ülke nüfusunun 1/3 olmasa bile bu orana yakın olmalıdır. Ülkedeki azınlık nüfus homojenleşmeye müsait olmadığı için rejim tarafından sürekli asimile ve göç politikalarına maruz kaldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Bulgaristan'da Türklerin ve Bulgarların

Nüfus Artış Oranları (1965-1975)

Yıl	Bulgarların Nüfus Artış Oranı (Binde)	Türklerin Nüfus Artış Oranı (Binde)
1965	5,5	21,9
1967	4,1	19,4
1975	4,8	16

Kaynak: Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, Mayıs 2011, s.65

Tablodaki bilgilere göre Türk nüfusun artış oranı düşme eğilimi gösterse de Bulgar nüfusunun artış oranına göre aradaki yaklaşık dört kat olan fark daima muhafaza edilmiştir. Göçlere rağmen artan Türk nüfusu % 10 eşiğinin daima üstünde seyretmesi

ve 1979 yılına gelindiğinde Bulgaristan Türklerinin doğum oranının binde 24, 5 olması Bulgar hükümetini tedbirler almaya itmiştir. Dolayısıyla BKP yetkililerince, Türk nüfusu Bulgaristan’da beşeri bir tehdit olarak algılanmaktadır.²²³

BKP yönetimi, Türklerin nüfus oranının % 10 üzerine çıkmasıyla birlikte göç veya asimile edecek bir düzenek kurmanın yolunu aramaktaydılar. Türklerin diğer Müslüman azınlıklara öncülük edebilme ve etkileme kapasitesi Komünist yöneticiler açısından endişe vericiydi. BKP tarafından Türklerin nüfus oranlarının hep belirli bir düzeyde tutulması ülkenin demografi politikası olarak ifade edilebilir.

Tablo 6: 1979 – 1984 Yılları Arasında Bulgarların ve Azınlıkların Nüfus Artış Hızlarına Ait Örnek Tablo

Yıllar	Lofça	Mihailovgrad	Vidin	Yukarı Cuma	Smolyan	Kırcaali
1979	-2.8	-1.6	-4.8	+9.6	+9.9	+17.9
Şehirler	+4.5	+8.6	+8.4	+13.1	+12.0	+17.7
Köyler	-10.9	-11.8	+17.9	+6.0	+7.7	+17.9
1981	-3.3	-3.3	-6.3	+9.3	+7.8	+15.9
Şehirler	+4.6	+5.9	+4.9	+10.9	+9.8	+12.7
Köyler	-12.4	-13.3	-18.2	+7.4	+5.5	+17.3
1984	-4.6	-4.9	-7.2	+8.3	+7.7	+14.4
Şehirler	+3.6	+4.2	+4.2	+9.4	+9.5	+12.4
Köyler	-14.9	-16.5	-21.1	+6.9	+5.5	+14.7

Kaynak: Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.307

Bulgarların devamlı olarak nüfus artış hızı düşerken Türk, Pomak ve Roman azınlıkların oldukları şehirlerin nüfus artış hızlarının artış göstermesi BKP yetkililerini telaşlandıran bir gelişmeydi. Bu istatistiklere göre 1.000 kişi üzerinden Bulgaristan’ın tüm etnik yapısı hakkında bilgi alabilmekteyiz. Tabloda kullanılan her bir şehrin ‘*etnik – sembolik*’ anlamı mevcuttur. Lofça, Mihailovgrad, Vidin

²²³ Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, Mayıs 2011,s.66

Bulgarların, Smolyan (Paşmaklı) Pomakların, Yukarı Cuma Şehri hem Makedonların hem de diğer Müslümanların, Kırcaali ise Türklerin en yoğun olduğu Şehir olması nedeniyle tabloya etnik ve dini anlam katmaktadır. Tabloda dikkat çeken diğer bir husus Bulgar nüfusunun genel olarak artış hızının azalmasıyla birlikte Şehirlerde yoğunluğuun artmasıdır.

BÖLÜM III: 1951 GÖÇÜNDEN – 1984 ZORUNLU İSİM DEĞİŞİKLİĞİNE TÜRKİYE- BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1 “1951 Göçünden - 1968 Göç Anlaşmasına” Giden Süreç

İkinci dünya savaşının bitmesinin ardından, Soğuk Savaş’ın başlamasıyla Türkiye – Bulgaristan ilişkileri iki kutuplu dünya siyasetine uyum sağlamıştır. Bu süreçte Bulgaristan yönetimi SSCB ile ortak hareket etmeye başlamıştı. Komünist Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen ilk göç dalgası ‘‘1951 Göçü’’ olarak kayda geçirilmiştir. Bulgaristan Komünist Partisi’nin iddialarına göre Türkiye, Bulgaristan’ın ekonomisine ve üretimine zarar vermek amacıyla bu göçü teşvik etmiştir.²²⁴

Bu göç iki ülke arasında derin siyasi ayrılıkları beraberinde getirmiştir. SSCB’nin rejim ihraç politikaları kendine hedef ülkeler seçmekteydi. Çevresindeki ülkelerde ‘‘sosyalist’’ devrim gerçekleştirmek isteyen SSCB, Bulgaristan’ın eliyle Türkiye’ye de uzanmak istiyordu. 1947’den sonra ‘‘Komünist’’ idare ile yönetilmeye başlayan Bulgaristan, rejimin ilk yıllarında azınlıklara karşı yumuşak bir üslup ile yaklaştı. Rejim, bu süreçte kendi sistemine adam yetiştirme gayesini ön planda tutmaktaydı. Komünist rejimin eğitiminden geçen Türk azınlık, Türkiye’de sol devrimi gerçekleştirmek için SSCB’nin istediği ideolojiyi taşıma görevine koşulmuştu.²²⁵

Bulgaristan Komünist Partisi, bu göçle Türkiye hükümetini zor durumda bırakmak isterken aynı zamanda demografik olarak homojenleşmenin peşindedir. O dönemin koşullarına baktığımızda ‘‘Soğuk Savaş’’ yeni başlamış, ülkeler arası kutuplaşmalar had safhada seyretmekteydi.²²⁶ Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında Türkiye-Bulgaristan arasında bazı sınır gerginlikleri baş göstermişti. Ayrıca Türkiye’nin, Trakya’yı silahlandırması da SSCB’nin güdümünde olan Bulgaristan’ı stratejik ve jeopolitik olarak sıkıntıya uğratmaktaydı.²²⁷ Bulgaristan içerisinde yaşayan Türklerin, Türkiye’ye göç etme arzularını bilen BKP yönetimi bunu kullanmak istemiştir.

²²⁴ Ayşe Hacıoğlu, Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü ’89, 2.Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı, BULTÜRK Yayını, İstanbul, 2015, s.38-40

²²⁵ Nesrin Ersoy McMeekin, Bulgaristan’ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s.104

²²⁶ Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s.70-71

²²⁷ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.192

Bulgaristan'ın kısa sürede 250.000 Türk'ü göçe zorlamasının ardında demografik nedenler başta gelmekteydi. Genel perspektiften bakıldığında '*Komünizm*' rejimine fayda sağlayabilecek işgücü olarak görülen azınlığın göçe zorlanması çelişkileri barındırmaktadır. 1940 yılında 150.000 Türk'ün yaşadığı Dobruca bölgesinin Romanya'dan Bulgaristan'a verilmesiyle ülkedeki Türk nüfusu artış göstermişti. Sonuç olarak 1951 Göçünde 150.000 Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ettirildi. Bu göçün ve daha önceki göçlerin sonuçlarından olan parçalanmış aileler konusu ilerleyen yıllarda gündeme sıkça gelecekti.²²⁸

SSCB'nin yayılcı tutumları Türkiye'yi hem doğu sınırlarından hem de batı sınırlarından tedirgin ediyordu. Menderes hükümetinin aktif Batı ve ABD üzerinden yürüttüğü siyasete karşılık SSCB'nin Balkanlar'da en sadık müttefiki olan Bulgaristan üzerinden hamleleri söz konusudur. Bu ahvalde '*1951 Göçü'nün*' üzerinden Türkiye'nin ekonomik ve siyasal olarak zor durumda bırakılmak istenildiği görülmektedir. Kore'nin kuzeyinden gelen komünist tehlikeye karşı BM tarafından alınan bir kararla oluşturulan uluslararası askeri güce Menderes Hükümeti 5 bin Türk askerini yollamıştır. Menderes Hükümeti bu adımıyla aynı zamanda SSCB'nin dış politikasına da karşı olduğunu göstermiştir. Kore'de meydana gelen bu kızıl komünist harekete karşı Türkiye, ABD ve Batı ülkeleri ile beraber hareket etmediği takdirde SSCB tehdidine karşı yalnız kalabilirdi. Dolayısıyla NATO'nun güvenlik şemsiyesi, uzun vadede Türkiye'nin iç ve dış güvenliği için iyi bir seçenek olacaktır.²²⁹

Kore'ye askerini yollayan Türkiye, kısa bir süre içerisinde ABD tarafından İngiltere'nin ikna edilmesiyle NATO'ya alınmıştı. Artık Batı ve ABD ile birlikte hareket edecek olan Türkiye, SSCB'nin yayılma politikasına karşı bir güvenlik üssünü andırıyordu. Türkiye, artık taraf olarak NATO üzerinden hem Balkanlara hem Ortadoğu'ya şablonlar üzerinden bakmak sorunda kalacaktı. Bu durum Ortadoğu ve Balkanlar ülkelerinde negatif olarak algılandı. Türkiye ve Yunanistan arasında bazı sorunlar olsa da aynı pakta yer aldılar. Balkanlarda bu süreçte Bulgaristan, sanki SSCB'ye bağlı bir eyalet gibi politikalar üretirken Arnavutluk ise SSCB yanlısı görünüp, Çin ile ilişkilerini sıkı tutmanın yollarını arıyordu. Yugoslavya ise tarafsız görünen politikaları sayesinde Türkiye ile ortak hareket etme potansiyeli en yüksek

²²⁸ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, s.70-71

²²⁹ Ali Balcı, *Kore Savaşı ve NATO'ya Giriş, Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar)*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015, s.85

Balkan ülkesiydi. Bu ahval Türkiye'ye Balkanlar üzerinde Soğuk Savaşın bir gereği olan blok siyasetinin dışına çıkabilecek çok fazla alan tanıımıyordu. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ile SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı ortak hareket edebileceğini öngörmekteydi. Yugoslavya – SSCB arasındaki gerilim, Yunanistan'da Komünistlerin iç savaşı kaybetmesi bu iki ülkenin belirli oranlarda Türkiye ile yakınlık kurabilmelerini kolaylaştıran etkenlerdi.²³⁰

3.1.1 Balkan İttifakı

Türkiye'nin NATO'ya alınmasıyla birlikte Balkanlar'da yeni arayışlara girilmiş olundu. Türkiye, Sovyetlerin Balkanlar'da etki alanını kırmak ve batı sınırlarının güvenliğini artırmak için harekete geçmişti. Tito ve Stalin'in arasındaki gerilimden sonra Yugoslavya'nın stratejik önemi artmıştı. Dolayısıyla Türkiye açısından Balkanlar'da Sovyet karşıtı bir güç oluşturmak için bir fırsat yakalanmış olundu. O dönem Türkiye, Yugoslavya'nın NATO'ya alınmasını da gündeme getirmiştir. ABD, Yugoslavya'nın eski bir "Cominform" ülkesi olması ve ülkedeki siyasi havanın devamlı değişkenliğe uğraması nedeniyle NATO'ya alınmasına sıcak bakmamıştır.²³¹

Menderes Hükümeti, Yugoslavya ve Yunanistan'ın içinde olduğu bir *Balkan Paktını* Sovyetlere karşı kullanmak istemekteydi. O dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Belgrad ve Atina ziyaretlerinde ortak bir savunma anlaşması hükmündeki bu ittifakı gerçekleştirebilmek için çaba harcamıştır. Yugoslavya, *Balkan Paktının* sadece güvenlik amaçlı değil kültürel ve ekonomik ayağının da olmasını istemiştir. 1953'te Stalin'in ölümüyle SSCB – Yugoslavya ilişkileri yumuşama dönemine girmişti. Dolayısıyla Yugoslavya'daki siyasi atmosfer değişince bu askeri pakt önemini yitirmiştir. Sovyet tehdidini hissetmeyen Yugoslavya, daha bağımsız hareket ederek iki kutupta da yer almak istememiştir. Artık Yugoslavya, "Bağlantısızlar Hareketinin" içerisinde yer alarak kendine yeni siyasi hedefler koyduğu bir sürece girmiştir. Yunanistan ise 1955 yılında İstanbul 'da gerçekleşen Rumlara yapılan saldırıların telafi edilmediği sürece "Balkan Paktı" üyeliğini askıya aldığı açıkladı. Menderes Hükümeti 1958'e kadar bu paktı canlandırma teşebbüslerinde bulunsa da

²³⁰ Hüseyin Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Türk Dış Politikası I, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, Kasım 2012, s.140

²³¹ Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s.107 -111

karşılığını alamamıştır.²³² Sovyetler'deki değişimler Balkanlar'daki dengeleri hemen etkileyebilecek durumdaydı. Sonuç olarak Stalin'in ölümüyle Türkiye ve Sovyetler arasındaki gerilim bir nebze olsun yumuşamaya başlamıştı.

3.1.2 Yumuşama Dönemi Öncesinden ‘Yakın Akraba’ Göçüne

Türkiye – Bulgaristan sınırı iki tarafta yaşayan Türk halkının istekleri ile nihayet Şubat 1953'te tekrar açılmış oldu. Sınırların açılmış olmasına rağmen Bulgaristan yönetimi, ülkedeki Türklerin pasaportlarını toplayarak ikinci bir göçü yasakladı. Bulgaristan'da artık göç kavramından bahsetmenin suç sayıldığı bir döneme girilmişti.²³³

1951 yılında sonrasında Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinde göç kavramının konuşulmadığı sessiz bir dönem yaşanmaktaydı. Dönemin ‘Soğuk Savaş’ koşullarında Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinin yine en önemli sorunu Bulgaristan Türklerinin göç meselesiydi. Bu konu halledilmeden ilişkilerin düzelmesi mümkün görülmemekle birlikte iki ülke arasındaki soğukluk 12 yıl boyunca devam etmişti.

Bulgaristan'da idarelerin değişmesine rağmen değişmeyen azınlık politikalarının olduğunu bu süreçte görebiliriz. Todor Jivkov, idaresiyle artık ‘Sosyalist Bulgar Milletinden’ söz edilmeye başlanmıştı. Çoğunluğu tarımla uğraşan Türklerin, tarlalarının elinden alınması ve Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi hadiseleri Türkiye'ye göç arzularını pekiştiriyordu. 1959 – 1960 yıllarından sonra Türkçe'nin artık eğitim ve öğretimde arka planda bırakılmıştır. Sonuç olarak Bulgaristan'daki eğitim kurumları her dönem rejimin istediği yönde bir asimilasyon aracına dönüşmüştür.²³⁴

Bu konuyla ilgili olarak Eski Sofya Büyük Elçisi Ömer E. Lütem ‘Türk – Bulgar İlişkileri’ adlı eserinde şu sözleri aktarmaktadır:

‘Türk okullarının ortadan kaldırılması, 1930'lu yıllarda çeşitli bahanelerle Türk okullarını kapatıp bunları Bulgar okuluna

²³² Ali Balcı, ‘Balkan İttifakı, Yugoslavya ve Bağlantısızlar’, Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 92-93

²³³ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.62

²³⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihî Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.313

çeviren faşist hükümetler politikasına benzer bir politika uygulanmakta olduğunu gösteriyordu. Ancak faşist hükümetlerin birinci amacı Türkleri cahil bırakmak iken komünistlerin onları zamanla Bulgarlaştırmayı hedef aldıkları, diğer bir deyimle asimilasyon politikasına yöneldikleri görülmüyordu. ‘‘²³⁵

Türkiye – Bulgaristan ilişkileri zarar görmemesi için Türkiye, Bulgaristan içerisindeki Türk okullarının kapatılmasına, kayda değer bir tepki göstermemiştir. Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, çoğunluğunun çiftçi olduğu Türklerin tarlalarına ve mülklerine el koyulması gibi birçok konuda Türkiye'nin pasif tutumu orada yaşayan ahali açısından sahipsizlik psikolojini doğurmuştur. Tüm bu süreçlerde BKP'nin, Türk ahalideki bu sahipsizlik psikolojisini kullanmak istediği görülmüştür. Bulgaristan Türkleri 1953–1968 yılları arasında Türkiye'ye göç edememenin doğurduğu problemleri biriktirmişti. Bu sıkıntıların en önemlisi ‘‘Parçalanmış Aileler’’ konusuydu. Parçalanmış aileler, hem Bulgaristan'ı hem Türkiye'yi sosyolojik ve psikolojik olarak göç konusunda bir şeyler yapmaya itiyordu.

Türkiye'nin 1963 yılına kadar Bulgaristan'da yaşanan hadiselerle dikkat çevirememesinin nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz:

- Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı siyasi sıkıntıları çözememesi.
- Soğuk Savaş'ın etkisiyle iki kutuplu dünyanın dış politikada karar alırken verdiği zorluklar.

Sonuç olarak 1960 Askeri Darbesi ile girilen süreçte iç politikada oluşan huzursuzluk dış politikaya da yansımıştır. Dolayısıyla Türkiye, Komünist rejimin Türk Azınlığa yönelik politikalarına Nota göndermekten başka gerekli uyarıları yapamamıştır.²³⁶

Türkçe eğitimin sınırlandırılmasından sonra Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, Türkiye'ye göç etme istekleri artığı gözlenmiştir. Türk azınlık, Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği başta olmak üzere, Filibe ve Burgaz Konsolosluklarına akın ederek Türkiye'ye göç etmek için dilekçeler doldürmüştür.²³⁷ 6 ay gibi kısa bir süre içerisinde

²³⁵ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.77

²³⁶ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.208-212

²³⁷ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.63

göç etmek için dilekçe dolduranların sayısı 380.000'i aşmaktaydı. Türk azınlık, Bulgaristan'ı terk etmek isterken Bulgar basınında Türkiye ekonomik olarak kötü gösterilmekteydi. Bu yoğun göç talebini gören BKP yetkilileri, Türk Büyükelçiliğine ve Konsoloslughuna gitmenin yasak olduğu günleri başlatmıştı.²³⁸

Bulgaristan hükümetinin, Türkiye -Bulgaristan ilişkilerini Türk Azınlığının durumunu görmezden gelerek ele alınması yönünde talepleri vardı. Bulgaristan Hükümeti, göç konusunda uzun yıllar masaya oturmuyarak aynı zamanda ikili ilişkilerin önünü kesmekteydi. Türkiye, eğer göç mümkün olursa yaz aylarında günde 1000, kış mevsiminde ise günde 500 göçmen alabileceğini Bulgar yetkililere iletmişti. Türkiye, 1961 Eylül ayında Bulgaristan Hükümetine Türk azınlığın hakları ve serbest göç konusunda Nota göndermişti. Aynı zamanda TBMM'de Bulgaristan'da yaşayan Türk Azınlığın durumu ve Bulgaristan Hükümetinin tutumu hakkında oturumlar düzenlenmişti. 30 Aralık 1963'te TBMM'ye sunulan *''Koalisyon Hükümeti Programı''* içerisinde Türkiye – Bulgaristan ilişkileri açısından şu şekilde bir beyan bulunmaktadır:

*''Komşularımızdan Bulgaristan hükümetinin iki memleket arasındaki münasebetlerin iyi komşuluk münasebetleri seviyesine getirilmesi hususunda arzu ifade eden beyanları vardır. Bu arzuların tahakkuk edilmesi için pürüzlü meselelerin görüşülerek halinde Bulgar hükümetinin kendisine düşeni yapması gerekmektedir.''*²³⁹

Bu beyanda bulunan *''pürüzlü meseleler''* ifadesiyle anlatılmak istenen konu Bulgaristan Türklerinin hakları ve göç durumudur. Türk yetkililerinin belirtilen metinde neden açıkça Bulgaristan'da yaşayan Türkler ifadesini kullanmadığı eleştiriye açıktır. Oysa Türkiye, 1963-1964 arasında göç için toplanan dilekçeleri uluslararası kurumlarda dile getirerek Bulgaristan Hükümetini zor durumda bırakabilirdi. Türkiye'nin zamanında gelmeyen tepkileri ve adım atılabilecek durumlarda geri adım atması; BKP yöneticilerine zorunlu isim değişikliği ve asimilasyon süreçlerinde cesaret vermiştir.

²³⁸Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.78.

²³⁹ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.64

3.1.3 Yumuşama Döneminin Yansımaları

Dünya siyasetindeki bazı değişimler Türkiye – Bulgaristan ilişkilerine de yansımaktaydı. Küba krizinden sonrasında ‘detente’ yumuşama siyaseti Soğuk Savaşın rüzgârlarını hafif estirmeye başlamıştı. Sovyetler Birliği, Stalin’in ölümünden sonra Türkiye’den Boğazlar ve Doğu Anadolu konusundaki isteklerinden vazgeçtiğini açıklamıştı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği’nden esinlenerek siyaset yapan Bulgaristan Halk Cumhuriyeti artık Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirebileceği bir zemin bulmuştu. NATO üyesi olan Türkiye, ‘Küba Krizi ve Jüpiter Füzelere’ konusunda ABD’nin yanında yer almak zorundaydı. Sovyetler Birliği ve ABD kendi aralarında bu konuları anlaşarak diğer ülkelere de rahat bir nefes aldırılmıştır. Türkiye’nin sadece ABD üzerinden bir güvenlik şemsiyesi kurarak devam ne kadar daha devam edebileceği soru işaretleri ile doluydu. 1964 yılında Türkiye’de Kıbrıs’a müdahale konusu gündemdeyken ABD’den gelen ‘Johnson Mektubu’ birçok konuda Türkiye’ye yaptırım ve uyarıları içeriyordu. Bu mektubun içeriğinde ABD’nin herhangi bir Sovyet saldırısında Türkiye’ye yardım edilemeyeceğinden bahsetmesi artık Türk dış politikasını çok boyutlu ve çok aktörlü bir zemine yönlendirmekteydi.²⁴⁰

1965 seçimlerini kazanan AP, Hükümet Programında çok boyutlu dış siyasetinin kodlarını şu açıklama ile vermiştir:

‘‘ Bir ittifaka ve bir ideolojiye bağlı olmak, başka bir ittifaka veya bir ideolojiye mensup olan veya bugün ekseriyeti teşkil eden tarafsız memleketlerle münasebetlerin geliştirilmesine mani değildir. ‘‘²⁴¹

1965 seçimlerinde halkın yüksek oyu ile iş başına gelen Adalet Partisi ekonomik kalkınma ve çok boyutlu dış siyaset yolunu benimsemek istiyordu. Türkiye, artık sadece ABD ve NATO üzerinden politika üretmeyeceğinin altını çizdiği bir döneme girmekteydi. Türkiye’nin Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar olmak üzere tüm dış siyasetini ipotek altına alan ‘Batı’ yanlısı politikası zaman zaman kendi milli çıkarlarına da ters düşmekteydi. Bu yüzden Türkiye, artık farklı ülkelerle ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaktadır. Ayrıca Türkiye, tarafsız politika yolunu seçen

²⁴⁰ Ali Balcı, Askeri Vesayet Döneminde Dış Politika, Dış Politika İlkeleri: Batı Ekseninde Çok Yönlülük, Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015, s.107-109

²⁴¹ I. Demirel Hükümeti Programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP30.htm> (Erişim Tarihi: 4.5.16)

Ülkelerin kabul gördüğü uluslararası siyasette kendi özgül ağırlığını da masaya koymak istemektedir. Türk dış politikası, ‘‘Batı’’ yanlısı tutumuyla Kıbrıs, Misak-ı Milli ve eski Balkan coğrafyası içinde yaşayan Türk ve Müslüman Azınlığın hak ve hukuklarının ihlal edildiği zamanlarda kendi siyasi tarihi ile çelişkiler yaşamaktaydı. Dolayısıyla bu çelişkilerden kurtulmak için çok yönlü ve tarafsız siyaset yürütmenin zorunluğu doğmuştur.

Sovyetler ile Türkiye arasındaki yakınlaşma 1960 sonrasında hız kazanmıştır. 27 Mayıs darbesi olmasaydı Menderes’in Moskova ziyareti gerçekleşecek Sovyet – Türk ilişkileri daha önce yumuşama sahası bulacaktı. Nikita Kruşçev’in Türkiye’nin Batı kampında kalıp Sovyetlerle işbirliği yapabileceği konusunda ılımlı açıklamaları karşılıklı ziyaretlere zemin hazırlamıştır. Tüm bu yakınlaşma sadece Sovyetler ile değil bütün Komünist devletlerle belirli düzeyde siyasi zemin oluşturulmuştur. Sovyetlerin dış politika değişikliği ve genel dünya siyasetinin yumuşaması bu yakınlaşmalarda dikkate alınmalıdır. Bu siyasi zemin diyalog yoluyla, ekonomi ve turizm gibi konularda kendini göstermiştir. Türkiye, Kıbrıs konusundaki yalnızlığını gidermek için SSCB ve diğer Komünist ülkelere kısmen yakınlaştığı bir döneme girmiştir.²⁴² Bu durum aynı zamanda Kıbrıs üzerinden yeni bir dış politika girişimi olarak okunabilir. Sonuç olarak Türkiye, Batı kampı ülkelerini Kıbrıs konusunda dengeleyebilmek için çok boyutlu dış politikayı tercih etmiştir. Ayrıca bu yakınlaşmalarda Türkiye’nin yapıcı rolü dikkat çekmektedir.

Türk yetkililerin Sovyetlere ve Bulgaristan’a giderek karşılıklı ziyaretleri başlatması ve bazı anlaşmalar imzalaması yumuşama döneminin özelliklerine uygundur.²⁴³ Bu yakınlaşmalar neticesinde Türkiye – Bulgaristan arasında 10 Ekim 1964 ‘te ‘‘Turizm Alanında İşbirliği’’ antlaşması Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da imzalanmıştır.²⁴⁴

Devam eden yumuşama sürecinde Türk yetkililerin Sovyetler Birliği’ne ziyaretleri 1963 ve 1964 yılında gerçekleşmiştir. 1964 Moskova ziyaretinde Dışişleri Bakanı Feridun Cemal, Sovyetler Birliği ile ‘‘Kültürel - Bilimsel İşbirliği’’ anlaşması imzalamıştır. nemi ise Sovyetlerle ‘‘Soğuk Savaş’’ esnasında yapılan ilk anlaşma olmasıdır. 1966 Aralık ayında Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksey Kosigin, kendi

²⁴² Ali Balcı, Askeri Vesayet Döneminde Dış Politika, Sovyetler Birliği ile Yakınlaşma, Türkiye Dış Politikası (lkeler, Aktörler ve Uygulamalar) ,Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015, s.124-125

²⁴³ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.211

²⁴⁴Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul,1984, s.134

ziyaretinden önce Ankara'ya bir heyet yollamıştır. Bu heyet ön protokol olarak hangi konular hakkında görüşme yapılacağını tespit etmeye gelmiştir.²⁴⁵

Başbakan Süleyman Demirel'in 3.11.1965 tarihinde gerçekleştirdiği meclis konuşmasında Sovyetler Birliği ve Balkan ülkeleri ile ilgili şu sözleri aktarmıştır:

“ Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi komşuluk zihniyeti içinde münasebetlerin devamlı surette gelişmesi Türkiye'nin ve Sovyetler Birliğinin menfaatlerine uygun olacağı gibi, bölgemizin ve dünya barışının tarsinini kolaylaştıracaktır. Balkan memleketleri ile münasebetlerimizde memnuniyetimizi mucibolacak bir tarzda müspet gelişmeler kaydedilmiştir, önümüzdeki senelerde bu münasebetlerin daha da gelişmesi, itina edeceğimiz bir husus olacaktır. ”²⁴⁶

Sovyetler Birliğinde uzun yıllar Başbakanlık görevinde kalmış Aleksey Kosigin, Sovyetler Birliği – Türkiye ilişkilerinin yumuşamasında ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca Kosigin'in Komünist ülkeler dışına birçok ziyaret gerçekleştirebilmiş olması SSCB'nin çok boyutlu dış siyasetini ortaya koymaktadır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer önemli husus Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki yumuşama ekseninde Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde de göz görülür ilerlemeler sağlanmış olmasıdır.

3.1.4 1968 Göç Anlaşması

1966 Ağustos ayı içerisinde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İvan Başev ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ikili ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Ankara'da mutabakata vardılar. Bu mutabakat içerisinde yer alan en önemli husus: Türkiye'ye daha önce göç etmiş kişilerin Bulgaristan'da kalan yakın akrabalarına göç imkânının tanınması olmuştur. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'nın bir önceki Türkiye ziyareti 30 yıl öncedir.

²⁴⁵ Ali Balcı, Askeri Vesayet Döneminde Dış Politika, Sovyetler Birliği ile Yakınlaşma, Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar) ,Etkileşim Yayınları, Ekim, İstanbul, 2015, s.125-126

²⁴⁶ Başbakan Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği ve Balkan ülkeleri ilgili söyledikleri, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, 5. Birleşim (3. 11. 1965 Çarşamba) , s.94

Dışişleri düzeyinde ziyaretlerin bu kadar gecikmiş olması aradaki eski gerginliklerin boyutu hakkında ipucu vermektedir.²⁴⁷

21 Ağustos 1966 tarihinde Türkiye – Bulgaristan arasında varılan mutabakatta şu ifadeler geçmekteydi:

“ Her iki bakan, yakın akrabaları daha önce Türkiye’ye göç etmiş bulunan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının gönüllü olarak Türkiye’ye göçleri problemini en kısa zamanda makul bir çözüme bağlamak konusunda anlaşmaya varmışlar ve uzmanlarını konunun yönetiminde saptamakla görevlendirmişlerdir. ”²⁴⁸

22 Şubat 1968 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında sınırlı göç anlaşması paraf edildi. Göç anlaşmasının kapsamı ve içeriği 24 Şubat 1968 günü Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından aşağıdaki bildiri ile dünya basınına duyurulmuştur:

“ Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti heyetleri arasında, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçleri konusunda bir müddetten beri yapılan müzakereler sona ermiştir.

Karşılıklı anlayış ahvası içinde cereyan eden müzakereler, bir anlaşma parafe edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu anlaşma hükümleri gereğince,1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları Türkiye’ye göç edebileceklerdir:

- 1) Karı, koca,
- 2) Ana, baba, büyükana, büyükbaba ve bunların ana ve babaları
- 3) Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları,4)İşbu anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşlerle ölü kız ve erkek kardeşlerin bekar reşit ve gayri reşit çocukları.

²⁴⁷ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.79

²⁴⁸Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan’da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1992, s.65

Bu kategori dahil kimselerin tamamının Türkiye'ye göçü, Nisan-Kasım ayları arasında vuku bulacak ve bunların pasaport ve vize için müracaat usulü ve sürelerinin teferruatı her iki memlekette bilhare ilan edilecektir.

Göçmenler, ev ve zat eşyalarıyla, ihracı yasak olmayan meslek ve sant araç ve gereçlerini, herhangi bir ihraç vergisine tabi tutulmaksızın getirebileceklerdir.

Göçmenler, göç etmeden önce gayrimenkulleriyle hayvanlarını serbestçe tasfiye edebileceklerdir. Gayrimenkul tasfiyesinin gerçekleşmesine Bulgar makamları yardım edecektir.

Göçmenler bahis konusu tasfiyeden mütevellit paralarla, Bulgaristan'dan ihracı ve Türkiye'den ithali yasak olmayan malları satın alıp getirebileceklerdir.

Bu anlaşmanın hükümleri sadece tespit edilen kategorilere dâhil şahıslara tatbik olunacaktır.

Anlaşma, tasdiknamelerin teatisinden sonra yürürlüğe girecek ve bu hususta her iki taraf bildiri yayımlayacaktır. ‘‘²⁴⁹

Basına uzun süredir konuşulan göç anlaşmasının içeriğinin sunulmasıyla, kapalı kapılar ardından neler konuşulduğu da öğrenilmiş oldu. Parçalanmış olan aileleri birleştirmek amacıyla yapılan bu anlaşma göçün kapsamının kısıtlı tutulması nedeniyle amacına ulaşamadığı görülecektir.

20 – 26 Mart 1968 tarihleri arasında Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov ve Dışişleri Bakanı İvan Başev daha önce içeriği açıklanan göç anlaşması kapsamında Ankara'ya geldi. 22 Mart 1968 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev tarafından ‘‘*Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma* ‘‘ metni imzalanarak göç başlatıldı.²⁵⁰

²⁴⁹ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008), Bilgi Yayınevi, İstanbul, Kasım 2012, s. 344 - 345

²⁵⁰ İbrahim Tatarlı, Bulgaristan'dan 1944 -2006 Yılları Arasında Türk Göçleri, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya, 2009, s.335

Türkiye'ye göç edecek vatandaşların bu anlaşma kapsamında “*Serbest Göçmen*” olarak gelmesi, gelen kişilerin yakın akrabalarının yanına gidecek olması, Türkiye Cumhuriyetine herhangi bir ek yükümlülük getirmiyordu. Bulgaristan, tarafı sınırlı sayıda göçe razıydı çünkü işgücü kaybına uğramak istemiyordu.

Türkiye ile SSCB arasındaki yakınlaşmaya paralel olarak Türkiye-Bulgaristan ilişkileri de gelişmekteydi. Türkiye–Bulgaristan ilişkilerinde en önemli gündem maddesi olan göç konusunda kısmen anlaşma sağlanmasına rağmen Türk azınlığın hakları konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır.

Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev'in Ankara ziyareti ile başlayan göç antlaşmasında sınırlı sayıda kişinin faydalanması öngörülmekteydi. Bulgar yetkililer, bu süreçte Türk Azınlığın hakları konusunu gündeme getirmek istememekteydiler. Jivkov'un göç anlaşması için geldiği Ankara ziyaretinde Kıbrıs konusu gündeme gelmişti. Türkiye, bu konuda uluslararası alanda destek bulmayı arzu etmekteydi. Türkiye, Kıbrıs'ta olan hadiseleri ilk zamanlar İngiltere'nin bir meselesi olarak görmekteydi. Yunanistan destekli Rum çetelerinin Türklere ve İngiliz birliklerine saldırılar düzenlenmesi Türkiye tarafından sert tepkiyle karşılanmıştı.²⁵¹ Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminden günümüze kadar Türk dış politikasına bakıldığında Kıbrıs konusunun her zaman Balkanlar ile irtibatlı olduğu görülmüştür.

Süleyman Demirel, görünürde ABD ve Batı yanlısı çizgide siyaset yürütmesine rağmen başta SSCB ve diğer Komünist idarelerle irtibata geçmiştir. Balkanlar'da yeni sıkıntıların istenilmediği bir ortamda Todor Jivkov ile ikili görüşmeler önem kazanmıştı. Demirel ve Jivkov, uluslararası bir hal almaya başlayan Kıbrıs konusuyla ilgili: “*Akdeniz Bölgesinde önemli bir ihtilaf kaynağı olan meselenin en kısa zamanda Kıbrıs'ın bağımsızlığına dayanan ve Kıbrıslı Türk ve Rumların barış ve güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak şekilde çözümlenmesi noktasında*” ortak açıklama yapmıştır.²⁵²

²⁵¹ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.219-225

²⁵² Bayram Akça, 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirler, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-70/1945-1990-turk-bulgar-iliskileri-ve-bu-donemde-mugla-vilayetine-iskan-edilen-bulgaristan-muhacirleri> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

3.2 (1968 - 1984) Türkiye – Bulgaristan İlişkileri

1968 yılı içerisinde anlaşmaya varılan göç anlaşması neticesinde Türkiye- Bulgaristan ilişkilerinin gelişmesi için fırsat doğmuştu. Türkiye ve Bulgaristan Soğuk Savaşın atmosferi içerisinde zamanla yıprandıkları ve yoruldukları için ikili ilişkileri çeşitli alanlarda işbirliğine götüren sürece girmişti. 1968 Göç Antlaşmasından sonra iki ülke arasında ticaret, ekonomi ve turizm gibi birçok alanda antlaşmalar imzalanmıştır. Jivkov yönetimi, bu ikili ilişkilerin gelişiminden istifade ederek Türk ve Müslüman azınlığa yönelik yumuşak asimilasyonu devam ettirmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı, Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinde kısmen bir soğukluk oluştursa da kısa bir süre içerisinde ilişkiler normalleşmiştir. 1976–1984 yılları arasında oluşan ekonomik ve ticari gelişmelere binaen bu dönem *“Verimli İlişkiler Devresi”* olarak tanımlanmıştır.²⁵³

R.J Crampton , *“The Balkans”* adlı eserinde Jivkov'un ülke içinde etkisinin en fazla olduğu dönemi 1965 – 1981 yılları arasında göstermektedir. Ayrıca bu dönem Jivkov'un Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin de en iyi olduğu zaman dilimidir. Sovyetler Birliği ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Balkan politikası için açısından önem arz eder. Çünkü Sovyetlerin Balkanlar ve Bulgaristan politikası Türkiye'nin bölgeye yaklaşımını sınırlandırmaktadır. Bunun farkında olan Jivkov, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlık üzerinden bir *“Balkan Politikası”* gerçekleştirmesinin önüne geçmek istemektedir. Jivkov, 1973 Eylül ayı içerisinde açıklamasıyla hem Sovyetler Birliğine resmi olarak bağlanmayı hem ekonomik hem de azınlık sorunlarını aşmak istediğini şu şekilde beyan etmiştir:

*“Bulgaristan ve Sovyetlerin aynı kan dolaşımına sahip, aynı akciğerlerle nefes alıp veren tek bir vücuda benzemektedir.”*²⁵⁴

Pomaklara yapılan isim değiştirmeler ve zulümler 1962-1964 ve 1970–1974 yılları arasında artarak devam etmiştir.²⁵⁵ Türkiye, Pomaklar konusunda gelişmekte olan ikili ilişkilere zarar gelmemesi için Bulgaristan'a gerekli tepkiyi göstermemiştir.²⁵⁶

²⁵³ Hüseyin Avni Bıçaklı, *Verimli İlişkiler Devresi (1976 – 1984), Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.225.

²⁵⁴ R.J. Crampton, *The Balkans (Since The Second World War)*, Logman Pearson Education Limited, Essex, 2002, s.172

²⁵⁵ Orlin Sabev (Orhan Salih) , *Osmanlı Sonrasında Bulgaristan'da ‘Yeniden Doğuş’ Süreçleri*, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.127-128

²⁵⁶ Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.69-70

Türk yetkililer, katıldıkları bazı uluslararası toplantılarda Bulgaristan'daki Müslüman ve Türk azınlık ile ilgili konuları gündeme getirirler de, Bulgar makamları konuyu kendi iç siyasetleri olarak görüp tartışmaya açmamışlardır.

Bu yeni süreçte iki ülke ilişkileri bakanlıklar düzeyinde görüşmeler şeklinde ilerlemesine paralel olarak Türkiye – Bulgaristan arasında ithalat ve ihracat rakamlarında artışlar gözlemlenmiştir.²⁵⁷ İlişkilerin düzeldiği 1966 yılından 1984'e kadar Türkiye – Bulgaristan ilişkileri gelgitler yaşasa da ekseriyetle belirli bir düzeyde seyretmiştir. 18 yıl içerisinde Başbakan ve Dışişleri düzeyinde karşılıklı olarak 22 ziyaret gerçekleştirilmiştir.²⁵⁸ Tüm bu karşılıklı ziyaretlere rağmen Türk azınlığın hakları konusunda yasal olarak hiçbir adım atılmaması da eleştiriye açıktır.

1951 – 1966 yılları arasında Türkiye – Bulgaristan arasındaki gerilimli dönemlere kıyasla 1966-1984 arası ilişkilerde uluslararası sisteme uyum sağlama eğilimi göze çarpmaktadır. 1966-1984 yılları arasında ayrıca reel politikanın masada olduğu ve karşılıklı olarak ihtiyaçların giderildiği bir dönemdir. İki ülkenin de kazan – kazan dönemine girdiği bu süreçte; Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların azınlığın lehine ve aleyhine süreçler iç içe geçmiştir.

Türkiye'nin girişimleri ile birkaç defa daha uzatılan göç anlaşmasının süresi 19 Şubat 1970 'te dolmaktaydı. 1968 Göç Anlaşmasına getirilen şartlardan dolayı göçün sınırlı olacağı tahmin edilmekteydi. 1978 yılı Kasım ayına geldiğinde toplamda 120.000'den fazla kişi Türkiye'ye göç etmişti. Bu durumda iki ülke yetkililerin de anlaşma kapsamı dışında da göçe müsaade ettiklerini ifade edebiliriz.²⁵⁹

Süleyman Demirel'in 5 – 9 Ekim 1970 'te yaptığı Sofya ziyaretinden sonra, Jivkov yönetimi Türklere yönelik baskıyı göstermelik olarak bir dönem azaltmıştır. Süleyman Demirel'in bu ziyaretinde Kıbrıs konusu 2 yıl aradan sonra yine konuşulmuştu. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler Türkiye'yi adaya müdahaleye zorlarken, 1971 – 1973 yılları arası Türk dış politikasının karar alma mekanizmalarında denge politikası ağır basmakta olduğunu görmekteyiz. 12 Mart tarihinde 1971 Askeri Muhtırası ile birlikte Türkiye'de iç politika ağır basmaya başlarken dış politikaya ilginin azaldığı bir döneme giriliyordu ki 1974 Kıbrıs Harekâtı ile birlikte Türkiye, beklenmedik bir şekilde dünya gündemine oturdu. Türkiye'nin son zamanlardaki dış

²⁵⁷ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s.139

²⁵⁸ Ömer E. Lüttem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.80

²⁵⁹ a.g.e., s.81

politikasında kısmen Sovyet Birliği ve Varşova Paktı ülkelerle kısmen iyi ilişkiler kurması ülke içinde sol çevrelerde olumlu etki uyandırıyor. Ayrıca Türkiye'deki sol ve sosyalist grupların Türk dış politikasına yönelik eleştirilerini de kısmen azalttığı bir zaman dilimi yaşanmaktaydı. Çekoslovakya'da gerçekleşen Varşova Paktına karşı isyan hareketini Sovyetlerin askeri güçle bastırması diğer komünist ülkelerde de bazı gelişmelere sebep oldu. Tüm bu yaşananlar ise Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinde sadece geçici bir tedirginliğe yol açmıştır.²⁶⁰

Konjonktür gereği Türkiye ve Bulgaristan farklı sistemlere ait olsalar da birbirine komşu iki devlet olduğunu unutmamalıydı. Dünya'daki tüm anlık değişimlere rağmen ikili ilişkiler belirli bir boyuta taşınması elzemdi. Bulgaristan ve Türkiye'nin karşılıklı olarak ulaşım – ticaret yolu üzerinde olma hasebiyle birbirine ihtiyaçları devamlılık arz ediyordu. Bulgaristan deniz ticareti ile İstanbul ve Çanakkale Boğazını geçmek zorundayken, Türkiye ise Balkanlara ve Avrupa'ya Bulgaristan üzerinden ulaşım sağlayarak ithalat ve ihracatını artırmak istemektedir. 1975 - 1984'e kadar olan süreçte ikili ilişkiler ekonomik olarak canlılık göstermiştir.²⁶¹

70'li ve 80'li yıllarda Türkiye ve Bulgaristan'ın karşılıklı olarak ihtiyaç konuları ticaret güzergâhları ve enerji alanları olarak özetlenebilir. Bulgaristan komünist bir ülke olarak, Ortadoğu'daki 'Baas rejimi' ülkelerle; Suriye, Irak öncelikli olarak ve İran'a Türkiye güzergâhından daha kolay ticaret yapabilmekteydi. Türkiye ise o yıllarda enerji yatırımlarını gerçekleştirememenin zorluğunu çektiğinden, Bulgaristan'da olan enerji fazlalığından yararlanmak istemektedir. Bu süreçte Bulgaristan'daki enerji fazlalığından istifade etmek isteyen Türkiye, Bulgaristan Türklerine yönelik aktif bir siyaset yürütememiştir.²⁶²

Bulgaristan'ın Kıbrıs siyaseti 1955 – 1958 yılları arasında Rumların mücadelesini destekler nitelikteydi. Zamanla taraflar arasında denge kurup, adada yabancı asker olmasını istemediğini açıkladı. Bulgaristan yönetimi, 1967 yılında ise Kıbrıs sorununun taraflar arasında barışçıl ve adil bir şekilde çözüme kavuşturulmasından yana olduklarını ifade etmiştir. Bulgaristan daha sonra Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtını eleştirerek Sovyetler Birliğinin politikaları ile beraber hareket etmiştir. Türkiye'nin

²⁶⁰ Bayram Akça, 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri , <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-70/1945-1990-turk-bulgar-iliskileri-ve-bu-donemde-mugla-vilayetine-iskan-edilen-bulgaristan-muhacirleri> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

²⁶¹ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s.135

²⁶² Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.46-48

“1974 Kıbrıs Harekâtı” Bulgaristan’ın kapalı iç siyasetinde dış politikaya yansıtılmayan azınlıklar konusunu içten içe tetikliyordu. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne giden süreçte Bulgaristan Komünist Partisi’nin bir gözü hep Türkiye’de kalmıştır.1974 Kıbrıs Harekâtı sonrası, Bulgaristan Türklerinde uyanan heyecan BKP yönetimini endişe sevk etmiştir.²⁶³

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı ambargo sonrası Türkiye yeni denge arayışlarına girdi. Ambargodan sonra Türkiye, Balkanlar’da Bulgaristan, Ortadoğu’da Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye, Batı komşularından Yunanistan ile Kıbrıs konusunda gerginlik yaşarken Bulgaristan ile yakınlaşarak Balkanlarda etki alanını kaybetmek istememiştir.²⁶⁴ Bulgaristan yönetimi ise bu süreçte Türkiye’nin Kıbrıs’ta yaptığını Bulgaristan’da yapabileceğini daima olasılıklar dâhilinde tutmuştur. Türkiye’nin yurtdışında kalan Türklere yönelik politikası Kıbrıs bağlamında Bulgaristan Türkleriyle irtibatlıdır.

Tüm bu karışık ortamda Türk ve Bulgar yetkililer birbirlerine güven ile yaklaşmayı bildi ve 1974 yılında “Türkiye – Bulgaristan Ticaret Anlaşması” imzalandı. Bu anlaşma sonrasında ithalat ve ihracatta artışlar yaşandı. Bir yıl sonra Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Halk Konseyi Başkanı Todor Jivkov ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı üç görüşme daha yaptı. Bu olumlu atmosfer 1984 yılına kadar devamlılık gösterdi. 20 Temmuz’da bir araya gelen iki lider Babaeski elektrik alışveriş trafosunu açılışında ortak bir bildiri yayınladılar. İki devlet adamı tarafından bildiride şu mesaj vurgulanmıştır:

*“Türkiye ve Bulgaristan, dünya barışı ile Avrupa ve Balkanlar’da politik yumuşamanın sağlanması konusunda aynı görüşleri paylaşmaktadırlar. İkili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılmasını dilerler.”*²⁶⁵

1975 yılı Türkiye – Bulgaristan arasında birçok konuda ilerlemeler sağlandığı bir yıl olmuştu. Temmuz ayında Varna’da “Türk – Bulgar Karma Taahhüt Komisyonu” toplanarak acil durumlarda iki ülke vatandaşlarına kolaylık sağlanması konusunda görüş birliğine vardı. Ayrıca Asya – Avrupa telefon

²⁶³ Hüseyin Avni Bıçaklı, Bulgaristan’ın Kıbrıs Sorunu Karşısında Tutumu, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.222- 225

²⁶⁴ Buket Önal, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Bulgaristan İlişkileri, Uluslararası Balkan Kongresi, Kocaeli, 2011, s.319

²⁶⁵ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul,1984,s.137- 138

hattı projesi kapsamında İstanbul – Sofya arasında telefon hatlarının çekilmesi kararlaştırılmıştır.²⁶⁶

Helsinki’de Avrupa İnsan Hakları Konferansında bir araya gelen Jivkov ve Demirel ikili ilişkilerin geliştirilmesini önemsediklerini ifade ettiler.1975 Eylül ayında yine Varna’da ‘*Türkiye – Bulgaristan Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Komitesi*’ birçok alanda anlaşmalar yapıldığını duyurdu. Bu ikili anlaşmalar beş yıl süreli olup içerisinde özel bir protokol de barındırmaktaydı. İkili işbirliği kapsamında olan konular şunlardı: Makine yapımı, metalürji, tarım ve gıda sanayi, elektrik enerjisi, kimya, petrol, ecza sanayi, ulaşım ve turizm.²⁶⁷

Türkiye – Bulgaristan arasında o dönem TIR trafiği ve elektrik alımı ekonomik ve ticari anlamda en önemli gündemi oluşturuyordu. Bulgaristan, Ortadoğu ülkelerine yoğun ticaret gerçekleştirmekteydi. Bulgaristan yıllık ortalama olarak 50 binden fazla TIR’ı Türkiye üzerinden başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere başka ülkelere göndermekteydi. Türkiye, Bulgaristan’dan gelen TIR’lardan alınacak ücreti belirlememişti. Bu TIR ücreti konusundaki belirsizliğin sebebi ise Bulgaristan’dan alınacak olan elektrik konusu ile irtibatlı oluşuydu. Türkiye Hükümeti, Bulgaristan’dan elektrik ithal eden bir ülke olarak TIR konusunu avantaj olarak kullanabilirdi. Avrupa’ya giden Türk işçileri gidiş ve dönüş yolu için Bulgaristan güzergâhını kullanmaktaydılar. Zaman zaman Bulgaristan gümrüğünde sıkıntılar yaşayan Türk işçilerinin sıkıntılarını çözüm bulunması zor gözükmekteydi. Ekonomik ağırlıklı bir yıl olan 1975’te ulaşım, ticaret ve elektrik alımı konuları ön plandaydı. 2 Haziran 1976 ‘da Jivkov’un Türkiye ziyaretinde dört günlük gezi ve görüşmelerden sonra Jivkov ve Demirel ortak bir bildiri yayınladı. Bildiride özetle şu şekilde bir açıklama yapılmıştı:

*‘Türkiye ile Bulgaristan, kara, hava ve deniz ulaşımında işbirliğine gidecekleri; TIR’ların Türkiye’de konaklamaları ve iki ülke arasındaki geçişlerde vize sorunu ise çözümlenmek üzere görüşmelere konu edilecektir.’*²⁶⁸

Türkiye’nin güvenlik birimleri, Bulgar TIR’larının Türkiye’de konaklamasına karşı çıkmaktaydı. Bu durumu şekilde analiz edebiliriz: Türkiye’deki sol ve sosyalist

²⁶⁶ a.g.e., s.137-138

²⁶⁷ a.g.e., s.138

²⁶⁸ a.g.e., s.138

akımların Bulgaristan ve Sovyetler Birliği üzerinden maddi ve teknik destek aldıkları bilgisi ikili ilişkilerde güvenlik endişelerine yol açmaktadır. Türkiye'deki güvenlik birimleri, ayrıca komünist ülkelerden gelebilecek herhangi bir ajan tehlikesine de dikkat çekmekteydi.²⁶⁹

1976 yılında Bulgaristan'dan alınan elektrik alımının artırılması konusundan başka bir ilerleme sağlanamadı. Bulgaristan elektrik konusuna çözüm bulmak için ortak baraj kurulmasını teklif etmesine rağmen havuzların kendi ülkelerinde kalmasını dile getirerek, Türkiye'yi bu projeden uzak tuttu. 1977 yılı içerisinde Bülent Ecevit'in ana muhalefet partisi olarak yaptığı Sofya ziyaretinde yine gündemde elektrik enerjisi vardı. Türkiye – Bulgaristan arasında tarım ürünleri benzerlik gösterdiği için bu alanda fazla ticaret hacmi olmamaktaydı. Türkiye olarak aldığımız yapay gübre, cam, seramik ve makine gibi ürünlere karşılık Bulgaristan'a fındık, pamuk, deri ve buzdolabı gibi değeri daha az olan maddeler göndermekteydik. Bu durumda Türkiye'nin, Bulgaristan karşısında ithalat – ihracat dengesini kurması zor gözükmektedir.²⁷⁰

1978 yılı içerisinde Türkiye-Bulgaristan arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiştir. Türkiye'de yeni hükümet kurulmuş, Başbakan görevine Bülent Ecevit gelmişti. Bülent Ecevit, Bulgaristan'daki Türk Azınlığın son durumunu öğrenmek ve ikili ilişkileri geliştirmek üzere Bulgaristan'ı ziyaret etmek istemiştir. Bulgar yetkililer, Türk heyetinin bazı Türk bölgelerinde inceleme yapmasına başlangıçta sıcak bakmamıştı. Daha sonra dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ısrarı ile Türk heyeti Rusçuk ve Varna'daki Türklerle görüşmeler yapmıştır. Ayrıca bu ziyaret kapsamında Avrupa'ya giden Türkler konusunda, Bulgaristan'ın uyguladığı vize meselesi de gündeme gelmiştir.²⁷¹

Devam eden görüşmelerde Bulgaristan heyeti İstanbul'daki kilise mülkleri ve TIR'ların Türkiye'ye geçişi konuları üzerinde durmaktaydı. Varna'da Türkiye ve Bulgaristan heyetleri ticaret hacmini artırmak üzere anlaşıp ‘‘Geniş Kapsamlı İşbirliği’’ belgesini imzalayarak masadan kalktılar.²⁷² 1979 yılında Jivkov, Türkiye'ye yaptığı ziyaret kapsamında Antalya'da Bülent Ecevit ile görüştü. Ardından Rezovska (Mutludere) nehrinin Türkiye'ye akan mecrasını incelemek için

²⁶⁹ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), s.226.

²⁷⁰ Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul,1984, s.138-139

²⁷¹ İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya, 2009, s.337

²⁷² Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul,1984,s.139.

Kırklareli'ne gitti. Daha sonra iki ülkenin Dışişleri Bakanları da aynı sınır bölgesine inceleme ziyareti gerçekleştirmiştir.²⁷³

12 Eylül 1980 'de Türkiye'de yaşanan askeri darbe Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinde biraz soğukluk oluşturmuştu. Bu ikili ilişkilerde oluşan geçici soğukluğun nedenlerinden bazıları şunlardır:

- Bulgaristan üzerinden Türkiye'deki terör örgütleri ve anarşist gruplara silah ve maddi destek yapıldığı iddiası vardır.
- Sofya Radyosu Türkçe yayınlarında, Türkiye karşıtı propaganda yapılması ilişkileri gerginleştirmiştir.

Bu iki gelişme kısa süreli olarak ilişkilerde karşılıklı güvensizlik ortamı doğurdu. Türkiye'nin kendi iç siyasetinde yaşadığı gerginlik dış politikaya yansımaktaydı. Dolayısıyla Bulgaristan içerisinde yaşayan Türk ve Müslüman azınlığın gündeminin takip edilmesi zorlaşıyordu.²⁷⁴

Türkiye'de yaşanan askeri darbe sonrasında Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petır Mladenov Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Mladenov, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile görüşüp ikili işbirliğinin artmasını temenni etmiştir. Ayrıca Mladenov, Türkiye – Bulgaristan arasında Rezovska nehrinin sınır tespitinin daha çözülmediğini belirtip, Todor Jivkov adına Kenan Evren'i Sofya'ya davet etmiştir. 1981 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren, sınır sorunlarını görüşmek için Bulgaristan'a dönemin Dışişleri Bakanı İlker Türkmen ile beraber gitmiştir. Uzun zamandan beri gündemde olan sınır tespiti konusunda protokol anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte artık iki ülke yetkilileri başka meseleler üzerinde durabilecek imkânı oluşturmuştur.²⁷⁵

24 Şubat 1982 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Dışişleri Bakanı İlter Türkmen Sofya'ya gitmiştir. Jivkov, Sofya Havalimanında görkemli bir askeri törenle Türkiye heyetini karşılamaya bizzat kendisi katılmıştı. Sofya Belediye Başkanı Petır Mejdurečki ise Sofya'nın sembollerinden olan '*Kartal Köprüsü*' üzerinde Kenan Evren'e '*Altın Sofya*' amblemi ile şehrin fahri vatandaşlığı unvanını hediye etmiştir. Gün içinde yapılan karşılıklı görüşmelerin sonunda Jivkov tarafından

²⁷³ İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya, 2009, s.337

²⁷⁴ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.226.

²⁷⁵ İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları... , s.337

Kenan Evren'e Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin en yüksek nişanı olan "*Stari Planina*" takdim edilmiştir. Evren'in askeri törenle uğurlanmasının ve verilen nişanların sembolik bir anlamı olmalıdır. Jivkov, bu tören ve verilen nişanlarla Türkiye'den pasif azınlık siyasetinin devamını istemekte olduğunu göstermiştir. Evren, Sofya Havalimanında Bulgar basınına verdiği demeçte "*Bu ziyaret Türkiye'nin komşuları ve bütün ülkeler ile iyi ilişkiler kurma arzusunda olduğunun kanıtıdır...*" ifadelerini kullanmıştır.²⁷⁶

Türkiye'deki siyasi atmosfer 70'lerin sonu 80'lerin başında içinde yaşadığı sağ – sol çatışmasıyla tehlikeye atılmıştı. Türkiye, iç politikadaki sıkıntılı süreçlerini, dış politikada dengeleme ihtiyacı duymaktaydı. Uzun süredir Kıbrıs üzerinden yıpratılan "*Türk Dış Politikası*" dışarda da pek istediğini alacak durumda değildi. 70'lerin sonları 80'lerin başlarında Türkiye'nin iç ve dış politikası her yönden kırılğan bir zemine dönüşmüştü. Türkiye, bu yüzden çok boyutlu dengeleri düşünerek temkinli iç ve dış politikalar uygulamalıydı.

Türkiye Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, 9-11 Şubat 1983 tarihinde Sofya'ya bir çalışma ziyaretinde bulundu. Daha sonra Todor Jivkov, 6-9 Haziran 1983 tarihinde Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile özel görüşmeler gerçekleştirmiştir. Jivkov, ardından Kenan Evren'in davetiyle Muğla ve İzmir'in bazı turistik ilçelerini gezmiştir.²⁷⁷

6 Kasım 1983 yılı Türkiye'de Genel Seçim Sonuçları neticesinde *Anavatan Partisi* birinci parti olarak hükümeti kurma görevini almıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de kısmen bir demokrasi havası esmeye başlamıştır. Başbakan Turgut Özal olurken Dışişleri Bakanı ise daha önce Moskova Büyükelçiliği de yapmış olan Vahit Melih Halefoğlu olmuştur. Halefoğlu, Bulgaristan ile ilişkilerin en sert ve yoğun olduğu dönemde Dışişleri Bakanı görevini 21 Aralık 1987 tarihine kadar sürdürmüştür.²⁷⁸

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Mladenov, Moskova uzun yıllar kalmış tecrübeli bir siyasetçi olarak Sovyet mantığını ve sistemini çok iyi bilmekteydi. Türkiye'ye yapılan ziyaretlerde Jivkov tarafından özellikle masada bulunması isteniyordu. Mladenov,

²⁷⁶ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s.135

²⁷⁷ Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.226

²⁷⁸ Vahit Melih Halefoğlu, 1983 – 1987 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı görevini yapmıştır. <http://www.mfa.gov.tr/sayin-vahit-melih-halefoglunun-ozgecmisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

Türkiye’de esen demokrasi havasını analiz etmek adına Jivkov tarafından 12 – 13 Temmuz 1984 tarihinde Ankara’ya gönderilmiştir. Mladenov, havalimanına indiğinde Türkiye Dışişleri Bakanı Halefoğlu’nun Bulgaristan’da yaşayan Türklerin durumuyla ilgili kendilerine ulaşan haberleri sorması üzerine zor durumda kaldı. Mladenov cevap olarak şunları söylemiştir:

*‘‘ Size temin ederim ki Türklerin ismi değiştirilmemektedir. İsmi değiştirilenler Pomaklardır. ‘‘*²⁷⁹

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Mladenov, daha sonra Türkiye Başbakanı Turgut Özal ile bir araya geldi. Basın ve medya mensuplarının bulunduğu ortamda Özal, Mladenov’a Bulgaristan’daki Türk Azınlığın durumu hakkında bir soru sordu. Başbakan Turgut Özal, Mladenov’a yönelerek şu sözleri söylemiştir:

*‘‘Ne yapıyorsunuz bizim soydaşlarımıza? Onlara karşı tutumuzdan dolayı sizden sorumluluk aranacaktır! Türklere, yaptıklarınızın hesabı sorulacaktır. ‘‘*²⁸⁰

Daha sonra Mladenov’un, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile gerçekleştirdiği ziyarette olumlu geçmemiştir. Kenan Evren, Mladenov’a Bulgaristan’da yaşayan Türklere yönelik yapılanların hesabının sorulacağını Turgut Özal’dan sonra tekrar yinelemiştir.²⁸¹

Mladenov, bu ziyaretinde 1964 – 1984 arasında gelişen ilişkilerin kopma noktasına geldiğini gözlemleyerek Bulgaristan’a dönmüştür. Bu 20 yıllık süreç içerisinde belirli dönemlerde gerilimler yaşansa da her iki ülke de ilişkileri dengeleyecek faktörleri devreye koymuştu. Bu süreçte karşılık olarak çeşitli düzeylerde; Devlet Başkanlığı, Başbakan ve Dışişleri Bakanlığı olarak toplam 21 ziyaret gerçekleştirmişti. Yine bu süreç içerisinde çeşitli alanlarda 13 anlaşma imzalanmıştı.²⁸²

Türkiye’nin, Balkanlara yönelik işbirliğini önceleyen politikası 1984 yılında işlevsiz hale gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmasına rağmen Bulgaristan komünist idaresi, ülkede yaşayan Türk ve Müslüman azınlığı

²⁷⁹ Ömer E. Lüttem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.165-166

²⁸⁰ Hüseyin Mevsim, Mladenov’un Anıları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.278

²⁸¹ İbrahim Tatarlı, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları... , s.338

²⁸² Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008),İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.227

eritme politikası yürütmüştür. Türkiye, Bulgaristan'ın '*İsim Değiştirme*' politikalarına tepki olarak ilişkileri soğutmuş farklı tarihlerde 4 defa nota göndermiştir. Türkiye'nin, notalarına karşılık Bulgaristan'ın da nota yayınlamaya başlamıştır. Karşılıklı notalaşma trafiği bir müddet devam etmiştir. Türkiye'nin isteklerine rağmen Bulgaristan tarafı masaya oturup yeni bir göç anlaşması imzalamaktan çekiniyordu. Bu süreçte Özal Hükümeti, Bulgaristan'ın Türk Azınlığa uyguladığı asimilasyon politikalarını durdurmak için göç anlaşması teklif etmekteydi.²⁸³ Komünist rejim ise bu süreci yavaşlatarak kapsamlı bir göç hareketi için strateji geliştirmekteydi. BKP'nin bu stratejisi kontrollü gerginlik olarak ifade edilebilir.

²⁸³ Gökçay Dağlıoğlu, Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme, Jobeps, Vol:3, No:6, December, 2014, s. 156 -159

BÖLÜM IV: 1984 SONRASI GELİŞMELER VE 1989 GÖÇÜ

4.1 Yeniden Doğuş Süreci ‘‘Vizroditelen Protses’’

Türkçesi ‘‘Yeniden Doğuş Süreci’’ manasına gelen ‘‘Vizroditelen Protses’’ kavramı ilk kez Georgi Atanasov tarafından 18 Ocak 1985 tarihinde Komünist Parti toplantısında dile getirilmiştir. Bu kavram aslında daha eskileri dayanmaktadır.²⁸⁴ 1912–1914 Balkan Savaşları esnasında Hristiyan Papazlar, Bulgar ordusu yardımıyla Rodop bölgesinde yaşayan Müslüman Pomakları zorla vaftiz etmiştir. Zorla Hristiyanlaştırılmak istenen Pomaklar, yeniden doğuş sürecinin ilk mağdurlarıdır. Bulgar tarihçilerin Pomakların, Bulgar kökenli oldukları yönündeki iddiaları yeniden doğuş süreçlerinde etkili olmuştur.²⁸⁵ Kavramın asıl hedefi Bulgaristan‘da ana azınlık olan Türklerdir. Bu projenin amacı ise Türklerin etnik olarak Bulgarlaştırılmasıdır. Yeniden doğuş sürecinin köklerine inildikçe Slav – Ortodoks zihin haritasında ‘‘tursko robstvo’’ (Türk Esareti) döneminin öğ alma girişimi olarak okunabilir.

‘‘Yeniden Doğuş Süreci’’ kavramsal olarak 1912 öncesinde de farklı şekillerde vardı. Osmanlı – Rus Savaşı sonrası planlanan ‘‘çisto bulgarin’’ (Saf Bulgar Halkı) projesi farklı zamanlarda farklı ideolojilerin yardımıyla devam etmekteydi. Bulgaristan idaresi ‘‘Ya asimile ol ya da göç et’’ mesajını devamlı yinelemekteydi. Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan‘ın ülke nüfusunun nerdeyse üçte biri hala Müslümandı. Bu durum gelecekte Bulgaristan ulus devleti için demografik olarak sorun oluşturabilirdi. Bulgaristan idaresi, göç anlaşmaları ile belirli bir dönem nüfus politikalarını idare etmiştir. 1946‘dan sonra iktidara gelen komünistler azınlıkları rejime ısındırma ve sonra asimile etme adımlarını gerçekleştirmek istemiştir.

Emin Atasoy, ‘‘Yeniden Doğuş Süreci’’ hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

‘‘1956‘dan 1989‘a kadar tamı tamına 33 yıl süren Jivkov iktidarı döneminde bir yandan azlıkların hakları birer birer elinden alınmış, diğer yandan da ‘‘ homojen sosyalist Bulgar ulusu’’ yaratmak amacıyla, önce Pomaklar ve Romanlar, sonra da ülke

²⁸⁴ Orlin Sabev (Orhan Salih) , Osmanlı Sonrasında Bulgaristan‘da ‘Yeniden Doğuş’ Süreçleri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan‘da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye‘ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.121

²⁸⁵ Ali Eminov, Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria, Institute of Muslim Minority Affairs, London, 1997, s.101

de yaşayan Tatarlar ile Türkler asimile edilmeye ve Bulgarlaştırılmaya çalışılmıştır.''²⁸⁶

1956, 1964, 1969, 1970 ve 1984 yılları arasında Komünist Parti Politbüro yetkilileri aldıkları ''*edinna natisya* '' (*tek millet*) kararı ile tek bütün Bulgar milleti kavramını yürürlüğe koymak istiyorlardı. Rejim tarafından kazanılmak istenen azınlıklar artık rejim tarafından bir potada eritilmek isteniyordu. Balkanlarda her devletin yaşadığı azınlık sorunlarını Bulgaristan sosyalist ideoloji üzerinden çözmek istiyordu.²⁸⁷

BKP'nin tezlerinin işlendiği Bonço Asenov'un ''*Yeniden Doğuş Süreci ve DS*'' adlı kitabında yazarın haklı gördüğü yeniden doğuş sürecinde devlet emniyetinin nasıl politika izlediği açıklanmaktadır. Asenov, ''*Vizroditelen Protses*'' projesini yani asimilasyon sürecini Bulgar halkının hayatında objektif bir aşama olarak nitelendirmektedir. Asenov, Bulgaristan halkının Müslüman ve Hristiyan olarak bölünmesinin yanı sıra Türkçe konuşan Bulgaristan Müslümanlarının varlığının yeniden doğuş sürecini zorunlu kıldığını belirtmektedir. ''*Yeniden Doğuş Süreci*'' eğer gerçekleştirilemez ise Bulgar milli kimliği çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı için bu tüm bu politikalar yazara göre mazur görülmeliydi. Yazar, Osmanlı döneminde zorla Türkleştirilen Bulgarların olduğu iddiasıyla beraber 1984-1989 yılları içerisinde yapılanların aslında bir normalleşme hareketi olduğunu söylemektedir.²⁸⁸

Bonço Asenov, etnik, dinsel ve dilsel tüm grupların ulusal organizmanın bir parçası saymakla ulusal azınlık kavramına karşı çıkmaktadır.²⁸⁹ Yazarın, tüm bu görüşlerinin arkasında komünist ideoloji ve yanlış tarih yazımının izleri olduğunu belirtmeliyiz. Asimilasyon sürecini haklı gören Asenov'un eserinde Todor Jivkov'un Kıbrıs benzetmesini içeren şu ifadeye yer verilmiştir:

''Sorun şudur: Ya biz bu problemi akıllıca, sakince, kışkırtmalara kapılmadan uluslararası gerçeklikleri öğrenerek şimdi çözeceğiz

²⁸⁶ Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, Mayıs 2011, s.53

²⁸⁷ Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul,2010, s.415

²⁸⁸ Bulgarca yayınlarda asimilasyon politikaları. , <http://nahitdogu.blogspot.com.tr/2013/08/asimilasyonu-hakl-gosteren-kitaplar.html> (Erişim Tarihi: 7.5.2016)

²⁸⁹ İbrahim Yalınov, Bulgaristan'da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya 2016, s.34

ya da yarın Kıbrıs veya Kıbrıs'tan daha kötü bir şey olacağız.

Sorun Bulgaristan'ın sorunudur.''²⁹⁰

Jivkov, Kıbrıs'a Türk müdahalesini görmüştü ve doğal olarak kendi içindeki Türk Azınlığın geleceğinden endişelenmekteydi. Demografik olarak Türklerin yoğunluğu ve artışı engellenemez ise, Bulgaristan içerisinde herhangi bir karışıklıkta Türkiye'nin müdahale edebileceği ihtimali BKP yönetimi için daima olası bir durumdu. Nüfusun % 10 ' unu aşan Türk azınlık diğer Müslümanlarla birlikte toplam %15'i bulan bir toplum dışarıdan etkiye açık bir Bulgaristan'ı ifade ediyordu. Bu nedenle Komünist rejim, bu yoğun nüfusu bir nüfuzla dönüştürmeden eritme amacı gütmüştür.

Avusturya'nın Hitler tarafından ilhakına benzer "*Anschluss*"²⁹¹ gibi bir durumla karşılaşmak istemeyen Jivkov yönetimi, ülke içerisinde Türk Azınlığa karşı Türkiye ile bağlarını zayıflatacak hamleler gerçekleştirmiştir. Avusturya'nın ilhakı durumu ile Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtının benzerlikler taşıması Bulgaristan idaresini telaşa sevk etmiştir. Özal döneminde Türkiye içerisinde milli ve manevi bir uyanış olması da Bulgaristan idaresinin yanı sıra bölge ülkelerinde de bir takım rahatsızlıklara sebebiyet verecekti. Özal Döneminde, Musul, Kerkük ve Misak-ı Milli sınırlarının tekrar gündeme gelmesinin Türkiye'nin çevresindeki ülkelerdeki tutumları anlamamıza kolaylık sağlayacaktır.

Balkan halkları kendi devletlerini meşrulaştıran politikaları Osmanlı Devleti'nin tarihi mirasını tasfiye etmekte bulmuşlardır. Balkanlar'daki Slav – Ortodoks ittifakı Türk ve Müslüman dünyasına karşı beraber bir tutum içerisinde gözlenmiştir. Bu perspektiften Balkanlar, Avrupa öncesi oluşturulmuş bir cephe hattı olarak görülmüştür. Hristiyan dünyasında doğal olarak Bulgaristan, Türklere karşı oluşturulmuş ilk savunma hattı olarak algılanmıştır. Balkanların genelinde Türk ve Müslüman nüfus bir nüfuz alanına dönüşmeden ya asimile edilmeye çalışılmış ya da göç ettirilmiştir. Bu strateji günümüze kadar çeşitli şekillerde devam etmektedir. Bu asimilasyon stratejilerinin bir parçası olan yeniden doğuş süreçleri aslında

²⁹⁰ Mehmet Hacısalihoğlu, "89 Göçü" ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s. 49- 51

²⁹¹ Anschluss: Almanca "Birleşme" manasına gelmektedir.

Balkanlar'da ve özelinde Bulgaristan'da ulus devletlerinin çıkmazlarına da işaret etmektedir.²⁹²

4.2 1984 – 1989 Arası Türkiye – Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlığın

Durumu

BKP tarafından 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerine uygulanmak istenen asimilasyon politikaları Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Soğuk Savaşın son dönemi biterken Sovyetler Birliği'nin etkisi Doğu Bloğunda güç kaybetmekteydi. Dolayısıyla NATO'nun ve Batı dünyasının etkisi ve tavrı Balkanlara sirayet ettiği bir ortam bulmuştu. Batı'nın insan hakları ve özgürlükçü yaklaşımı içerden içeriye Doğu Bloğu ülkelerinde bazı taleplere sebep olmaktadır. Sovyetlerin, Balkanlardaki en yakın müttefiki olan Bulgaristan'da sosyal ve ekonomik sıkıntılar baş göstermişti. Bulgaristan yönetimi, yürüttüğü yanlış politikalarla komşusu Türkiye ile ilişkilerinde problemler yaşıyordu. Sovyetler Birliği'nde göreve gelen Gorbaçov, Jivkov ile uyum sorunu çekmekteydi. Bu konuyla ilgili olarak BKP'nin Türk Azınlığa yönelik isim değişikliği kararında SSCB'nin etkisinin olup olmadığı tartışmalı bir konudur.²⁹³ 1984-1985 yılları arasında gerçekleşen zorunlu isim değişikliği hadisesinde Sovyetler Birliği, tarafsız bir tutum sergilemiştir. Sovyetlerin bu tutumu Varşova Paktı ülkelerine de örnek olmuştur.²⁹⁴

Bulgaristan'da 1984 Aralık ayı içerisinde başlayan zorunlu isim değişikliği operasyonlarını Türkiye Cumhuriyeti yakından izlemekteydi. Türkiye, resmi kanallardan isim değiştirme kararlarının düzeltilmesini talep etmiştir. Bulgaristan idaresi bu konuyu kendi iç meselesi olarak görmekteydi. Bu nedenle BKP yönetimi Türk azınlığın sorunlarına Türkiye'nin müdahil olmasına karşı çıkmıştır. Türk Azınlığın zorla isimlerinin değiştirilmesi 1968 yılından itibaren oluşan ikili iyi ilişkileri bile kenara bırakabilecek büyük bir hadise olarak kayda geçmiştir.

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakanı Turgut Özal konuyu yakından takip ediyordu. Bu süreçte Sofya Büyükelçiliği, Bulgaristan'da yaşanan hadiseler ile ilgili raporlar hazırlayıp Ankara'ya göndermekteydi. Türk ve Müslüman

²⁹² Barışa Çağrı, Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu, Sabah Kitapları, (Çevirmen: Özden Arıkan), İstanbul, 1998, s.162

²⁹³ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008),İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.231

²⁹⁴ Ömer E. Lüttem, Türkiye'nin Bulgaristan Politikası, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012,s.153

azınlık için 1984-1989 yılları Komünist rejimin en zorlu yıllarını oluşturmaktaydı. Bulgaristan'da Türkçe'nin yasaklandığı bu yıllar Türk azınlık için insan hakları açısından kabul edilemezdi. Komünist rejim tarafından yıpratılan Türk azınlık bu zorlu süreci Türkiye'nin yardımıyla aşabileceğini umuyordu. Kenan Evren ve Turgut Özal bu meseleyi Bulgaristan ve Varşova Paktı ile herhangi bir çatışma ortamına gitmeden çözmeyi arzulamaktaydı.

Kenan Evren, Jivkov'a *''Zorunlu İsim Değişikliği''* ve Türk azınlığın akıbeti üzerine Özel Kalem Müdürü Güneral'dan mektup göndermişti. BKP yönetiminin Türk Azınlığa yönelik zorunlu isim değişikliği kampanyası 1984 Aralık ayının ikinci haftası başlatılmıştı. Bu olayların başlamasından yaklaşık bir ay sonra Türkiye en üst düzeyden Bulgaristan'a bir mektup yolluyordu. Mektubun Jivkov'a ulaştığı tarih 11 Ocak 1985'ti. Mektubun içerisinde öncelikle Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karışmak istemediği belirtilmiş olup Türk azınlığa yapılanların Sofya'dan habersiz mahalli idare tarafından gerçekleştirildiği bilgisi yer almıştır. Ayrıca bu durumun düzeltilmesinin ikili ilişkilerin devamı açısından elzem olduğu belirtilmiştir. Kenan Evren, bu mektupla iyi niyetini ortaya koymasına rağmen Jivkov, bu meseleye daha farklı bakmaktaydı. Jivkov mektubu dikkatle dinledikten sonra Türk heyetine özetle : *''Türkiye ile ikili ilişkilerin iyi olmasının kendisinin de temenni ettiğini, Türkiye'den toprak dâhil hiçbir şey istemediğini belirttikten sonra Türk azınlık ile ilgili olarak Bulgaristan yaşayan herkesin kaderinin Bulgar devleti ile beraber olduğunu''* ifade etmiştir.²⁹⁵

1984-1989 arasında Türk ve Müslüman adet ve gelenek ve göreneklerine kısıtlamalar getirilmesiyle beraber Türkçe konuşmak yasaklanmıştı. Türkler, kendi aralarında anadillerini konuştuklarında kelime başına 5 leva ceza ödemekteydiler.²⁹⁶ Türkçe konuşanlara, bazen de sopa ve dayak atılması sıradan bir hale getirilmişti. 1984-1989 yılları arasında Dünya'da Bulgaristan'dan başka Türkçe konuşmanın ceza olarak değerlendirildiği başka bir ülke yoktur. Türkçe konuştuğu için ceza ödemek zorunda kalan insanlar bu duruma hapisaneyeye atılma korkusuyla tepki göstermiyordu.²⁹⁷

²⁹⁵Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.176-179

²⁹⁶ O dönem Türklerin arasında anadillerinin yasak olmasıyla ilgili olarak şu kısa anekdot anlatılmaktadır : *''Dünya'nın en pahalı dili hangisidir? Elbette Türkçedir. Her kelimesi 5 'er leva.'''*

Hüseyin Memişoğlu, Bulgarian Oppression in Historical Perspective, Ankara, 1989, s.102

²⁹⁷ a.g.e s.105

Çoğunluğunu Türk ve Müslümanların oluşturduğu Kırcaali şehrinde Türkçe 1984 – 1989 yılları arasında gizlice konuşuldu. Türkler köy otobüslerinde içerisinde gizli sivil polisler vardır diye anadilini konuşamadı. Bazı yaşlı amcalar camiye takke ile gidiyor diye sivil polisler tarafından uyarılmıştır. Müslüman kıyafeti ve Türklük alameti diye şapkaların ve takkelerin tepe noktalarındaki püsküller kesildi.²⁹⁸ Komünizm döneminde birçok camii ve vakıf malları tamirat bahanesi ile kapatılıp uzun yıllar çürümesi ve yıkılması için bekletilmişti. Ör: Silistra - Kurşunlu Camii²⁹⁹, Nevrokop (Gotse Delçev) – Karacapaşa Camii.³⁰⁰ Daha önceleri Türk Pedagojisi olan ‘‘Kırcaali Medresesi’’ günümüzde ‘‘Bölgesel Tarih Müzesi’’ olarak kullanılmaktadır.³⁰¹

Komünizm döneminde bilinçli şekilde Türk – İslam Medeniyetine ait ne tür kültürel miras var ise ya zarar görmüş ya da atıl bir duruma bırakılmıştır. Bulgaristan’da camilerin sayısı Osmanlı döneminde şehir merkezlerinde onlarca iken olan günümüzde sadece birkaç adet sembolik olarak mevcudiyetini korumaktadır. Ayrıca komünizm döneminde Osmanlı döneminden kalan vakıf mallarının birçoğu da harap edilmiştir. 1984-1989 yılları mezar taşlarındaki Türkçe ve Arapça ifadelerinin silindiği, Müslüman mezarlıklarının yıkıldığı Türk ve Müslüman kimliğinin yok edilmeye çalışıldığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.³⁰²

4.3 Zorla İsim Değiştirme Hadisesi

Komünist idare daha önce Pomak ve Romanların adlarını değiştirme teşebbüsünde bulunmuştu. BKP, daha önceki isim değiştirmeler esnasında bazı zorluklarla karşılaştığı için bu sefer daha temkinli ve hızlı hareket etmek istiyordu. Türk Azınlığın ayaklanmaması için önce karma ailelerden başlanan bir asimilasyon harekâtı ile karşı karşıya kalınmıştı. Ülke içerisindeki eşlerin birinin Bulgar olduğu tüm evlilikler ‘‘karma evlilik’’ statüsü alınmış olup bu ailelerde var olan Türk ve Müslüman isimleri

²⁹⁸ Büyük Göç öncesinde 1984 – 1989 yılları arasında Bulgaristan-Kırcaali ve çevresinde yaşayan canlı tanıklardan dinlediğim anılardan oluşmaktadır.

²⁹⁹ Silistra Kurşunlu Camii Evliya Çelebi’nin birkaç kez uğradığı Seyahatnamesinde anlattığı 16.yy Osmanlı mimarisini gösteren bir eserdir.

³⁰⁰ Machiel Kiel’in, Nevrokop kasabası ile ilgili yazdığı yazıda Karacapaşa Camii ile ilgili bilgiler de vermiştir. Karacapaşa Camiin bilinen diğer adı Karaca Bey Oğlu Mehmet’tir., Machiel Kiel, Nevrokop Maddesi, İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırma Merkezi,2007, cilt: 33; sayfa: 55

³⁰¹ Bakınız Ek 10: Kırcaali Türk Pedagoji Okulu şuan ‘‘ Bölgesel Tarih Müzesi ‘‘ olarak kullanılmaktadır.

³⁰² The Tragedy of The Turkish Muslim Minority in Bulgaria, Documents, s.78- 82

öncelikli olarak değiştirilmiştir.³⁰³ Komünist idare daha fazla kişinin ismini değiştirmek için Türk ve Pomak evliliklerini de isim değişikliği kapsamında tutmuştur. Kırcaali, Smolyan ve Haskovo'da 1984 yılına kadar "karma evli" kategorisindeki ismi değiştirilen Pomakların sayısı 50.000'e yaklaşmıştı.³⁰⁴

1984 yılında Bulgaristan'da azınlıklar için adeta bir sıkıyönetim hali vardı. Türkiye ve Bulgaristan arasında birçok görüşme olmasına rağmen baskılar azalmıyordu. Bulgaristan ısrarla ülkede Türklerin olmadığını, Bulgarlaştırılan Türklerin olduğunu ifade ediyordu. 1984 Aralık ayında daha önce Pomaklara ve Romanlara zorla uygulanan "İsim Değiştirme Kampanyası" artık Türklere uygulanmak isteniyordu.³⁰⁵

Todor Jivkov, 10 Mayıs 1984 tarihinde BKP Merkez Komitesine aktardığı raporda ülkede etnik olarak Türklerin varlığından bahsederken altı ay gibi kısa bir süre içerisinde "Türk Azınlığın" olmadığı iddiasını dile getirmiştir. Jivkov, Mayıs ayında sunduğu raporda özetle "Bulgaristan'da yaşayan Türklerin asıllarının Bulgar olduğunu ispatlamaya kalkışmanın hata olabileceğini daha büyük sorunlara yol açılarak Türkler arasında milli ve dini duyguların canlandırılmasını sağlayacağını" ifade ediyordu. Jivkov, bu sözlere ilave olarak ülkede yaşayan Türklerin, kamu kuruluşlarında ve siyasi alanda eşit koşullarda temsil edilmediklerini itiraf ederek, siyasi bir maceraya da gerek olmadığını vurgulamıştır.³⁰⁶

BKP yönetimi ile Jivkov arasında nasıl bir iletişim olduğu tam bilinmemekle birlikte altı ay sonra ülkede yaşayan Türklerin "Bulgarlaştırma Kampanyasına" onay verilmiştir. 10 Aralık 1984'te dönemin Bulgaristan İçişleri Bakanı Dimitar Stoyanov'un emriyle istihbarat, ülkedeki Türklerin isimlerinin değiştirilmesi onun kararını uygulamaya koymuştur. İsim değiştirme kampanyasında planlan süre en fazla üç ay olarak belirtilmiş olup Aralık ayında başlayıp Şubat ayında bitirilmesi hedeflenmiştir. Bulgarlar, isim değiştirme hadisesinin bu kadar hızlı gerçekleştirilmesine "yıldırım harekâtı" ismini vermişlerdir.³⁰⁷

³⁰³ Nesrin Ersoy McMeekin, Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s.113

³⁰⁴ Neriman Ersoy – Hacısalihioğlu, 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi Uygulamaları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.179

³⁰⁵ Nesrin Ersoy McMeekin, Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, Aralık 2013, s.109-111

³⁰⁶ Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacında Bulgaristan Türkleri, s.104-105

³⁰⁷ Emin Atasoy, s.106-107

BKP yetkilileri tarafından isim değiştirme için kış mevsimi bilinçli olarak seçilmişti. Dolayısıyla kötü hava koşulları nedeniyle gazeteci ve gözlemciler isim değiştirilen bölgelere gidememiştir. BKP yetkilileri zamanlamayı çok iyi ayarlayarak kısa bir süre içerisinde hedeflerine ulaşmak istiyorlardı. İsim değişikliği önce Güney Bulgaristan'daki en yoğun Türk nüfusu olan Kırcaali bölgesinden başlayarak daha sonra Varna ve çevresine ardından Deliorman ve Dobruca bölgelerine doğru yayılmıştır. Bu ‘‘Bulgarlaştırma’’ operasyonu dönemin Meclis Başkanı Stanko Todorov'un açıkladığı tarihe göre Mart ayına kadar sürmüştür. Dönemin Meclis Başkanı Todorov, bu konu ile ilgili olarak 28 Mart 1985 tarihinde şu sözleri ifade etmiştir:

‘‘Yurttaşların, Türkçe–Arapça isimlerini yerine Bulgarca isimlerini geri almaları için yapılan işlemin güvenli bir biçimde gerçekleştirildiği ve Bulgaristan'ın tek uluslu bir devlet olduğunun altı çizilmiştir. Bulgar ulusu içerisinde öteki halklardan ve uluslardan hiç bir kesim yoktur. ‘‘³⁰⁸

Todorov, bir başka açıklamasında ise bu isim değişikliğinin ‘‘hızla, kendiliğinden ve sükûnet içerisinde’’ gerçekleştirildiği bilgisini kamuoyuna sunmuştur. Üç ay gibi bir süre içerisinde yaşanan insan hakları ihlalleri dünya basınına geç ulaşmıştı. Sonuç olarak Bulgaristan'da 1984'ün son aylarından itibaren Türk azınlık için aslına dönmüş ‘‘Bulgar’’ ifadesi kullanılmaktaydı.³⁰⁹

Güney Bulgaristan'da özellikle Kırcaali yöresinde 15 Aralık'tan sonra bölgeye hiçbir kimsenin girişine izin verilmiyordu. Gazeteci ve gözlemciler bir yana bölgede yaşayan halk başka bir köye bile gitmek için Komünist Parti yetkililerinden ve Polislerden izin almak zorunda kalıyordu. Dönemin Türkiye Sofya Büyükelçisinin aktardığına göre zorunlu isim değiştirme hadisesinde BKP'nin verdiği talimatlar neticesinde uygulanan yöntem şuydu:

‘‘ Köylerin etrafı, milis (polis) ve gerektiği takdirde ordu birlikleri tarafından sarılıyordu. Yer yer tanklar ve köpekler de bu kuşatmaya katılıyordu. Köye giriş ve çıkış yasaklanıyor, Bulgar memurlar ev ev dolaşarak gönüllü isim değiştirme dilekçelerini

³⁰⁸ Hough Poulton, Bulgaristan ve Azınlıkları, Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler) (Çevirmen: Yavuz Alagon), Sarmal Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, Nisan 1993, s. 159-160

³⁰⁹ a.g.e., s. 159-160

dağıtıyorlar ve kişilerden bir Bulgar ismi seçmelerini istiyorlardı. Seçenlere hemen yeni kimlikleri veriliyordu. Tüm köy isim değiştirdikten sonra kuşatma kaldırılıyordu. Tabii mukavemet edenler oluyordu. Mesela bir Türk kadının polislere balta ile saldırdığını duymuştuk. Ancak direnenler, en azı dayak olmak üzere, şiddetle ve hunharca tepki görüyordu. İbret olsun diye kızların ırzına geçildiği de alınan haberler arasındaydı. Bu arada polisle itişmeler çatışmaya dönüşüyor, çoğunluğu Türklerden olmak üzere ölüm vakaları olduğu duyuluyordu. Şehir ve kasabalarda ise başka bir taktik uygulanıyor, Türkler teker teker belediyeye çağrılıyor, orada dilekçe imzalatılıyor ve yine orada Bulgar ismi alıyor veya kendilerine Bulgar ismi veriliyordu.’’³¹⁰

Türklerin sayıca az olduğu ve karma nüfuslu şehirlerde farklı yöntemler izlendi. Haskova (Hasköy) iline bağlı Harmanlı ilçesinde Türklere süre tanındı. Hastanelerde ve devlet dairelerinde sıkıntı yaşamak istemeyen halk mecburen yeni kimliklerini almak zorunda kaldı. Çünkü komünist idare Türk ve Müslüman isimleri olan kişilerin kamu haklarından yararlanmasının önüne geçmişti.³¹¹ Dönemin Sofya Büyükelçisi Ömer Lütem Bey, o dönem isim değiştirilen bölgelerden alınan malumatları Ankara’ya iletmesine rağmen bu haberler basın – yayın kuruluşlarına bir ay gecikmeli olarak yansımıştır.³¹²

26 Aralık 1984 tarihinde Kırcaali ili Mestanlı ilçesinde Türk azınlık ile Bulgar güvenlik güçleri arasında isim değiştirmeler sırasında çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmada yaralananlar ve ölenler olmuştur. Bu olaylardan sonra BKP yetkilileri, ülke çapında güvenlik önlemlerini şu şekilde artırmıştır:

- Türk Azınlığın olduğu bölgelerde yurt içi ve yurtdışı telefon bağlantıları kesilmiş.

³¹⁰ BKP yetkilileri tarafından hazırlanan belgelerde kişilerin kendi rızası ile ismini değiştirdiği ibaresi yer almaktaydı., Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri(1983 -1985), 1983- 1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.169

³¹¹ Hough Poulton, Bulgaristan ve Azınlıkları, Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler), (Çevirmen: Yavuz Alagon), Sarmal Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, Nisan 1993, s.158

³¹² Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kışkırcısında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, Mayıs 2011, s.120-121

- Yurtdışına gönderilen mektuplar tek tek kontrolden geçtikten sonra adrese gönderilmeye başlanmış.
- Kırcaali iline giriş ve çıkışlar özel izne bağlanmış ve tüm stratejik karayollarına güvenlik merkezleri kurulmuştur.
- Bulgar isimlerini kabul etmeyen kişiler tutuklanıp Belene, Stara Zagora (Eski Zağra) ve Haskovo (Hasköy) hapishanelerine gönderilmiştir.³¹³

Zorla isim değiştirme hadisesinin dünya basınına ulaştırılması zaruri bir durumdu. Dünya basına bu haberlerin ulaşması bir ay kadar sürmüştür. Varşova Paketi'nin Sofya'da yapılacak zirvesi için çeşitli ülkelerden gazeteciler gelmişti. Sadece Pakt üyesi ülkelerden değil Avrupa'nın da çeşitli yerlerinden basın – yayın ekipleri de Sofya'ya gelmişti. Sovyetlerin temsilcisi Çernenko, rahatsızlığı nedeniyle *Varşova Paketi Zirvesine* katılmayacağı bilgisini alan yabancı gazeteler Sofya dışında haber aramaya koyuldular. Daha önceleri mektuplarla veya kaçarak Türkiye ulaşan kimselerin aktardığı bilgilerle bilinen ‘‘Zorla İsim Değiştirme’’ hadisesi artık dünya kamuoyuna aktarılacaktı. Yabancı gazetecilerin bu konunun üzerine gidip haber yapması BKP yetkililerini endişelendirmekteydi. Sofya'daki Türk Büyükelçiliği ile de görüşmek isteyen yabancı gazeteler, bu durum hakkında malumat toplamaktaydılar.³¹⁴

17 Ocak 1985 tarihinde Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları hadiseler ayrıntılı olarak dünya basınına aktarıldığı tarihtir. Reuters, Associated Press öncülüğünde yapılan haberlerde şu mesajlar yer almaktadır: Bilgilerin diplomatik kaynaklara dayandığı, zorla isim değiştirme hadiselerinde ölüm olaylarının 40'a ulaştığı, Bulgar Bakan Yardımcılarından İvan Ganev'in bu olayları yalanladığı. İki hafta boyunca bu hadiseler devamlı gündeme taşınmasıyla BKP yönetimi zor durumda kalmıştı.³¹⁵

Dünya basınına yansıyan bu haberlerden sonra başta ABD olmak üzere İngiltere ve Almanya'da zorunlu isim değişikliği sırasında Bulgaristan yönetiminin ‘‘İnsan Hakları’’ ihlallerini yayınlanan haberler gündeme geldi. Bu haberler Türkiye'nin BM ve Avrupa'daki toplantılardaki tezini doğru kılmaktaydı.³¹⁶ Ağustos 1986 yılında

³¹³ Emin Atasoy, Bizden Olan ötekiler: Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, s.114

³¹⁴ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983 -1985), 1983-1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.175

³¹⁵ a.g.e., s.176

³¹⁶ Bulgaristan Türkleri'nin dünya basınında yer alması ile ilgili ABD'den bir haber., New Lines in Bulgaria: Turks ? What Turks? , Henry Kamm, - <http://www.nytimes.com/1986/04/20/world/new-line-in-bulgaria-turks-what-turks.html>, (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

yayınlanan Helsinki Raporunda, Bulgaristan'da yaşanan olaylar etnik bir kimliğin yok edilmesi şeklinde duyurulmuş olup, basının küresel çapta kamuoyu oluşturması sağlanmıştır.³¹⁷

11 Ocak 1985 tarihinde dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren kendi Sekreteri Sedat Güneral ve Özel Kalem Müdürü Baki İlkin'i Sofya'ya Jivkov ile bu hadiseleri görüşmek için bizzat yolladı. Dönemin Türkiye Sofya Büyükelçisi Ömer Lütem, bu görüşmenin zeminini hazırlamak üzere Bakan Yardımcısı Ganev ile ön görüşme gerçekleştirdi. İvan Ganev, Devlet Başkanı Todor Jivkov ile Türk heyetini görüştürmek için gerekli yerlere haber verdi. Ganev, daha sonra isim değişikliğinin Bulgaristan kanunlarına göre kişilerin rızası ile gerçekleştiği iddiasını Türkiye'nin Sofya Büyükelçisine aktardı.³¹⁸

Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Ömer E. Lütem ile Bakan Yardımcısı İvan Ganev Türk azınlığa yönelik isim değişikliği konusunda bir müddet münazara ettiler. Ganev, Türk basınında Bulgaristan ile ilgili çıkan haberlerden rahatsızlığını ifade etti. Türkiye'nin tavırlarının Bulgaristan'ın içişlerine karışmak olduğunu dile getirdi. Ayrıca Türkiye'nin bu tutumlarının 1975'te imzalanan '*İyi Komşuluk ve İşbirliği Deklarasyonuna*' ters düştüğünü vurguladı. İvan Ganev, Türkiye'nin eğer Bulgaristan'daki Türklerin haklarını savunacak durumda kalırsa Türkiye'yi zor durumda bırakabilecek politikaları gündeme getirebileceklerinden bahsetmiştir. Ganev'in iddiaları şu şekildeydi : '*Türkiye'deki insan hakları ihlalleri, Sözde 1915 Olayları ve Türkiye'nin kendi içerisindeki etnik politikaları.*' Ganev, bu iddiaları Bulgaristan'ın şuana kadar gündeme getirmediğini ifade ederek, Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine sahip çıktığı anda Bulgaristan'ın da Türkiye'nin aleyhine her yola başvurarak kendi politikalarını icra edeceğini duyurmuştur.³¹⁹

Sofya Büyükelçisi Ömer E. Lütem, bu konu ve iddialar çerçevesinde şu cevabı vermiştir:

'Türkiye'nin açıkça Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı 'Zorunlu İsim Değiştirme' kampanyalarına karşı olduğunu, Türkiye'de basının hür ve özgür ortamda yayın yapıldığını ve Türkiye'nin

³¹⁷ Bilal N. Şimşir, A Report From Helsinki (Destroy Ethnic Identity), The Turks of Bulgaria in Internaional Fora Documents, Volume II (1986) Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 1990, s.267- 283

³¹⁸ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri (1983-1985), s.176

³¹⁹ a.g.e., s.177-178

hiçbir ülkenin içişlerine karışmak gibi bir niyeti olmadığını dile getirmiştir.”³²⁰

Bu sözlerden sonra Ganev, Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karışmak istemediği bilgisini not ederek görüşmeden ayrılmıştır. Daha sonra Kenan Evren'in yolladığı heyetle görüşen Jivkov, Türkiye'deki basın haberlerinden yakınlıkla, Türk azınlığın kaderinin Bulgar devleti ile beraber olduğunu ifade etmiştir.³²¹

4.4 Zorla İsim Değiştirme Hadisesine Uluslararası Tepkiler

Bulgaristan'da 1984'e kadar azınlıklara yönelik birçok *'isim değiştirme'* hareketleri gerçekleştirilmiştir. BKP tarafından Türk azınlığa yönelik girişilen bu isim değiştirme operasyonlarına Türkiye ve Dünya kamuoyu bir dönem sessiz kaldıktan sonra sert tepki göstermiştir. Uluslararası platformda Türkiye'nin devreye girmesiyle Bulgaristan yönetimine yönelik birçok uyarı gelmesine rağmen bazı ülkeler sessizliğini korumuştur. Tepki göstermeyen ülkeler Sovyetler Birliği'nin tarafsız görünen tutumunu dikkate almaktaydılar.³²²

Amerikan Türk Dernekleri Federasyonu, Bulgaristan Türkleri konusunda Başkan Reagan'a mektup göndermiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Doğu Avrupa ve Yugoslavya ile İlişkiler Dairesi Başkanı Richard E. Combs, ABD Başkanı Reagan'ın adına cevap olarak şu mektubu yollamıştır:

“Başkan Reagan, tarafımdan telgrafınıza cevap verilmesini istediler. Amerikan Dışişleri Bakanlığı olarak Bulgar Hükümeti'nin Bulgaristan'daki Türklere zorla Bulgar isimlerini kabul ettirmek için başlattığı kampanyayı dikkatle izliyor, bu isteğe direnen Türklere şiddet eylemleri uygulandığı ve birçok Türk'ün yaşamını yitirdiği yolundaki haberlerin altını çiziyoruz. Bulgar Hükümeti'nin Türklerin yaşadığı bölgeye hiçbir gazeteciye kabul etmediği de

³²⁰ a.g.e., s.177-178

³²¹ a.g.e.,s.178-180

³²² a.g.e.,489

bilgimiz dâhilindedir. Yakın bir gelecekte bu sorunu uluslararası toplantıya taşıma konusunda kararlıyız.''³²³

Bu mektup Reagan Hükümetinin Bulgaristan'a karşı tutumunu belli etmesi noktasında önem taşımaktadır. Ayrıca ABD, konuyu uluslararası platformlara taşıyacağına adımlarını göstermektedir. ABD'nin, Türkiye'yi bu konuda Soğuk Savaşın son dönemlerinde yalnız bırakmadığını söyleyebiliriz.

Turgut Özal, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Çernenko'nun cenaze töreninde Sovyet Başbakanı Tikonov ile görüştü. Bu görüşmede doğalgaz konusundan sonra Bulgaristan'daki isim değiştirme hadiseleri konuşulmuştur. Özal, Tikonov'a Bulgaristan ile konunun görüşülmesine rağmen hala çözülmediğini belirtmiştir. Sovyet Başbakanı Tikonov, bu konu hakkında Özal'a:

*'' Bulgaristan'ın içişlerine karışmayacaklarını, hiçbir ülkenin ve bu arada Türkiye'nin de içişlerine karışmadıklarını, büyük devletlerin özellikle dikkatli olması gerektiğini, Bulgarlara akıl hocalığı yapmayacaklarını '' dile getirmiştir.*³²⁴

Zorla isim değiştirme hadisesinde bazı Sosyalist Ortadoğu ülkeleri, Bulgaristan'ın iddialarını destekleyen tutumlarda bulunmuştur. Bu konu hakkında dönemin Türkiye Sofya Büyükelçisi Ömer Engin Lütem, şu bilgileri aktarmaktadır:

*'' Müslüman ülkelere gelince, Sovyetler ve diğer Varşova Paktı ülkeleriyle yakın ilişkiler içinde olan Suriye, Yemen gibi ülkelerle Filistin Kurtuluş Örgütü tamamen Bulgar görüşlerini benimsemişler ve bunları diğer Müslüman ülkelere karşı savunmuşlardır. Bizim aksini ortaya atmamız, gerçeklerin öğrenilmesini sağlamıştır. Ancak, Müslüman ülkeler bu sorunu ikili alanda Bulgarlarla görüşmeye yanaşmamışlar... ''*³²⁵

³²³ Didem Ekinci, Bulgaristan'da Büyük Göçle Sona Eren 1984-1989 Asimilasyon Süreci ve Uluslararası Tepkiler, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, Aralık 2013, s.153-155

³²⁴ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri(1983 -1985), s.490

³²⁵ Ömer E. Lütem, Türkiye'nin Bulgaristan Politikası, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.154

Aradan geçen bir müddet sonra Türkiye'nin tezlerinin doğruluğu kabul edilince Müslüman ülkeler, İslam Konferansı içerisinde ve uluslararası alanda Türkiye'nin yanında yer almıştır.

4.5 Asimilasyon Politikalarına Ait Bazı Uygulamalar

- Türk ve Müslüman mezarlıkları tahrip edilmiş olup, vefat etmiş kişilere Bulgarca isimler verilmiştir. İslam kaidelerine göre defnetme işlemlerine izin verilmeyip, Hristiyan ve Müslüman mezarlıkları birleştirilmiştir.
- Sünnetler, Mevlitler, Kurban ve Ramazan Bayramları yasaklanmış olup Türk ve Müslüman kültürüne ait gelenekler görenekler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.³²⁶
- Türkçe konuşmak yasaklanmıştı. Türkçe konuşanlara 5-10 leva arasında ceza uygulanmıştır.³²⁷
- Tüm Türkçe basın-yayın ürünleri toplatılmıştır. Kütüphanelerde Türkçe kitap bırakılmamış, Osmanlı Türkçesine ait elyazmaları da yakılmıştır.
- Sofya Kliment Ohridski üniversitesindeki Türk Filolojisi bölümü kapatılmıştır.
- Türklerin, Bulgar soyundan geldikleri tezleri ortaya atılmıştır. Bu tezi desteklemek için tarihsel, etnolojik, arkeolojik ve folklorik kanıtlar aranmıştır. Bulgar Bilimler Akademisi bu tezleri destekleyen araştırmaları hazırlama ve yayınlama görevini üstlenmiştir.
- Rejime muhalif Türk yazar ve düşünce adamları kamplara gönderilmiştir.
- Rejim tarafından asimile edilemeyen Türk halkı, *'ayrılıkçı, sosyalizm ihanetçisi, Türkiye ajanı'* olarak suçlanmıştır.
- Türk ve Müslüman Azınlığın ayrışması için rejim tarafından propaganda yapılmıştır.
- Türkler ve Bulgarlar arasında rejim tarafından suni gerginlikler oluşturulmuştur. Bu gerginlikler sonucu Türk ahali sistem tarafından ötekileştirilmiştir.³²⁸

³²⁶ Ömer E. Lütem, Türk – Bulgar İlişkileri(1983 -1985), s.247-248

³²⁷ Bakınız Ek 11: Bulgaristan'da Türkçe konuşmanın cezası 5 leva, 18 Mart 1985, Güneş

³²⁸ Emin Atasoy, Bizden Olan ötekiler: Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa,2011, s.127-128

4.6 Zorunlu İsim Değişikliği Sonrası Türkiye'nin Notaları

Bulgaristan'da zorunlu isim değişikliğinin ardından, Türkiye ve Dünya basını Türk azınlığa uygulanan insanlık dışı muameleyi gündeme getirmiştir. Bazı insan hakları raporlarının hazırlanması dışında herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.³²⁹ Türkiye, bu durumdan birinci derece rahatsız ülke konumundaydı. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, daha önce bu konuyla ilgili mektup yollamış bu durumun derhal düzeltilip, eski ikili ilişkilere geri dönülebileceğinden bahsetmişti. Tüm bu girişimlere rağmen Bulgaristan Komünist Partisi, herhangi bir geri adım atma reaksiyonu göstermemekteydi. Dolayısıyla Türkiye üslubunu sertleştirerek önce bir 'Nota' yayınlamalıydı. Bu 'Nota' yayınlanırken bazı hususlara dikkat edilmesi gerekiyordu. Çünkü Bulgaristan hala bir Varşova Paketi üyesi ve Sovyetler Birliği'nin en yakın müttefiklerinden olan bir ülkediydi. Sovyet güvenlik alanı kapsamı içerisinde yer alan bir ülkeye gönderilen her uyarı, üst akıl tarafından yorumlanmaya açıktı. Yer alan notada özetle Bulgaristan'daki Türk azınlığa ait sorunların görüşme yoluyla çözülmesi gerektiği ve kısa süre içerisinde bir göç anlaşması yapılması noktasında işbirliğine açık olduğu mesajı verilmişti.

(22 Şubat 1985) Türkiye Hükümet Sözcüsünün Bulgaristan'a açıkladığı NOTA:

“ Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Bulgaristan'da yaşayan Türklerle insani mülahazalar açısından her zaman ilgilenmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karışmayı amaçlamadığı da daima belirtilmiştir.

Filhakika, Bulgaristan Hükümeti de, Türk tarafının bu düşüncelerini bildiği için Bulgaristan'daki Türklerle ilgili konular, iki hükümet arasındaki görüşmelerde daima ele ele alınmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı ile Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanı arasında son yıllarda yapılan görüşmelerde olduğu gibi, yüksek düzeydeki diğer resmi temalarda da Bulgaristan Türkleri hakkında Türk makamlarına intikal eden haberlerden duyulan

³²⁹ İslam Konferansı Örgütü, Uluslararası Af Örgütü ve Helsinki İzleme Kurulu, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman Azınlığa yönelik asimilasyon politikalarıyla ilgili raporlar hazırlamıştır.

üzüntü ifade olunarak, Bulgar makamlarının konuya eğilerek hal çareleri bulmalarının beklendiği belirtilmiştir.

Son aylarda Bulgaristan'da yaşayan Türkler' in özellikle isimlerinin değiştirilmesi için bütün Bulgaristan çağında bir kampanya sürdürüldüğü, Türklerinin isimlerinin zorla değiştirildiği, bunu istemeyenlere karşı kuvvet kullanıldığı, çok sayıda yaralananlar ve ölenler olduğu şeklinde haberler dünya basınında yer almaktadır. Bu konuda Türk Hükümeti'ne de bilgi intikal etmektedir.

Bu haberler Bulgar yetkililer tarafından yalanlanmakta ise de bu açıklamalar Türk Hükümeti'ni tatmin etmekten uzaktır. Soydaşlarımızın isimlerinin değiştirilmesi için kendilerinin kesinlikle müracaatta buldukları şeklinde açıklamaları ise kesinlikle inandırıcı olmadığı gibi, bu uygulamayı teyit eder mahiyettedir.

Olaydan duyduğumuz üzüntü, rahatsızlık ve endişe, müteaddit defa belirtilmiştir. Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan bu baskılar ve özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, Hükümetimiz ve milletimizce hiçbir zaman tecviz edilemeyecek bir uygulamadır. ''³³⁰

Sonuç olarak Bulgaristan yönetimine gönderilen bu nota kapsamında herhangi bir netice alınamamıştır. 1985 yılı içerisinde Türkiye Cumhuriyeti 3 kez daha nota göndermiştir. Bulgaristan notalara cevap verirken soğuk bir üslup kullanıp, kendi içişlerine karışıldığı iddiasını canlı tutmaya yönelmiştir. BKP yönetimi, Notaların içerisinde Bulgaristan'da yaşayan Türklerin olmadığını Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarların yaşadığı tezlerini yinelemiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte Türkiye, sağduyuyu kaybetmeyerek bu sorununun bir göç anlaşması ile çözebileceğini ifade etmiştir. İkili görüşmelerden kaçınan Bulgaristan tarafı her defasında olumsuz bir biçimde geri dönmeyi bir politika addetmekteydi. Özal

³³⁰ Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008),İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 2016, s.316-317

Hükümeti, isimlerin değiştirilmesi hadisesinden sonra yayınladığı üçüncü Nota ile birlikte konuyu uluslararası platforma taşımıştır.

4.7 Bulgaristan Komünist Partisi'nin Yanılgıları

Jivkov ve yakın siyasi çevresi bir dizi yanılgıya düşerek Türk azınlığı asimile etmek istemişlerdir. Yanılgılar dizisini şu şekilde ifade edebiliriz:

- Türklerin, Bulgarlaştırılmaya hazır olduğu algısı BKP yöneticilerinde yaygınlaştırılmıştı. Bu konuda Komünist Partinin bazı yerel yöneticilerin yanlış yönlendirmesi de söz konusudur. Bu süreçte Komünist Parti Sekreteri Georgi Tanev, bölge halkının gönüllü olarak isim değiştirmeye razı olduğuna dair belgeler hazırlamıştır.³³¹
- Jivkov ve çevresindeki yöneticilerde diğer yaygın bir algı ise Türkiye'nin '*İsim Değiştirme*' operasyonlarına başlangıçta karşı çıksa da sonra mecbur kalacağı düşüncesidir.
- BKP yetkililerinde, Varşova Paktı ülkelerinin ve bilhassa Sovyetler Birliğinin asimilasyon politikalarında kendilerini destekleyeceği inancı hâkimdi.
- BKP yönetiminde Türkiye'deki insan hakları ihlalleri olduğu sürece Avrupa'nın fazla tepki göstermeyeceği fikri yaygındı. Bulgaristan'ın azınlık politikalarına Avrupa ülkelerinden en fazla tepkiyi İngiltere ve Almanya vermiştir.
- Soğuk Savaşın son döneminde Balkanlarda etkili bir politika yürütmek isteyen ABD, Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyon politikasında Türkiye'yi yalnız bırakmamıştır. Türkiye, Bulgaristan Türkleri konusunda Avrupa'ya göre ABD'den daha fazla destek almıştır.³³²
- Bulgaristan Türkleri, Balkanlarda'ki en kalabalık Müslüman azınlık gruplarından birini oluşturmaktaydı. Bu sebeple Bulgaristan, asimilasyon politikalarında Hristiyan ülkelerin desteğini alabileceğini düşünmüştür.

³³¹ Neriman Ersoy – Hacısalihoğlu, 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi Uygulamaları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.182

³³² Didem Ekinci, Bulgaristan'da Büyük Göçle Sona Eren 1984-1989 Asimilasyon Süreci ve Uluslararası Tepkiler, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, Aralık 2013, s.162

- Uluslararası Af Örgütü, hazırladığı raporda Bulgaristan yönetimine sert eleştiriler yöneltmiştir. Ayrıca AGİK toplantılarında Türkiye'nin tezleri Batı ülkelerince daha fazla kabul görmüştür.³³³

4.8 ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE "1989 GÖÇÜ"

Tablo 8: 1989 Göçünün Nedenleri ve Gerekliliği ³³⁴

BKP ve Bulgaristan Hükümeti Açısından	Bulgaristan Türkleri Açısından
Bulgarların aleyhine gelişen demografik durumu dengeleme politikası.	BKP ve Bulgaristan hükümetinin kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal baskılarından kaçmak.
Ülkenin bölünmesini engellemek ve Kıbrıs'takine benzer bir durumda Türkiye ile karşı karşıya gelme ihtimalini ortadan kaldırma.	Bulgarlaştırma ve asimilasyon politikalarına karşı kültürel, etnik ve dini aidiyetini muhafaza etmek.
"Pan-Türkist ve İslami" akımların Bulgaristan'da varoluşuna mani olmak.	Bulgar hükümetinin "Yeniden Doğuş Sürecine" tepki göstermek ve "Anavatan" Türkiye'ye sığınma ihtiyacı.
Asimile olmayan Türk halkını ülkeden uzaklaştırma ve BKP yönetimindeki "temiz olmayan kan akması gerekir" düşüncesi.	Türk olduğu için sosyal hayatta arka planda kalma ve ülke içerisindeki dışlanmışlık haline son vermek.
Azınlık sorunlarından kurtulma amacı.	Bulgar isimleri ile yaşama korkusu ve kitlesel göç psikolojisi.
Türkiye Cumhuriyeti'nin "göç çağrılarına" karşılık vermek.	Ülke içerisindeki asimilasyon politikalarının tekrarlanma ihtimali ve ötekileştirme durumuna son vermek.

³³³ Ömer E. Lütem, Tarihsel Süreç İçerisinde Bulgaristan Türklerinin Hakları, Balkan Türkleri, (Balkanlar'da Türk Varlığı), ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.55

³³⁴ Emin Atasoy, Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçünün Anatomisi, Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s.207

Kaynak: Emin Atasoy, Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçünün Anatomisi, Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s.207

1984-1989 yılları arası Bulgaristan Türkleri için en zor yıllardı. Türk azınlığın milli ve manevi kimliğini yaşayabileceği hiçbir alan kalmamış, tüm hayat sahası komünist rejim tarafından karartılmıştı. Komünist rejimin asimilasyon politikalarına karşı direnen binlerce kişi, aşağılanmış, hapisanelere atılmış veya infaz edilmişti. Bulgaristan'daki Türk azınlık, korku ve ümit arasında Türkiye'nin devreye gireceği günü beklemekteydi. Tüm bu acılar ve zorluklar Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'ye göç etme arzularını artırmıştır. 1989 göçüne kadar Türk ve Müslüman azınlık protesto ve eylemlerine devam etmiştir.

1984 – 1989 yılları arasında zorla isim değiştirilmesine karşı çıkan ve protesto yürüyüşlerine katılanlar arasında şehit edilen Türkler' den bazıları:

Mehmet Emin Mehmet (1924-1989)

Mehmet Saraç (1952—20.5.1989)

Hasan Salih Arnavut (1941-20.5.1989)

Necip Osman (1945-20.5.1989)

Sezgin Salih Karaömer (1972-1989)

Ahmet Mehmet Buruk (1956-1989)

Mustafa Bilal (?-1985)

İbrahim Çetin (?-1989)

Mustafa Emin İlyaz (1933-1985)

Mustafa Ömer Osman (1954-11.1.1985)

Efraim Salim Efraim (1957-1985)

Mümin Mustafa Ahmet (1969-1985)

Turhan Basri İsmailoğlu(1960-1989)

Rıfki Halitoğlu (1985-1989)

Osman Bali Demir (?-1985)

Gazeteci Hasan Çakal (1931-1987)

Mehmet Salih Lom (? -1985)

Necdet Adem(1939-1987)

Orhan Adem (1966-1987) ³³⁵

Türkan Feyzullah (24.4.1983 – 26.12.1984)

32 yıl önce Bulgarlaştırma sürecine karşı düzenlenen protestolar esnasında annesinin kucağında bir Bulgar askerinin açtığı ateş ile vurulan iki yaşında bile olmayan 17 aylık Türkan Feyzullah, Bulgaristan Türklerinin unutamadığı acılardan biri olmuştur. ³³⁶ Komünizmin çökmesinin ardından her yıl ‘*Türkan Bebeğ’in*’ ve tüm asimilasyon şehitlerinin anısına Kırcaali ilinin Kirkovo ilçesi (Kızılağaç) Mogilyane (Yoğurtçular) köyünde anma toplantısı gerçekleştirilmektedir.³³⁷

1989 Mayıs ayında sonra BKP’nin Türk azınlığa yönelik yaklaşımı hakkında Emin Atasoy, şunları aktarmaktadır:

‘‘1989 Mayıs yürüyüşlerinden sonra Bulgaristan hükümeti ülkede Türkleri zapt edemeyeceğini anlayınca yeni göç formülleri aramaya başlamıştır. Ülkede Türk olduğunu kabul etmeyen Bulgar yöneticiler bu konuda Türkiye ile resmi bir göç anlaşması imzalayamazlardı. Türkler ‘‘gönüllü olarak’’ ülkeyi terk ederse tazminat ve mal varlığı iddialarında bulunamazlardı. BKP bu süreçte Türk Azınlığı yasal olarak göçmen değil, turist olarak Türkiye’ye gitmeleri için koşulları hazırlamıştır.’’

9 Mayıs 1989’da yurt dışına gitmek isteyen vatandaşlara pasaport vermek için yeni bir kanun kabul edilmiştir. BKP, bu kanun ile Türkiye gitmek isteyenlere kolaylık sağlama amacı gütmüştür. ³³⁸

³³⁵ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878- 2008), s. 438

³³⁶ Bakınız Ek 12: Şehit Türkan Bebeğ’in Mezarı, Kırcaali ili Kızılağaç İlçesi, Yoğurtçular Köyü Mezarlığı

³³⁷ Bulgaristan Türkleri, Türkan Bebek ve diğer şehitlerini anmak ve dua etmek için her yıl bir araya geliyor., http://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=16260 (Erişim Tarihi : 4.5.2016)

³³⁸ Emin Atasoy, Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri, MKM Yayıncılık, Bursa, Mayıs 2011, s.208

Bu kanunun geçmesinde 20 gün sonra Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov, ‘‘*Ulusa Sesleniş*’’ gerçekleştirmiştir. Bu konuşma ‘‘*Bulgar Ulusunun Birliği; Kıymetli Vatanımızın Her Yurttaşın Derdi ve Yazgısıdır*’’ başlığı ile sunulmuştur. Jivkov konuşmasında ülkede yaşayan Türkleri, Bulgar Müslümanları olarak dile getirmiştir. Jivkov, bu konuşmasında komünizm döneminde Deliorman ve Kırcaali Bölgesinde ekonomik, sosyal ve kültürel büyük atılımların yapıldığını aktarmıştır. Ayrıca Bulgaristan’ın bu ülkede yaşayan herkesin olduğunu ifade edip, dileyenlerin bu ülkeyi terk edebileceğini duyurmuştur.³³⁹

Jivkov, konuşmasında Türk makamlarına da şu sözleri söylemiştir:

*‘‘ Geçici olarak Türkiye’ye gitmek veya orada kalmak isteyen bütün Bulgar Müslümanlarına sınırı açın. Oyalama devri kapandı. Uluslararası norm ve sözleşmelere uygun olarak Türkiye’nin sınırlarını dünyaya açması gerekir, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin bunu yaptığı gibi... ’’*³⁴⁰

Jivkov, ‘‘*Oyalama devri kapandı.*’’ ifadesini Türkiye’nin hala sınırlarını açmamasına tepki olarak söylemiştir. Jivkov devam eden konuşma metninde ise şu sözleri aktarmıştır:

*‘‘ Hangi uluslararası sözleşmeye, hangi dine, hangi felsefeye dayanarak Türkiye, Bulgaristan’da yaşayan her Müslüman’ın Türk olduğunu söylemeye hakkını buluyor kendinde ? ’’*³⁴¹

Jivkov, konuşmasının sonuna doğru Osmanlı dönemin bir daha gelmeyeceğini vurgulayıp Türkiye Cumhuriyetine yönelik iyi niyetlerini şu şekilde açıklamıştır:

‘‘Tarihin tekerleğinin geri, Osmanlı İmparatorluğu devrine döndürülebileceği umudunu taşıyan o çevreler, derin bir yanılgı içindedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin bugünü de yarını da aralarındaki ve

³³⁹ Todor Jivkov, *Bulgar Ulusunun Birliği; Kıymetli Vatanımızın Her Yurttaşın Derdi ve Yazgısıdır*, (Tercüme: Hüseyin Mevsim), Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, Aralık 2013, s.21-24

³⁴⁰ a.ge...,s.25

³⁴¹ a.ge..., s.25

*Balkanlardaki normal iyi komşuluk ilişkilerinde, bütün dünya ülkeleriyle anlaşmakta ve işbirliğinde yatmaktadır. ’’*³⁴²

Bulgaristan, başta Türkiye’den ve uluslararası arenadan gelen baskılara dayanamayarak Türk azınlığı sınır dışı etmek için pasaport vermeye başlamıştır. Komünist rejim, göçmen sayısını artırmak için 1984-1989 yılları arasında Türkiye ile gerilimli özel bir diplomasi yürütmüştür. Bu süreç içerisinde Türkiye’ye göç etmek için Bulgar makamlarına 500 bin civarında bir başvuru yapılmıştı. 2 Haziran 1989 tarihinde Todor Jivkov yaptığı konuşmada Türk azınlığa ‘*Pasaportlarınızı vereceğiz, Türkiye kapılarını açsın, kalmak istemeyen çekip gitsin* ’ sözleriyle göç sürecinde dikkatleri Türkiye’ye yöneltmiştir.³⁴³ Komünist Parti Genel Sekreteri G. Tanev, 1989 göçünün kimleri kapsadığını ve hangi yöntemlerle neler yapılması gerektiğini 8 Haziran 1989 tarihli evrakta bildirmiştir. Bir bakıma göç talimatnamesi özelliği gösteren bu belgeler, komünist idarenin Türkleri ülkeden göç ettirerek aslında etnik temizliği amaçladığını ortaya çıkarmaktadır.³⁴⁴

Türk Hükümeti geçici olarak vizeleri Bulgaristan’dan gelecek olan Türk Azınlığa kaldırmış olup kısa bir süre içerisinde ‘*Büyük Göç*’ başlamıştır. 1989 göçü; Bulgaristan kaynaklarında ‘*Büyük Seyahat*’ (Golyamata Ekskurziya) olarak ifade edilmektedir.³⁴⁵ Bulgaristan’ın bu süre zarfı içerisinde gelişen göç hadisesini etnik temizlik olarak değerlendirdiği ilerleyen günlerde anlam kazanacaktı.³⁴⁶

³⁴² a.g.e., s.26

³⁴³ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878- 2008), s. 439-440

³⁴⁴ Bakınız Ek 13-19: Bu evraklar 1989 Göçünün Talimatnamesini içermektedir. Komünist Partinin Genel Sekreteri Georgi Tanev’in imzaladığı bu evraklar göçün kapsamını ve hedefini ortaya koymaktadır. Bulgaristan’da Türklerin zorla göç ettirilmesiyle etnik temizliğin hedeflendiği belgelenmektedir. Evrakların Türkçe tercümesi ek kısmındadır.

³⁴⁵ Bulgaristan kaynaklarında 1989 Göçü: Büyük Seyahat (Golyamata Ekskurziya) olarak geçmektedir.

<https://www.24chasa.bg/Article/2007564> (Erişim Tarihi: 1.6.2016)

³⁴⁶ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878-2008), s. 438- 441.

Tablo 9: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Yıllara Göre	Göçmen Sayısı
1878- 1892	279,397
1893-1902	70,603
1912-1920	413,922
1921-1922	21,172
1923-1939	198,688
1940-1949	21,353
1950-1951	154,393
1952-1968	24
1969-1978	113,393
1979-1988	20
1989	313,894
1990-1997	209,500
Toplam	1, 796, 359

Kaynak: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçü'nün (1989) Sosyo - Ekonomik Etkileri, Turhan Çetin, Turkish Studies, Volume 3/7 Fall 2008, s.246

1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşı sonrası Balkanlardan Anadolu'ya ve Trakya'ya yaşanan yoğun göç yaşanmıştır. Bu göç akışının komünist dönem öncesi ve sonrası devam ettiği görülmüştür. 1989 göçü öncesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye iki büyük göç hadisesi daha yaşanmıştı. 1950/1951 yılları arasındaki göç ile 154.393 kişi Türkiye'ye gelirken, 1968 göç anlaşmasının geçerli olduğu on yıllık dönem içerisinde ise 113,393 kişi daha gelmiştir.³⁴⁷ 1979-1989 yılları arasında göç olayı geçici bir duraklama yaşayarak sessiz bir dönem girmiştir. 1984'ten sonra Bulgaristan Komünist Partisi'nin asimilasyon politikalarına dayanamayan Türk ahalisi göç etmek için Türkiye'nin devreye girmesini beklemiştir. Sonuç olarak 1989 göçü; Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1912-1920 arasındaki göçten sonra en kapsamlı göç

³⁴⁷ Bakınız EK 20: 1976 yılına ait Göç Pasaportu örneği, 1968-1978 arasında Bulgaristan'dan Türkiye göçler Bulgar makamlarının Türk Azınlığa verdiği göç pasaportları ile gerçekleşmiştir. Bu on yıllık göç süresinde göçmenler serbest göçmen statüsüne alınmıştır. Bu göçün diğer adı ise "Yakın Akraba Göçü" dür.

olarak kayda geçirilmiştir. 1989 göçü sonrasında göçlerin vize yoluyla devam ettiği gözlenmiştir. 1990-1997 yılları arasında vize ile gelip Türkiye’de oturma izni ile kalan çok sayıda kişi vardır. 1989 göçü: Dünya tarihinde geçtiğimiz son yüzyılın en büyük göçlerinden biri olmuştur.

Milli ve dini kimliği yok edilmek istenilen bir halkın aslını muhafaza etmek için Türkiye’ye göç etmesini gerektirecek pek çok sebep birikmişti. Bu sebeplere binaen göçü zorunlu kılan faktörleri şu şekilde izah edebiliriz: Bu faktörlerin başında Bulgaristan Komünist Partisi’nin, ülkedeki Türk kimliğini tanımaması gelmektedir. Ayrıca İslam dininin yaşanabileceği kamu düzeninin kısıtlanmış olması ve Türklerin siyasi alanda faaliyetlerine izin verilmemesi diğer ana faktörleri oluşturmaktadır. Kısaca Bulgaristan’da Türk ve İslam kimliği tehlike altında olduğu için Türkiye’ye bu büyüklükte bir göç yaşanmıştır.

1989 göçü devam ederken 23 Haziran 1989 Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov ile Todor Jivkov göç üzerine konuşma kayıtları ortaya çıkmıştır. İki lider Moskova’da Bulgaristan’daki Türk azınlık üzerine şu konuları konuşmuşlardır:

‘ - Jivkov: Ülkemizde iki büyük sorun var. Birincisi ekonomi. Bunu halletme şansımız var. İkinci sorunumuz ise Müslümanlar. Elimizdeki verilere göre bunların sayısı 800-850 bin civarında. Yıllık nüfus artışları ise 15-16 bin. Eğer bir tedbir almazsak 20 yıl sonra Bulgaristan ikinci bir Kıbrıs'a dönüşecek. Bizim hesaplarımıza göre, 500 bin kişiyi göç ettirmemiz gerek. Ancak sizin de anlayacağınız gibi, Türkiye'nin bunları kabul etmesi mümkün değil. Bunun için yeni bir politika üretmemiz lazım. Bunu en kısa sürede hazırlayıp Politbüro'ya sunacağım. Ama kesin görüşümüz şu: Biz bunları asla Türk olarak kabul etmeyeceğiz.

- Gorbaçov: İki gün önce Büyükelçimiz Çernişev Ankara'dan geldi ve bana Turgut Özal'dan bir not getirdi. Özal sizinle doğrudan görüşme yapmak arzusunda. Bu konuda benden yardım istiyor. Ancak ben bu görüşmenin gerekli olduğundan emin değilim.

- Jivkov: Siz onlara şöyle cevap verin: "Bulgar tarafı görüşmeye hazır, ancak önkoşul ve gündem istemiyor."

- **Gorbaçov:** *Turgut Özal en fazla 30 bin kişiye kadar göçmen kabul edebileceğini söylemiş.*

- **Jivkov:** *Biz bu teklifi kabul edebiliriz. Ancak önce görüşmemiz lazım. Müslümanların Türk olarak nitelendirilmesine karşıyız.*

- **Gorbaçov:** *Siz gerçekten esnek bir yaklaşım gösteriyorsunuz. Bu da çok iyi bir tutum. Türkiye ile ilgili yaptığımız görüşmelerimiz konusunda hiçbir yere hiçbir bilgi vermeyelim. Biz de her Müslümanın Türk olmadığı tarzındaki görüşünüze katılıyoruz.'*³⁴⁸

1989 göçünü, Bulgaristan Komünist Partisi'nin demografik kaygılardan dolayı bilinçli olarak planladığına dair bulgular mevcuttur. Bu süreçte BKP, Türk azınlığı göç etmeye mecbur bırakmıştır. Bulgaristan Komünist Partisi'nin etnik Türk azınlıktan kurtulmaya amaçladığını fark eden Türkiye Hükümeti, 3 ay içerisinde eski vize sistemine geri dönmüştür. Bulgaristan'da Türklerin olmadığı tezi Jivkov ve Gorbaçov'un konuşmasında gündeme gelmiştir. Jivkov, göç edenlerin sayısını artırmak için gerilimli diplomasi yürütmüştür. Göç edenlerin sayısının artırılma isteği Kıbrıs konusu üzerinden düşünülmelidir. Bu ikili konuşmada ayrıca Gorbaçov'un Bulgaristan'ın göç politikalarına karışmadığı da görülmektedir. 1989 Haziran ayından başlayan göç 22 Ağustos tarihine kadar 313.894 kişinin Türkiye'ye girişi ile neticelenmiştir.³⁴⁹

³⁴⁸ Jivkov'un 23 Haziran 1989 'da Moskova'da Gorbaçov ile görüşmesi., ''500 bin Türkü Göçe Zorlayacağız'', <http://www.hurriyet.com.tr/500-bin-turku-goce-zorlayacagiz-128807> (Erişim Tarihi : 13.06.2016)

³⁴⁹ Bakınız Ek 21-28: 1989 Göçü Resimleri

Tablo 10: Türkiye'ye Giriş Yapan Göçmenlerin Bulgaristan'dan Geldikleri Bölgeler

Sancak Adı	Sayı
Razgrad	57.625
Kırcaali	55.151
Şumnu (Şumen)	20.545
Hasköy (Haskova)	21.172
Silistre	14.428
Varna	11.667
Ruşçuk (Ruse)	7.128
Filibe (Plovdiv)	6.829
HacıoğluPazarcık(Tolbuhin)	4.887
Eski Cuma (Tırgovişte)	9.553
Tatarpazarcık (Pazarcık)	1.755
Burgaz	896
İslimya (Sliven)	232
Gabrovo	141
Tırnova (Veliko Tırnova)	48
Plevne (Pleven)	35
Toplam	212.688

Kaynak: Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878- 2008), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s.463

Bu tabloya baktığımızda Türklerin en yoğun yaşadığı bölgelerden daha fazla göç olmuştur. Deliorman Bölgesinden Razgrad, Güney Bulgaristan'dan ise Kırcaali en fazla göç veren iki şehirdir. Türk nüfusunun en yoğun olduğu bu bölgeler günümüzde de hala Türk nüfusunun en fazla olduğu yerlerdir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 göçü ile şu illerden gelenler arasında oran olarak benzerlikler vardır: Şumnu ve Hasköy, Razgrad ve Kırcaali. Bu oransal benzerlik Türklerin, Şumnu ve Hasköy'de azınlık olmasına karşılık Razgrad ve Kırcaali'de çoğunluğu oluşturması yönüyle

açıklanabilir. Kırcaali kasabasında 2011 nüfus sayımına göre 152.808 kişi yaşarken, Razgrat şehrinde ise 125.190 kişi yaşamaktadır. Bulgaristan'daki bu iki şehir Türk nüfusu açısından stratejik öneme haizdir.³⁵⁰

Tablo 11: Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950-1988 Arasında ve 1989 Göçünden Gelenlerin Yerleştikleri İller

İller	1950-1988 arasında göç edenlerin sayısı ve oranı		1989 yılında göç edenlerin sayısı ve oranı	
İstanbul	46,152	% 18	84,255	% 30,0
Bursa	46,301	% 17	67,378	% 24,0
Tekirdağ	14,957	% 5,5	30,828	% 11,0
İzmir	20,262	% 7,3	25,489	% 9,1
Kocaeli	7,114	% 2,6	12,276	% 4,3
Eskişehir	14,075	% 5,1	9,845	% 3,5
Kırklareli	11,266	% 4,1	7,045	% 2,5
Ankara	8,034	% 2,8	5,157	% 1,8
Balıkesir	11,883	% 4,3	4,852	% 1,7
Manisa	10,241	% 3,6	3,899	% 1,4
Diğer İller	80,633	% 29,7	30,035	% 10,7
Toplam	270,918	% 100	281,059	% 100

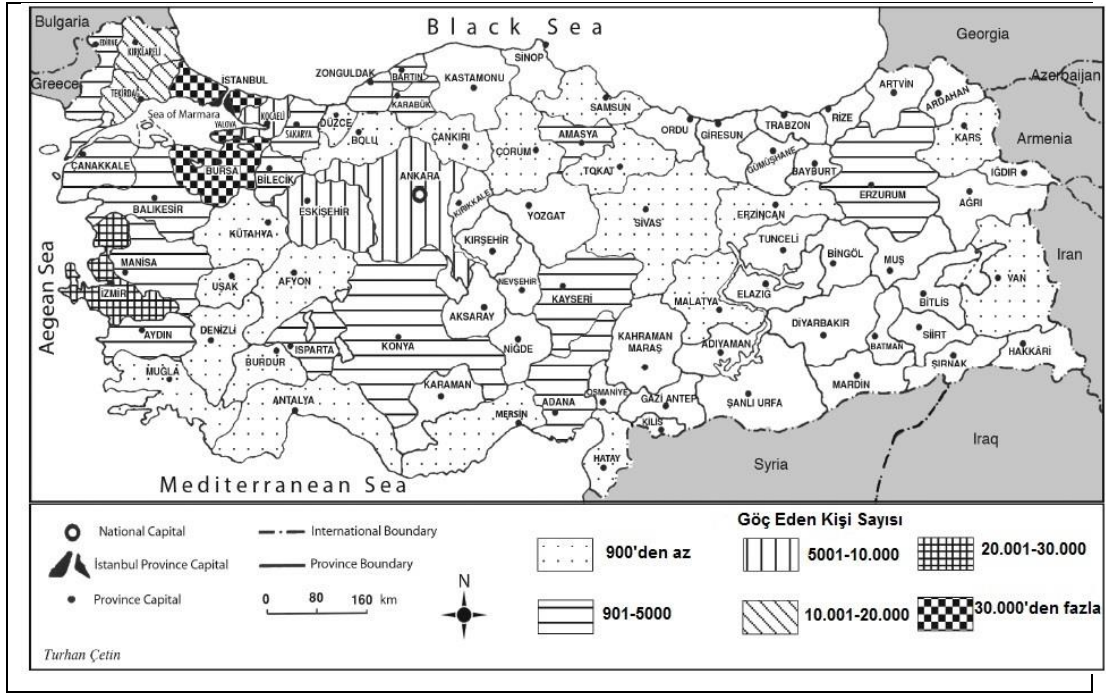
Kaynak: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçü'nün (1989) Sosyo - Ekonomik Etkileri, Turhan Çetin, Turkish Studies, Volume 3/7 Fall 2008, s.258

1950 yılından itibaren Türkiye gelen göçmenler Marmara Bölgesine yoğun olarak yerleşmiştir. Bursa ve İstanbul 1950 -1989 yılları arasında Bulgaristan'dan en fazla göç alan illerimizdir. 1989 göçünde İstanbul' gelen göçmenlerin oranı 1950 -1988 yıllarına göre %50'den fazla artmıştır. Aynı artış oranı Bursa'ya gelen göçmenlerde de görülmektedir. Tekirdağ ilinde ise 1989 yılında gelen göçmenlerin oranının da 1950-1988 yıllarına göre %100 artış yaşanmıştır. Kocaeli 'ye 1989 göçünde gelenlerin oranı 1950-1988 yıllarına göre %75'den fazla artmıştır. 1989 yılında İzmir'e gelen göçmen sayısında 1950-1988 arasındaki göçlere oranla az bir artış yaşanmıştır. 1950-1988

³⁵⁰ 2011 yılına ait Bulgaristan nüfus sayımının verileri, http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim Tarihi: 31.05.2016)

yıllarına göre gelen göçmen sayısında düşüş olan iller şunlardır: Eskişehir, Kırklareli, Ankara, Balıkesir, Manisa. 1950-1988 arasında gelen göçmenler Türkiye'deki illere daha dengele dağılırken 1989 göçünde gelen göçmenlerin yarısından fazlası İstanbul ve Bursa illerine toplanmıştır. 1989 göçmenlerinin 1/3 ise şu beş ile toplanmıştır: Tekirdağ, İzmir, Kocaeli, Eskişehir Kırklareli.

Şekil 2: 1989 Yılında Göçmenlerin Yerleştikleri İller

Kaynak: Turhan Çetin, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçü'nün (1989) Sosyo - Ekonomik Etkileri, Turkish Studies, Volume 3/7 Fall 2008, s.260

1989 göçünde Bulgaristan'dan Türkiye'nin batı illerine daha fazla göç olmuştur. Bunun birçok sebebi vardır. 1989 yılında Marmara ve Ege Bölgesi haritada da görüldüğü gibi yoğun göç almıştır. İç Anadolu Bölgesi, 1989 göçünde Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesine göre daha fazla göç aldığı görülmektedir. Bir önceki tabloda 1989 öncesi göçlerin batı illerine daha fazla olduğu görülmüştür. 1989 göçünde gelenlerin ekseriyeti daha önce gelen akrabaların yanına gitmek istemiştir. Türkiye'de yakın akrabaları olmayanlar ise çadır kentte veya geçici olarak okullarda kalmışlardır. Dolayısıyla 1989 göçmenleri için daha önceki göçlerde gelenlerin yerleştikleri iller önem kazanmıştır.

4.9 Göçmenlerin Geri Dönüş Nedenleri

Türkiye, 1989 göçüyle birlikte son yüzyılın en kalabalık göçlerinden birini yaşamıştır. Türkiye, bu göçe hazırlıksız yakalandığı için kısa vadede göçmenlerin istihdam ve barınma sorunlarına çözüm bulamamıştır. Ayrıca göçmenlerin yaşadığı uyum problemleri ve Bulgaristan'ın demokrasiye geçişiyle birlikte Türk kimliğini tanınması geriye dönüşü hızlandırmıştır. Sonuç olarak Türkiye, göçmenlerin refahı için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalara rağmen göçmenlerin bir kısmı çeşitli nedenlerden dolayı Bulgaristan'a geri dönmüştür. Bulgaristan'a geri dönenlerin sayısı 1990 Mayıs ayında 133.272 kişiye ulaşmıştır. 1989 göçmenlerinin geri dönüş sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz:³⁵¹

- Türklerin isimlerini geri alma hakkının tanınması geri dönüşleri hızlandıran önemli faktörlerden biri olmuştur.³⁵²
- Bulgaristan'da komünist düzenin yıkılması, kısmen demokrasi alanının genişlemesi ve Türklere siyaset yolunun açılması.
- Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarından dolayı göçmenlerin yaşadıkları istihdam sorunlarının kısa sürede giderilememesi.³⁵³
- Sosyalist bir ülkeden gelen soydaşların Türkiye'de yaşadıkları uyum problemlerinin kısa sürede aşılabilmesi geri dönüşlerde etkili olmuştur.
- Bulgaristan'da kalan aile fertleri, parçalanmış aileler sorunun tamamen çözüme kavuşturulamaması.
- Bulgaristan'da kalan mal varlıklarının akıbetinin belirsiz olması.
- Göçmenlerin iskân ve barınma problemlerinin kısa vadede çözülmemesi.³⁵⁴

³⁵¹ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008), s.459

³⁵² Ali Dayıoğlu, 1989-2010 Döneminde Bulgaristan'la ve Müslüman Türk Azınlıkla İlgili Gelişmeler, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2012, s.308

³⁵³ Nesrin Ersoy McMeekin, Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara, Aralık 2013, s.123-124

³⁵⁴ Bilal N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008), s.443-448

SONUÇ:

Balkanlar'da yüzyıllardır yaşayan Türkler ve diğer Müslüman azınlıklar, 1877 -1878 Osmanlı - Rus Harbi sonrasında gelişen süreçte Anadolu'ya ve Trakya'ya göç etmeye başlamıştı. Türklerin, Balkanlardan tasfiyesi edilmesi dünya tarihinin en dehşetli zamanlarından bir kapsamaktadır. Bulgar milliyetçileri bu süreçte kendi ulus devletlerini kurmak için Ruslar'dan her türlü desteği almaktaydılar. Balkan Tarihçisi Justin McMacharty'e göre 1912 – 1913 Balkan Savaşları öncesinde Balkanların nüfusunun yarısından fazlasını Türkler oluşturmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı–Rus ve Balkan Savaşları sonrasında Türk ve Müslüman azınlık Balkanlar'daki demografik üstünlüğünü kaybetmiştir.³⁵⁵

Bulgaristan sınırları içerisinde Türkiye'ye göç edemeyen Osmanlı bakiyesi Müslüman topluluklar azınlık politikalarına maruz kalmaktadır. Bulgaristan'da 1878 yılından sonra Türk yerleşim birimlerinin isimleri değiştirilmeye başlanmıştır. Bulgaristan, I. Dünya Savaşı sonrasında ve komünist dönem öncesinde Türk azınlık için Çiftçi Partisi yıllarında kısmen iyi bir dönem yaşamıştı. 1934'ten sonra Bulgar ulusçuları Türk yerleşim birimlerinin isimlerini değiştirmeye devam etmişlerdir. Komünizmin, Ruslar eliyle Bulgaristan'a gelmesiyle birlikte; Türk azınlık sosyalist eğitim süreciyle baş başa bırakılmıştır. Sonuç olarak rejim tarafından kazanılmak istenen Türkler'den ateist ve Sovyet hayranı nesiller yetiştirilmek istenmiştir.

1951 göçü öncesinde Türkiye – Bulgaristan ilişkileri iyice gerginleşirken, bu göçle Türkiye'yi sıkıştırmak isteyen ülkenin Sovyet Rusya olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır. Bulgaristan Türklerinin hak ve hürriyetleri, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde en önemli meselelerden biri olmuştur. Komünizm döneminde Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türk azınlık çeşitli sıkıntılara maruz kalarak yaşamaktaydı. Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse Soğuk Savaş döneminde şu önemli olaylar Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinde dönüm noktalarını oluşturmaktadır:

- Bulgaristan hükümetinin tek taraflı kararıyla Türk azınlığın göçe zorlanması (1950 / 1951 Göçleri)
- Karşılıklı olarak imzalanan on yıllık göç antlaşması. (1968 Göç Antlaşması)

³⁵⁵ Balkanlar Benim Yurdum Belgeseli, Justin McCarthy'in açıklamaları, <http://www.aljazeera.com.tr/belgesel/belgesel-balkanlar-benim-yurdum> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

- Bulgaristan Komünist Partisi'nin, Müslüman Türk Azınlığa karşı uyguladığı asimilasyon politikaları ve zorla isim değiştirme sonrası yaşananlar.
(1984/1985 İsim Değiştirme Hadiseleri ve 1989 Zorunlu Türk Göçü)³⁵⁶

Bulgaristan'daki komünist rejimin (1946-1989) yılları arasında demografik nedenlerden dolayı azınlıklarını ya asimile etmeye çalıştığı ya da göçe zorladığı görülmüştür. Soğuk Savaş'ın "*Blok Siyaseti*" ve diğer nedenlerden dolayı 1951 – 1965 arasında Türkiye – Bulgaristan ilişkileri gerginlik düzeyinde kalmıştır. Dünya siyasetindeki değişiklikler Türkiye – Bulgaristan ilişkilerine de yansımış, 1968 yılında imzalanan göç anlaşması ile birlikte ilişkiler kısmen yoluna girmişti. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerinde farklı kutuplarda yer almanın verdiği rahatsızlığa rağmen ekonomik ve ticari yönden verimli olduğu dönemler de yaşandı. Bu verimli ilişkiler dönemi 1968-1984 yılları arasındadır. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtı bu ilişkilerin hafif duraksamasına neden olsa da fazlaca etkilememiştir. 1975'ten sonra ikili ilişkilerde TIR trafiği ve elektrik alımları ön plana çıkmıştır. 1978 yılında hız kazanan verimli ilişkiler devresi 1984'ün sonuna kadar devam etmiştir. 1978'de Bülent Ecevit, Bulgaristan'daki Türk azınlığın yaşadığı bölgeleri ziyaret etmiştir.

BKP, komünizm döneminde Türkler ve diğer Müslüman azınlıklar arasındaki birlik ve beraberliğini dağıtmak için yerleşim birimlerine istihbarat elemanı yerleştirmiştir. Türkiye, 1965 ve 1972 yılları arasında Pomaklara ve Romanlara karşı girişilen isim değiştirme kampanyalarına tepki gösterememiştir. Tüm bu gelişmeler komünist rejimi, ülkedeki en büyük azınlık olan Türkler üzerinde de bu hamleyi yapabileceği fikrine yöneltmiştir. 1984 Aralık ayına gelindiğinde Türk azınlığa karşı girişilen "*Zorunlu İsim Değiştirme*" kampanyası 3 ayda tamamlanmıştır. Türkiye, Soğuk Savaşın hala devam ettiği bu süreçte Varşova Paktını karşısına almamak için bir dönem bu hadiseye sessiz kalmıştır.

1984 – 1989 yılları Bulgaristan Türkleri için en zorlu yıllardı; yüzlerce Türk sebepsiz olarak hapisle cezalandırılmış veya öldürülmüştü. Türkçe konuşan kimselere de para cezası kesilmekteydi. Ayrıca İslam dininin gereklerini yerine getirmek rejim tarafından suç sayılmaktaydı. Dolayısıyla Türkler, rejim tarafından bilinçli bir şekilde ötekileştirilerek göçe mecbur edilmiştir. Bulgaristan'daki Hükümetlerin, azınlıkları

³⁵⁶ İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan, Balkanlar El Kitabı, Akçağ, 2013, Ankara, s.567.

göç ettirme siyasetlerini belirli aralıklarla devreye koyduğu gözlenmiştir. Komünist idare, 1989 göçünde 500.000 Türk'e pasaport vererek ülkede etnik temizlik uygulamak istemiştir.

Turgut Özal'ın girişimleri ve yürüttüğü siyaset ile bir çatışma ortamına girilmeden Bulgaristan'daki Türk azınlığa göç yolu açılmıştır.³⁵⁷ 1989 Haziran ayında başlayan göç kısa bir sürede 313.894 kişiye ulaşmıştır. Türkiye, gelen göçmenlerin uyum sağlamaları için her türlü imkânı kullanmıştır. Çeşitli nedenlerden dolayı 1989 göçmenlerinin 1/3 geri Bulgaristan'a dönmek zorunda kalmıştır. Daha sonra geri dönenlerin arasında 1990-1997 yılları içerisinde vize ile tekrar Türkiye'ye gelenler olmuştur. 1990-1997 arasında gelenlerin sayısı da 200 bini aşmıştır. 1990-1997 yılları arasında ve daha sonra Türkiye'ye gelenler göçmen statüsünden faydalanamamıştır. 1989'da Türkiye'ye yerleşen Türk azınlık muhacir belgeleriyle 2 yıl içerisinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmiştir. Hem Türkiye hem Bulgaristan vatandaşı olan göçmenler, çifte vatandaşlık haklarıyla hem Bulgaristan – Türkiye hem de Türkiye-AB arasında köprü vazifesi görmektedirler.

Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan'ın nüfusu artmaktayken günümüzde sürekli azalmaktadır. Bulgaristan, göç veren ülke konumunu muhafaza etmektedir. Komünizm döneminde Bulgaristan'da nüfus artışıyla beraber Türkiye'ye göçler yaşanırken günümüzde ise ülke nüfusu artmadan hala yurtdışına göçler devam etmektedir. Bulgaristan'da Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dış göçlerin rotası yoğunluklu olarak Türkiye olmuştur. Bulgaristan, AB'ye üye olduktan sonra bu göçlerin rotası Avrupa ülkelerine yönelmiştir.

Bulgaristan iç siyasetine binaen günümüzde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. 1990'da demokrasiye geçildiğinden bu yana Türk azınlık çeşitli partilerde temsil edilmiştir. Türk azınlık, komünizmin ülkede yıkılmasından sonra geçen süre zarfında isteği temsil hakkına kavuşamamıştır. Komünizm döneminde BKP (Bulgaristan Komünist Partisi), demokrasiye geçilmesiyle birlikte sadece ismini BSP (Bulgaristan Sosyalist Partisi) olarak değiştirmiş ve aynı siyasetine farklı yöntemlerle devam etmiştir. Uzun yıllar SSCB'nin yönlendirmesinde olan ülke 1990 – 2001 arasında olan gelişmeler neticesinde Rusya'dan uzaklaşıyor algısını oluşturmuştur. Bu süreçte BSP yetkililerinin, BKP'den kalan siyasi tecrübeyi kullandığı görülmektedir. 1990 sonrası

³⁵⁷ Bakınız Ek 29: Turgut Özal, 1989 Göçmenlerini karşılarken.

olan gelişmeler her ne kadar Rusya ile Bulgaristan'ı uzaklaştırırsa bile BSP politikalarıyla köprü vaziyetini görmüştür.

Çoğunluğunun Türklerin oluşturduğu DPS (Hak ve Özgürlükler Hareketi) ile BSP'nin siyaseten yakınlığı Türk azınlık tarafından bugüne kadar hala sorgulanmamıştır. Türkiye'nin hava sahasının, Rus uçakları tarafından ihlal edilmesinden sonra Türk Jetleri tarafından bir Rus uçağının düşürülmesi Bulgaristan iç siyasetini de etkilemiştir. Bu olaydan sonra Lütfi Mestan, Türkiye'yi ve NATO'yu destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalardan rahatsız olan Hak ve Özgürlükler Hareketi Fahri Başkanı Ahmed Doğan, önce bir genelge yayınlayarak ardından Genel Başkan Lütfi Mestan'ı antidemokratik bir şekilde görevden almıştır. Bu durum Türk ve Müslüman azınlık tarafından tepkiyle karşılanmış olup liberal değerleri savunduğunu iddia eden bir parti için büyük bir çelişki oluşturmaktadır.

Bugünlerde Bulgaristan'da Kırcalı Bağımsız Milletvekili Lütfi Mestan'ın Başkanlığında, Kırcalı Bağımsız Milletvekili Şabanali Ahmed, Burgas Bağımsız Milletvekili Hüseyin Hafızov, Şumnu Bağımsız Milletvekili Aydoğan Ali'nin öncülüğünde yeni bir Türk Partisi girişimi mevcuttur. Yeni kurulması planlanan DOST Partisi'nin tüzüğünde yer alan '*Avrupa – NATO*' eksenini kavram olarak dikkat çekmektedir. Bu tüzüğe binaen DOST Partisi'nin, Avrupa Birliği ve NATO ekseninde hareket etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla '*Dost Hareketi*', Rusya'nın Bulgaristan'daki siyaset alanını daraltacak özellikleri içinde barındırmaktadır. Bulgaristan'daki bu yeni siyasi oluşum ayrıca Türk ve Müslüman azınlığı toparlayabilecek bir girişim olarak okunabilir.³⁵⁸

Türkiye'nin Balkan politikasını etkin kılmak noktasında Bulgaristan Türkleri stratejik öneme sahiptir. Türkiye, Kıbrıs'ta sahip olduğu hukuki altyapıya uzun vadede Balkanlar'da da ulaşabilir. Bölgenin Türk ve Müslüman nüfusu, Türkiye için bu yüzden önemlidir. Bulgaristan Türkleri, yıllardır maruz kaldığı asimilasyon ve göç politikalarına karşı Türkiye – Bulgaristan arasında hatta Türkiye – Avrupa arasında köprü konumunu hala korumaktadır. Türkiye'nin, Balkanlar'daki '*softpower*' gücünü kullanabilmesi için Bulgaristan üzerinden geçen tarihi ve kültürel bir hat

³⁵⁸ Tüm bu gelişmeler Türkiye-Rusya arasındaki siyasi rekabetin Bulgaristan'ın iç siyasetine de taşındığını göstermektedir.

oluşturması elzemdir. Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye'nin, Balkan siyasetini etkin kılacak tarihi ve kültürel girişimler şu hat boyunca canlı tutulmalıdır:

*‘‘ Kuzeybatı istikametinden başlayarak Bihaç-Orta Bosna-Doğu
Bosna-Sancak-Kosova-Arnavutluk-Makedonya-Kırcaali-Batı
Trakya hattı ile Doğu Trakya'ya ulaşan kuşak... ‘‘* ³⁵⁹

Balkanlar ve özelinde Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlığın bir daha asimilasyon ve göç politikalarına maruz kalmaması için neler yapılabilir:

- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Bakanlık düzeyine çıkarılmalı; Balkanlar'daki tüm hadiseler tek kaynaktan takip edilmeli ve düzenli olarak yıllıklar yayınlanmalıdır.
- Balkanlar ve özelinde Bulgaristan'daki Osmanlı Devleti döneminden kalan tüm vakıf mallarının dökümünün oluşturulması ve güncel tutulması gerekmektedir. Bu vakıf mallarının tekrar geri kazanılması için gerekli kurumlara dava açılması elzemdir. Ayrıca Balkanlar'daki vakıf mallarının geri alınma stratejisi oluşturulmalıdır.
- Bulgaristan'daki Türk- İslam Medeniyetini ilgilendiren tüm el yazmalarının dijital katalog halinde Türkiye'ye kazandırılması gerekmektedir.³⁶⁰
- Balkanlar'daki Osmanlı Devleti öncesinde de var olan Türk kültür mirasının izi sürülmeli bu konu hakkında arkeolojik kazılara destek verilmelidir.
- Bulgaristan'da Komünizm Döneminde mağdur olan Türk ve Müslüman Azınlığın uluslararası mahkemeler yoluyla hakkını araması için rehberlik edilmelidir. Türkiye'nin Balkan Politikasını geliştirmek ve güncellemek için Balkan Araştırma Enstitüleri açılmalıdır.
- Bulgaristan'da demokrasiye geçilmesine ve Avrupa Birliğine girilmesine rağmen hala bir tane Türkçe Radyo ve TV kanalı mevcut değildir. Bu konu hakkında gerekli altyapı oluşturulup tüm Balkanlara hitap edebilen Türkçe Basın – Yayın kuruluşları oluşturulmalıdır. Tüm bu hizmetlerle beraber *‘‘TRT BALKAN’’* projesi hayata geçirilmelidir.

³⁵⁹ Bakınız Ek 30: Tarihsel ve Jeo-Kültürel Balkan Hattı, Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları, Yüzcüncü Basım, 2014, s.317

³⁶⁰ Sofya'ya 1929 ve 1931 yılları arasında Türkiye'den vagonlarla gönderilen Osmanlı Arşivleri ve başka şehirlerdeki Osmanlı Türkçesi'ne ait eserler bir araya getirilip tasnif edilmelidir. Ayrıca Kırcaali – Mestanlı kasabasındaki Akif Atakan'ın bir araya getirdiği Osmanlı Türkçesi'ne ait eserler için uzmanlar gönderilmelidir.

- Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın birlik ve beraberliğini artıracak Bereket Konvoyu benzeri etkinlikler düzenlenmelidir.³⁶¹
- Türkçe gazete ve dergilerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Karşılıklı önyargıların yıkılması için Türk – Bulgar ortak üniversite projeleri gündeme getirilmelidir.
- Bulgarca'ya dönüştürülen yer adları konusunda hukuki girişimlerde bulunulmalıdır.
- Sofya İslam Enstitüsü'nün uluslararası tanınırlık meselesi çözülmeli ve kendi din adamlarını yetiştirecek düzeyde eğitime kavuşturulması için kampüs oluşturulmalıdır.
- TİKA'nın Bulgaristan'daki etkinliğinin artırılması elzemdir.
- Sofya'daki Osmanlı Arşivi çalışmaları Türkiye'ye rapor edilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.
- Bulgaristan'a yönelik kültürel diplomasi ağı genişletilmelidir.
- Yunus Emre Enstitüsü'nün Bulgaristan'da faaliyete başlamasının önü açılmalıdır. Ayrıca bu kurumlarda Bulgar entelektüellerine yönelik etkinlikler oluşturulmalıdır.
- 1990'lardan kalma Türkçe ders kitapları güncellenmelidir.
- Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlık için İslami usullere uygun yiyecek konusu gündeme taşınmalıdır.
- Bulgaristan'da Türk ve İslam tarihi için önemli olan mekânlara yönelik düzenlemeler talep edilmelidir. Bu düzenlemeler için fonlar oluşturulmalıdır.
- Asimilasyon Politikalarının egemen olduğu yıllarla ilgili olarak geçmişe dönük araştırma komisyonları kurulmalıdır.
- Türklerin ve Müslümanların yoğun yaşadığı Balkan şehirleri arasında irtibatları kuvvetlendirecek kültür ve sanat programları oluşturulmalıdır.
- Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'nin fonlarının aktarılmasıyla istihdam sağlanarak Türk ve Müslüman Azınlığın demografik olarak Balkanlar'da ve Bulgaristan'da ayakta kalabilmesi için projeler oluşturulmalıdır.
- Bulgaristan Türkeri'nin '*Sözlü Kültürel Mirasları*' gün yüzüne çıkarılmalı '*Balkan Türk Folkloru*' katalogları oluşturulmalıdır.

³⁶¹ İstanbul-Bayrampaşa Belediyesinin 9 Balkan ülkesini kapsayan Ramazan ayı etkinliğidir. Bu etkinlikte her gün başka bir Balkan kasabasında iftar verilmele birlikte Türk – İslam medeniyeti tanıtılmaktadır.

- Yurtdışında yaşayan Türk ve Akraba topluluklarla ilgili yasa düzenlemesi TBMM'ye teklif edilmelidir.
- Bulgaristan'daki Osmanlı Döneminden kalan "*Vakıf Malları*" konusunda gerekli hukuki adımlar atılmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acaroğlu, Mehmet Türker (2007) Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, IQ kültür Sanat Yayınları, I. Baskı, Şubat, İstanbul.

Ağanoğlu, H. Yıldırım (2001) Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

Alp, İlker (1990) Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Anderson, Benedict (2009) Imagined Communities Reflections on the Origins and Spread of Nationalism, (Hayali Cemaatler Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması), Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul,2009.

Avni Bıçaklı, Hüseyin (2016) Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878- 2008), İmge Kitabevi, Ankara.

Atasoy, Emin (2011) Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısıkacında Bulgaristan Türkleri, Editörler: İbrahim Atalay, Kenan Mortan, Metin Ayışığı, MKM Yayıncılık, Bursa.

Balcı, Ali (2015) Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar), Etkileşim Yayınları, Ekim, İstanbul.

Bağcı, Hüseyin (2012), Türk Dış Politikası I, Editörler: Hüseyin Bağcı, Yakut Kemal, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

Castellan, Georges(1995), Balkanların Tarihi (14.-20.Yüzyıl), Milliyet Yayınları, (Çevirmen: Dr. Ayşegül Yaraman – Başbuğı), İstanbul.

Cambazov, İsmail (2013), Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1878 – 1944) 1.Kitap, Başmüftülük Yayınları, Sofya.

Cambazov, İsmail (2013), Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1944 – 2012) 2.Kitap, Başmüftülük Yayınları, Sofya.

Crampton, R.J (2002) The Balkans (Since The Second World War), Logman Pearson Education Limited, Essex, England.

Davutoğlu, Ahmet (2014)Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları, İstanbul.

Dayıoğlu, Ali (2005)Toplama Kampından Meclise (Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Eminov, Ali (1997) Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria, Institute of Muslim Minority Affairs, London, England.

E. Lütem, Ömer (2000) ,Türk – Bulgar İlişkileri (1983 -1985)1983- 1989, Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara.

Ergenç, Leman (1989) Bulgar Yayınlarında Türkler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Daskalov, Roumen (2011) Debating The Past: Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov, Ceu Press, Budapest-New York.

Dieckhoff, Alain - Christophe Jaffrelot, Christophe (2010) Repenser le nationalisme (Théories et pratiques) ,Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek (Kuramlar ve Uygulamalar) Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hayes, J.H. Charlton (2010) Milliyetçilik: Bir Din (Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalçılık" Tasavvuru), Çeviren: Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul.

E.J. Hobsbawn, E.J. (2010) Milletler ve Milliyetçilik (Program, Mit, Gerçeklik), Ayrıntı Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul.

Hroch, Mirsolav (2011) Avrupa’da Milli Uyanış (Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırılmalı Analizi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Günay, Mehmet (2006) Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı (1878 – 1945), Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

İnalçık, Halil (1992) Tanzimat ve Bulgar Meselesi, (Doktora Tezinin 50.Yılı 1942-1992), Eren Yayıncılık, İstanbul.

İrge, Filiz (2006) Sovyetlerden Rusya Federasyonu’na (Balkanlar – Orta Asya – Kafkaslar) Kapitalist Kuşatma, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Jelavich, Barbara (2013) 20.Yüzyıl Balkan Tarihi (Çevirmen: Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, Nisan, İstanbul.

Kamil, İbrahim (1989), Bulgaristan’daki Türklerin Statüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Karpat, H. Kemal (2010) Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, H. Kemal (2012) Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul.

Memişoğlu, Hüseyin (1989), Bulgarian Oppression in Historical Perspective,Ankara.

Memişoğlu, Hüseyin. (1995) ,Bulgaristan’da Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Merdjanova, İna (2016) Musulmanskite Obştnosti Na Balkanite, Kritika i Humanizım, Sofya, Bılgariya.

Smith, Anthony D. (2002) The Ethnic Origins of Nations (Ulusların Etnik Kökeni), Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Smith, Anthony D. (2010) National Identity (Milli Kimlik) Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şimşir, Bilal N. (1986) Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985),Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Şimşir, Bilal N. (1990) The Turks of Bulgaria in Internaional Fora Documents, Volume II (1986) Turkish Historical Society Printing House, Ankara.

Şimşir, Bilal N. (2012) Bulgaristan Türkleri (1878 – 2008),Bilgi Yayınevi, Ankara.

Öztuna, Yılmaz (2012) 93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız (Rumeli'nin Elden Çıkışı), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

Poulton, Hough (1993) Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler), (Çevirmen: Yavuz Alagon), Sarmal Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul.

Sander, Oral (1969) Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Tatarlı, İbrahim (2009) İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları, Avrasya, Sofya.

Tayyar, Arı (2012) Uluslararası İlişkiler Kuramları I, Editörler: Tayyar Arı, Elif Toprak, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

The Tragedy of The Turkish Muslim Minority in Bulgaria, (1989) Documents,Foreign Policy Instute, Ankara.

Todorova, Maria (2013) Balkanları Tahayyül Etmek, (Çevirmen: Dilek Şendil),İletişim Yayınları, İstanbul.

Tuğlacı, Pars (1984) Bulgaristan ve Türk – Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul.

Türker, Mehmet (2010) Belene Adası (Zulmün Ateş Çemberinden Anılar), Çağrı Yayınları, İstanbul.

Yalımov, İbrahim (2015) Bulgaristan'da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu, Başmüftülük Yayınları, Sofya.

Yalımov, İbrahim (2016) Bulgaristan'da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya.

Tez Gösterimleri

Cenk, Şen (2006), Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923- 1953) Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi.

İnginar, Ayşegül (2008) Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985 -1989), Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Rüştü (2008) Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre),Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Bildiri

Buket, Önal (2011) Soğuk Savaş Sonrası Türkiye – Bulgaristan İlişkileri, Uluslararası Balkan Kongresi, 28-29 Nisan, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Hacıoğlu, Ayşe (2015) ,Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü '89, 2.Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı, Editör: Hasine Şen, BULTÜRK Yayını, İstanbul.

N. Şimşir, Bilal (1992) Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Türker, Nevin (2011) Komünizm Dönemi Bulgaristan Türklerine Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1989 Göçü, Uluslararası Balkan Kongresi, 28-29 Nisan, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Makaleler

Çetin, Turhan (2008) Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçü'nün (1989) Sosyo - Ekonomik Etkileri, Turkish Studies, Volume 3/7 Fall 2008

Çolakoğlu, Bayram (2015), Bulgaristan'da Türkçe Eğitimin Serencamı, Rumeli – Balkanlar VI, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 69

Dağlıoğlu, Gökçay (2014) Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme, Jobeps, Vol:3, No:6, December, s. 156 -159

Dayıoğlu, Ali(2012) 1989-2010 Döneminde Bulgaristan'la ve Müslüman Türk Azınlıkla İlgili Gelişmeler, , 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul.

Demirci Sedat ,(2012) Rusya'nın Balkanlarda Yeni Çıkarları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1)

E. Lütem, Ömer (2003) Tarihsel Süreç İçerisinde Bulgaristan Türklerinin Hakları, Balkan Türkleri,(Balkanlar'da Türk Varlığı),Editör: Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara.

E. Lütem, Ömer (2012) Türkiye'nin Bulgaristan Politikası, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul.

Ersoy – Hacısalihoğlu, Neriman (2012) 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi Uygulamaları, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye

Zorunlu Göç, Editörler: Neriman Ersoy – Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.

Ersoy McMeekin, Nesrin (2013) Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü, Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş, USAK Yayınları, Ankara.

Hacısalihoğlu, Mehmet (2012) ‘‘ 89 Göçü ‘‘ ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları, , 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Editörler: Neriman Ersoy- Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.

Hacıoğlu, Sevim (2012) Çifte Vatandaşların İsim Tercihleri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Editörler: Neriman Ersoy- Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.

İnalçık, Halil (1995) Türkler ve Balkanlar, BAL-TAM, Prizren.

İyiyol, Fatih ve Kesmeçi, Ahmet M. (2011) Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, Turkish Studies, Volume 6/4 Fall 2011.

Kamil, İbrahim (2013) Balkanlar El kitabı, İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan, Editörler: Bilgehan A. Gökdağ Bilgehan, Karatay Osman, Akçağ, Ankara.

Kayapınar, Ayşe (2012) Bulgar Tarihçilerin Komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Etkileri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Editörler: Neriman Ersoy- Hacısalihoğlu – Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.

Keleş, Erdoğan (2009), ‘‘Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)’’, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 46.

Kodaman, Timuçin - Birsal, Haktan (2014) 21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2014, C.19, S.1

Sabev (Orhan Salih) , Orlin (2012) Osmanlı Sonrasında Bulgaristan'da 'Yeniden Doğuş' Süreçleri, 89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç, Editörler: Neriman Ersoy – Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, Birinci Baskı, İstanbul.

Turan, Ömer (2003) Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri (Balkanlar'da Türk Varlığı), Editör: Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara.

Turan, Sibel (2012) Balkanlar İle İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919- 2012, Editör: Çakmak, Haydar, Barış Kitap, Ankara.

Yılmaz, Türel (2012) ,Balkanlar İle İlişkiler, Türk Dış Politikası 1919- 2012, Editör: Çakmak, Haydar. Barış Kitap, Ankara.

Yurdusev, Esin (1999) ,1945 -1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Yayına Haz. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Rapor

Barışa Çağrı (1998) , Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu (Çevirmen: Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul.

İnternet Yayınları

<http://www.diplomatikgozlem.com/TR,1881/rusyanin-balkanlardaki-araclari.html>
(Erişim Tarihi: 3.5.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/belgesel/belgesel-balkanlar-benim-yurdum> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm> (Erişim Tarihi: 5.5.2016)

<http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bttc/bttc.html> (Erişim Tarihi: 4.5.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kircaali-gumulcine-kavusmasi> (Erişim Tarihi: 4.5.2016)

<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1985378> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://www.dw.com/bg/турско-робство-не-е-имало/a-14886755-> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://coreni.net/видео/исторически-филми/> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://www.dunyabulteni.net/haber/323949/demir-perdeyi-siyaset-literaturune-churchill-kazandirmisti> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

https://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/karsilikli_ekonomik_yardim_konseyi.html (Erişim Tarihi : 14.06.2016)

<http://www.nytimes.com/1981/07/22/obituaries/lyudmila-zhivkova-bulgaria-culture-aide.html> (Erişim Tarihi: 5.5.2016)

<http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com.tr/2010/08/salih-bozovun-kitab-turkceye-cevrildi.html> (Erişim Tarihi: 6.5.2016)

<http://bnr.bg/tr/post/100183372/bulgaristandan-bir-nazim-geti> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<https://www.bnr.bg/tr/post/100163053/bulgaristanda-trk-basinin-canli-tarihi-drismail-cambazov-65-yillik-gazeteciliini-deerlendirdi> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-70/1945-1990-turk-bulgar-iliskileri-ve-bu-donemde-mugla-vilayetine-iskan-edilen-bulgaristan-muhacirleri> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

http://www.mfa.gov.tr/sayin-vahit-melih-halefoglu_nun-ozgecmisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://nahitdogu.blogspot.com.tr/2013/08/asimilasyonu-hakl-gosteren-kitaplarn.html> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://www.nytimes.com/1986/04/20/world/new-line-in-bulgaria-turks-what-turks.html>, (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

http://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=16260 (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/belgesel/belgesel-balkanlar-benim-yurdum> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP30.htm> (Erişim Tarihi: 4.5.16)

https://www.lib.utexas.edu/maps/historical/eastern_europe1878.jpg (Erişim Tarihi:12.5.2016)

https://www.lib.utexas.edu/maps/historical/balkans_1856.jpg (Erişim Tarihi:31.05.2016)

<http://www.arsivfotoritim.com/yazi/behic-gunalan-gocun-orta-yeri-huzun/> (Erişim Tarihi: 12.5.2016)

http://www.thaber.bg/?pid=3&id_news=925 (Erişim Tarihi: 16.5.2016)

<https://www.24chasa.bg/Article/2007564> (Erişim Tarihi: 1.6.2016)

<http://www.hurriyet.com.tr/500-bin-turku-goce-zorlayacagiz-128807> (Erişim Tarihi: 13.06.2016)

<http://www.dunyabulteni.net/haber/293496/ilk-turk-cumhuriyeti-bati-trakyada-itthatcilar-tarafından-kurulmustu> (Erişim Tarihi: 14.6.2016)

Ansiklopedi Maddesi:

Kiel, Machiel (2007), Nevrokop Maddesi, İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırma Merkezi.

Gencer, Ali İhsan(1992), Berlin Antlaşması, İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırma Merkezi.

Kitap İnceleme

Acar Serkan (2009) Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt/Volume XXIV, Sayı/Number 1 Temmuz, ‘‘Vasary Istvan (2008) Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365) ,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tutanaklar

Başbakan Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği ve Balkan ülkeleri ilgili söyledikleri, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, 5. Birleşim (3. 11. 1965 Çarşamba) , s.94

EKLER

Ek 1: 1878 Berlin Kongresi Sonrası Balkanlar'da Sınır Paylaşimleri ve Bulgaristan Prensipli Haritası ,

https://www.lib.utexas.edu/maps/historical/eastern_europe1878.jpg (Erişim Tarihi 12.5.2016)

Ek 2 : Edirne Vilayetinun Etnografik Haritası 1912 yılında Lyubomir Miletiçi tarafından hazırlanmıştır.,

https://bg.wikipedia.org/wiki/Разорението_на_тракийските_българи_през_1913_година (Erişim Tarihi : 12.5.2016)

Ek3: Şark-i Rumeli Vilayeti Haritası,

http://www.gat1995.com/images/harita1b_kro.jpg (Erişim Tarihi: 4.5.2016)

Ek 4 ve Ek 5: 1913'te Batı Trakya Türk Cumhuriyetinin Hükümet Temsilcileri ve Kırcalı Gönüllü Birliklerin Fotoğrafları, İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara,1990, s.173-174

Ek 6: Batı Trakya Türk Cumhuriyeti,

<http://www.dunyabulteni.net/haber/293496/ilk-turk-cumhuriyeti-bati-trakyada-itthatcilar-tarafından-kurulmustu> (Erişim Tarihi: 14.6.2016)

Ek 7: Neuilly Anlaşması gereği Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini gösteren harita.,https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Neuilly-sur-Seine (Erişim Tarihi: 4.5.2016)

Ek 8: 1856 yılına ait "'Avrupa Türkiye'si'" kavramını destekleyen harita,

https://www.lib.utexas.edu/maps/historical/balkans_1856.jpg (Erişim Tarihi: 31.05.2016)

Ek 9: Nazım Hikmet 1951 yılında Bulgaristan'daki Türk bölgelerini ziyaret etmiştir.

Ek 10:Kırcaali Medresesi olarak bilinen Türk Pedagoji Okulu günümüzde ‘‘Bölgesel Tarih Müzesi’’ olarak kullanılmaktadır. Fotoğraf kendi arşivimdedir.

Ek 11: Türkçe konuşmanın cezası 5 leva, 18 Mart 1985,Güneş, The Tragedy of The Turkish Muslim Minority in Bulgaria, Documents 25

Ek 12: Şehit Türkan Bebeğin ve Şehit Ayşe Hasan’ın Mezarı, Kırcaali, Kızılağaç İlçesi, Yoğurtçular Köyü Mezarlığı

Ek 13 – 19: 8 Haziran 1989 tarihli Bulgaristan Komünist Partisi’nin Göç Talimatnamesi. Evraklar Bulgarca’dan Türkçe’ye çevrilmiştir.

EK 20: 1976 yılına ait Göç Pasaportu Örneği.

Ek 21– 28: 1989 Göçü ile ilgili fotoğraflar,
<http://www.arsivfotoritim.com/yazi/behic-gunalan-gocun-orta-yeri-huzun/>
(ErişimTarihi:12.5.2016)

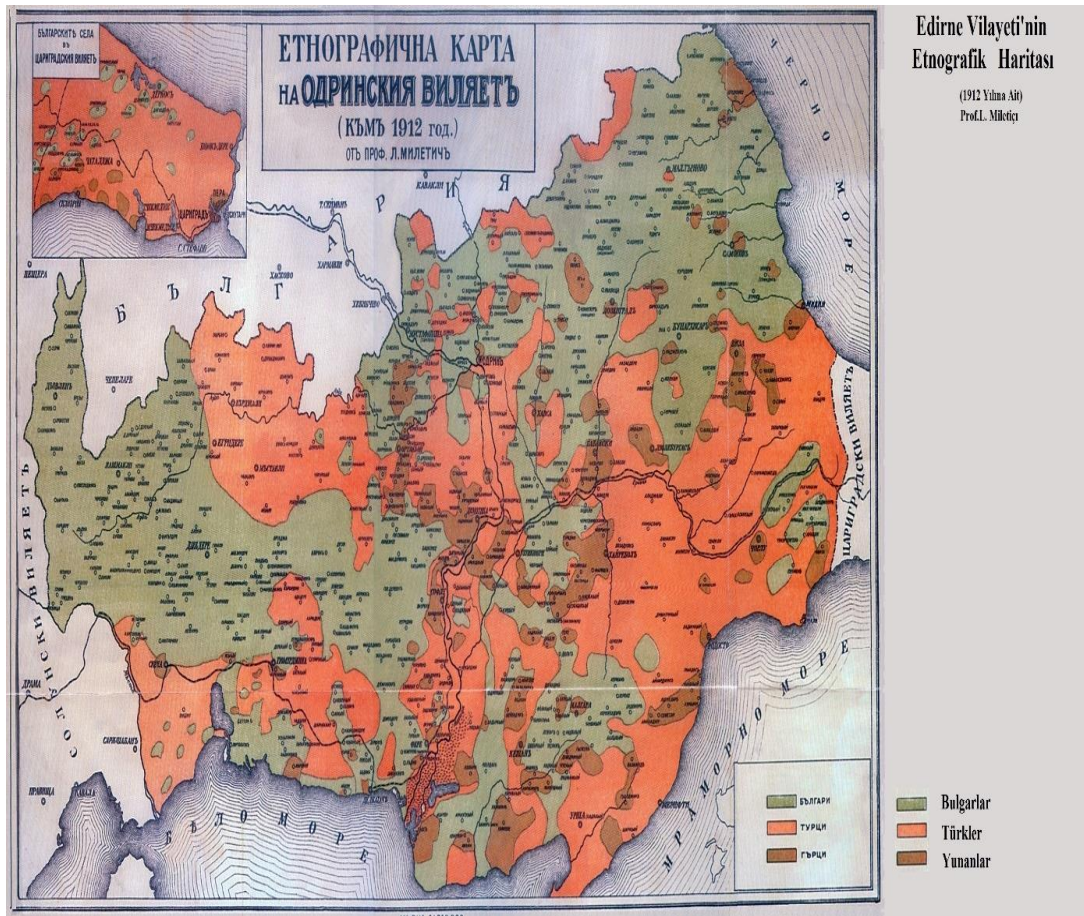
Ek 29: Turgut Özal Göçmenleri Karşılarken,
http://www.thaber.bg/?pid=3&id_news=925 (Erişim Tarihi: 16.5.2016)

Ek 30: Türkiye için jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip ‘‘Tarihsel ve Kültürel Balkan Hattı’’, Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik (Türkiye’nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları, Yüzüncü Basım, 2014, s.317

1878 Berlin Kongresi Sonrasında Balkanlar'da Sınır Paylaşımını ve Bulgaristan Prenslüğünü Gösteren Harita

ЕК 2

Edirne Vilayetinin Etnografik Haritası (1912)

Prof. L. Mletiči

EK 3

Doğu Rumeli Vilayeti ve Batı Trakya

EK 4

Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin Hükümet Temsilcileri

EK 5

Kırcaali Gönüllü Birlikleri

EK 6

1913 Yılı Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Haritası

EK 7

Neulliy Antlaşması gereği Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi

EK 8

1856 Yılına Ait Avrupa Türkiye'sini (Balkanları) Gösteren Harita

ЕК 9

Pehlivan Lütfi Ahmed ve Şair Nazım Hikmet, Razgrad (1951)

EK 10

Kırcaali Medresesi Őuan “Tarih Műzesi” olarak kullanılmaktadır.

Document 25

Bulgaristan'da Türkçe konuşmanın cezası 5 leva

 Bulgaristan'da yaşayan ve ismini saklı tutan bir Türk, kızkardeşine yazdığı mektupta, "Sağa baksak kabahat, sola baksak kabahat" diye yakındı

BULGARİSTAN'da yaşayan bir Türk'den gelen mektupta Türkçe konuşulmasını yasaklandığı ve Türkçe konuşmaya devam eden Türk asıllı vatandaşlara 5-10 leva ceza kesildiği belirtildi.

Türkiye'de yaşayan kızkardeşine yazdığı mektupta, Bulgar makamlarının Türkçe konuşulmasını yasakladığını ve Türkçe konuşmaya devam eden Türklere 5-10

balınının adını Gergino, Mediha kardeşimizin adını Morko, Rahime kardeşimizin adını da Rena olarak değiştirdiler. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi şimdiki de Türkçe konuşmamızı yasakladılar. 'Burası Bulgaristan, Türkiye değil. Burada yalnız Bulgarca konuşulur, Türkçe değil' diyorlar. Ağzımızdan yanlışlıkla Türkçe bir kelime çıksa ve bunu bir Bulgar polisi duysa, 5-10 leva ceza kesiyor.

18 Mart 1985

GÜNEŞ

EK 12

4/89

СТРОГО СЕКРЕТНО!

148

КРДОПБГДСРСБНА
ДЕКЛАСИФИЦИРАН
§ 17
от ЗДРДОПБГДСРСБНА

1094.08.06.89

ДО
НАЧАЛНИЦИТЕ НА ЦЕНТРАЛНИТЕ
ОПЕРАТИВНИ ПОДЕЛЕНИЯ, СОФИЙСКОТО
ГРАДСКО И ОБЛАСТНИТЕ УПРАВЛЕНИЯ
НА М В Р

11696 - 18
6. 89 г.
ОФНЯ
Гр. Живков
Горнопрод. Кадров
за създаване
на

Във връзка със създадената обстановка в страната, началниците на централните оперативни поделения, на областните и общинските управления на МВР да организират изпълнението на следните задачи:

1. Първата основна задача е да се използват създадените условия след изявлението на др. Тодор Живков на 29 май т.г. по българската телевизия и радио и приемането на измененията на Закона за задграничните паспорти, за най-широкото откликване на желанието на българските граждани с възстановени имена за пътуване до Турция, при осигуряване на правилна организация, пълен ред и култура.

При изпълнението на тази задача е необходимо правилно да се доведе до населението дълбокият смисъл и съдържание на изложението на др. Т. Живков, както и за внесените изменения в Закона за задграничните пътувания и Закона за българското гражданство.

2. В териториалните поделения и особено в тези, в районите на които живеят компактни маси от това население,

да се създаде оптимална организация за изпълнението на основната задача, като същевременно се упражнява пълен контрол върху обстановката по места.

Да не се драматизира създадената ситуация, че гражданите усилено търсят молби-декларации и подават документи за пътуване, а да се осигурят достатъчно пунктове за облекчаване на процеса.

Да се настоява пред партийните и държавните ръководства в населените места за организиране на ежедневно и бързо обслужване на гражданите от ДСК и другите държавни учреждения.

Да се организира изготвянето на снимките за паспортите по месторабота и в кметствата.

Да се оказва пълно съдействие на държавните органи, предприятията, организациите и АПК за транспортирането с автобуси, камиони и други превозни средства за пътуващите за Турция лица до граничните пунктове.

По-масовото желание за пътуване до Турция да не се оценява като враждебен, а като нормален процес. Изпращането на заминаващите в населените места, предприятията, бригадите, да става внимателно, вежливо, а по преценка и тържествено.

За да не се създават затруднения и пречки при провеждането на мероприятията, засега да не се издават задгранични паспорти на българските граждани – цигани и на помохамеданчените в миналото българи.

3. Да се вземат още по-енергични мерки за пресичане на моралния и психически натиск, който националистите

се опитват да упражняват върху останалите граждани, за да ги принудят да пътуват за Турция. Изпълнението на тази задача да се води на ежедневен контрол и оценка.

4. Да се уточнят изявилите се в миналото и сега националисти и фанатици, принудително заселвани и осъждани, членове на неформални групи, лидери, организатори и най-активни участници в масовите демонстративни прояви, безредици и ексцесии.

На такива лица да се издават незабавно паспорти и се организира извеждането им в Турция. На най-отявлените националисти веднага след заминаването им да се поставят запретиелни картони за недопускане връщането им в НРБ.

За респектиране на националистите и подстрекателите, да се разследват и дават на съд лицата, за които има достатъчно доказателства за извършена враждебна или престъпна дейност.

5. Централните оперативни поделения, областните и общинските управления да вземат необходимите мерки за укрепване на агентурата, за нейното правилно ориентиране.

При създамата се обстановка с агентурата да се работи целенасочено, да се печели нейното доверие, да й се поставят конкретни задачи за контролиране на процесите, които протичат сред населението, за разкриване и пресичане действията на националистите и фанатиците.

6. За оказване на необходимата помощ на държавните, обществените и стопанските ръководства за по-бързото преодоляване на възникващите трудности в някои промишлени

150

предприятия и особено в селското стопанство, при издаването на паспортите да се осигурява пълен синхрон между органите на МВР и съответните ръководства.

Да се изисква от лицата, които ще пътуват зад граница, да спазват гражданските и трудовите закони до последния работен ден.

Съгласувано със съответните стопански ръководства, там където се прецени, че някои лица, които искат да пътуват зад граница, са необходими за довършване изпълнението на важни производствени задачи, може временно да се задържи издаването на паспортите им.

На тези, които нарушават изискванията и законовите норми, да им се разяснява, че те не само няма да получат задгранични паспорти, но ще носят съдебна, административна и имуществена отговорност.

7. Патриотичният порив на българите, изразен с голяма спонтанност и сила след изявлението на др. Т.Живков и проведените по цялата страна манифестации, митинги и събрания, трябва да се използва най-пълно:

- за продължаване на честния диалог;
- за утвърждаване на чувство на гордост от всеки български гражданин, в това число и на лицата с възстановени имена, за принадлежността им към НР България като тяхна Родина;
- за утвърждаване на разбирането за силата и готовността на НР България, която остава докрай вярна на историческата истина и грижата за човека, свободно да пре-

достави на съвестта на всеки български гражданин избора за неговото лично бъдеще;

– за висока политическа бдителност, за включване на отряди на трудещите се и младежта в поддържането на здрав обществен ред и спазване на законите на НР България;

– за укрепване на гражданската отговорност и дисциплина, стимулиране на готовност за допълнителен труд и високи трудови изяви от всеки гражданин, колектив и организация.

Да се откроява националната и патриотична обаяност на всяка общественоразличима проява и акция.

Да не се допускат в същото време прояви на национална ограниченост и на национален ниҳилизъм, като опасни предпоставки за пораждање на нетърпимост, остри ситуации и сблъсъци между отделни групи от българското население.

8. При подаване на молби за задгранични паспорти, от органите на МВР да не се изискват от лицата удостоверения за съдимост.

От Главната прокуратура е разпоредено да се изготвят три отделни списъка, в които да се подредят по азбучен ред съответно:

а/ обвиняемите /включително и лицата, срещу които се водят предварителни производства, без да са привлечени като обвиняеми;

б/ подсъдимите;

в/ осъдените с неизтърпяно наказание /лицата с

неприведени в изпълнение присъди с наказания "лишаване от свобода", "поправителен труд" и "задължително заселване", както и лицата с неизтърпени наказания "поправителен труд" и "задължително заселване"/.

На български граждани, протичащи по тези списъци, да не се издават паспорти за пътуване в чужбина.

9. За ускореното издаване на паспортите след получаването на необходимите документи от гражданите, да се вземат всички мерки за набавяне на необходимите пишещи машини и друга техника, за привличане на нужните служители за изготвянето и предаването на паспортите и за изпълнението на тези задачи качествено и в най-кратък срок.

10. Да се вземат бързи, енергични и ефективни мерки за недопускане и пресяване случаи на корупция, спекула, валутно-контрабандна дейност, както и други криминални и стопански престъпления.

Специални мерки да се вземат, за да не се допусне възвличане на наши служители в противоправна дейност и особено ангажирането им с рушвети, подкупи, приемането на скъпи подаръци и пр.

11. Централните, областните и общинските оперативни управления и отдели на МВР да продължат провеждането на съответните оперативни и охранителни мерки за гарантиране на ред и сигурност, като особено внимание се обръща за недопускане на терористични действия, вредителство и саботаж, както и за недопускане организирането и провеждането на нови масови демонстративни прояви.

12. Изпълнението на настоящите разпоредения въз-

153

7

лагам на началниците на съответните поделения, а организацията и контрола на заместник-министрите, както следва:

- за Варненска област - на ген.-майор Ст. Стоянов;
- за Разградска област - на ген.-лейтенант Ив. Димитров;
- за Бургаска област - на ген.-лейтенант К. Коляров;
- за Хасковска област - на ген.-лейтенант Г. Аначков.

ПРИЛОЖЕНИЕ: вх. № 8589/08.06.89 г.

Отп. в 1 екз. ⁴
размн. в 477 екз.
Изп.: Т. Тодоров
Нап.: М. Савова-878
08.06.1989 г.

МИНИСТЪР:
/Г. Танев/

EK 13 – 19: Bulgarca’dan Türkçe’ye Tercümesi

Belgeleri İfşa Etme ve Bulgar Vatandaşlarının Devlet Güvenlik ve Bulgar Halk Ordusunun İstihbarat Teşkilâtlarına Mensubiyetini Açıklama Komisyonu

2/89 **ÇOK GİZLİ**

147

1094.08.06.89

Belgelere Ulaşım ve Belgeleri İfşa Etme ve Bulgar Vatandaşlarının Devlet Güvenlik ve Bulgar Halk Ordusunun İstihbarat Teşkilâtlarına Mensubiyetini Açıklama Kanunu
§ 17 uyarınca
açıklanmıştır

İÇİŞLERİ BAKANLIĞININ

MERKEZ YÜRÜTME BİRİMİ AMİRLERİNE,

SOFYA ŞEHİR VE İL İDARELERİNE

I 1696-18

28.6.89 yılı

SOFYA

Ülkede meydana gelen duruma ilişkin İçişleri Bakanlığının Merkez Yürütme Birimi Amirleri, Sofya Şehir ve İl İdareleri şu görevlerin icrasını organize etsin:

1. İlk esas görev, adları geri alınmış Bulgar vatandaşların Türkiye’ye yolculuk etmelerine yönelik organizasyonlarının sağlanmasıdır. Yoldaş Todor Jivkov’un bu yıl 29 Mayıs’ta Bulgar televizyonu ve radyosunda yaptığı açıklamanın ve Yurt Dışı Pasaportu Yasasındaki değişikliklerin ardından alınmış kararlara uyulması gereklidir.

Yurt Dışına Yolculuk Kanunu ve Bulgar Vatandaşlığı Kanununa sunulan değişikliklerle ilgili olduğu gibi aynı şekilde Yoldaş Todor Jivkov'un açıklamalarına binaen görevlerin düzgünce yerine getirilmesi gereklidir.

2. Bölge birimlerinde, özellikle kitleler halinde halkın yaşadığı bölgelerde görevlerin yerine getirilmesi esnasında tam kontrol sağlanmalıdır.

Vatandaşların dilekçe-beyanname arama ve belge verme durumları dramatize edilmemeli, aksine bu süreç rahatlatılmalıdır.

Devlet Tasarruf Kasası [bankası] ve diğer devlet kurumları tarafından parti yöneticilerine ve vatandaşlara yönelik günlük hızlı hizmet talep edilsin.

İş yerlerinde ve muhtarlıklarda pasaport resimlerinin tanzim edilmesi organize edilsin.

Devlet mercilerinin, fabrikaların, kuruluşların ve Ziraat Sanayi Kompleksinin Türkiye'ye yolculuk eden şahısları gümrük noktalarına nakletmesine tam destek olunsun.

Kitlesel olarak Türkiye'ye gitme isteği düşmanlık olarak değil, normal bir süreç olarak değerlendirilsin. (Türk) Bölgelerinde, çalışanlara yönelik dikkatli ve nazik olunmalıdır.

Girişimlerin gerçekleşmesinde zorluk ve engel çıkmaması için şimdilik Çingene asıllı Bulgar vatandaşlarına ve sonradan Müslümanlaştırılmış Bulgarlara [Pomaklar] pasaport verilmesin.

3. (Türk) Milliyetçilerinin göç etmekte geç kalanların üzerinde Türkiye'ye gitmeleri için uygulayacağı psikolojik baskılar bertaraf edilmelidir. Bu konu ile ilgili yoğun önlemler alınmalıdır.

4. Geçmişte ve şimdi tanınmış (Türk) milliyetçileri ve fanatikler, zorunlu olarak yargılananlar, yasa dışı grup üyeleri ve liderleri, kitlesel gösterilerin aktif örgütleyicileri ve katılımcıları tespit edilsin.

Öylelerine bir an önce pasaport verilsin ve Türkiye'ye gitmeleri sağlansın. En azılı milliyetçiler Türkiye'ye gönderildikten sonra bir daha Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ne dönmelerini yasaklayan belgeler çıkarılsın.

Haklarında suç oluşturan yeterli delilleri olan şahıslar caydırılmak üzere soruşturulsun ve mahkemeye verilsin.

5. Merkezî yürütme birimleri, il ve ilçe idareleri, istihbaratı artırmak ve doğru yönlendirmek üzere gerekli önlemleri alsın.

Oluşan hadiseler karşısında ajanların güvenleri kazanılarak istihbaratın amacına uygun çalışılmalıdır. Ajanlar halkın meydana getirdiği süreçleri kontrol etmelidir. Ayrıca (Türk) milliyetçilerinin ve fanatiklerinin eylemleri deşifre edilerek faaliyetlerine son verilmelidir.

6. Bazı sanayi işletmelerinde meydana gelen zorlukların daha çabuk aşılması için devlet, kamu ve işletme idarelerine yardım edilmelidir. Özellikle köy işletmelerinde pasaport verilmesi sırasında emniyet makamları ve diğer idareler arasında tam uyum sağlanmalıdır.

Yurt dışına çıkacak şahıslardan son iş gününe kadar vatandaşlık ve iş yasalarına uymaları istenmelidir.

İlgili işletme idareleriyle uyumlu olarak yurt dışına çıkmak isteyen vatandaşların önemli üretim görevlerini tamamlaması nedeniyle gerektiğinde pasaportlarının verilmesi tarihi geçici olarak ertelenebilir.

Yasaları ihlâl edenlerin, sadece pasaportlarını almamakla kalmayacakları, hukukî, idarî ve mülkî sorumluluk altında kalacakları anlatılmalıdır.

7. Yoldaş T. Jivkov'un açıklamasının ve ülke genelinde düzenlenen manifestoların, mitinglerin ve toplantıların ardından Bulgarlar'da oluşan vatanseverlik coşkusu, tam anlamıyla kullanılmalıdır.

- Toplumda diyalog kanalları açık tutulmalıdır.

- İsimlerini geri alan şahıslar da dâhil her Bulgar vatandaşında gurur duygusunu artırmalıyız. Ayrıca onların vatani olarak Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ne olan mensubiyetleri pekiştirilmelidir.

- Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin tarihî gerçeğe ve insana gösterdiği özen, her Bulgar vatandaşının vicdanına sunulmuştur.

- Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin yasalarına uygun bir şekilde emekçi grupları ve gençleri kamu düzenini korumak üzere dâhil etmeliyiz.

- Vatandaşlık sorumluluğunu ve disiplinini artırmak üzere kontroller yapılmalıdır.

(Türk) Milliyetçiliği ve (Bulgar) vatanseverliği ile harmanlanan her çıkış ve eylem belirlenmelidir.

Kritik durumlarda acele edilmemelidir. Ayrıca Bulgar nüfusu arasındaki farklı grupların çatışmasına sebebiyet verecek milliyetçi tutumlara ve milliyetçi nihilizme izin verilmesin.

8. Yurt dışı pasaportu için dilekçe verilirken Emniyet organları tarafından şahıslardan sabıka kaydı istenmemelidir.

Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ilgili olarak alfabetik sırayla dizilecek üç ayrı liste hazırlanması emredilmiştir:

a) suçlu olduğu sanılanlar /sanık olarak yargılanmadan kendilerine karşı ön inceleme yapılanlar;

b) sanıklar;

v) mahkûmiyet giyip cezasını çekmeyenler /hapis cezasına mahkûm olup mahkûmiyetini tamamlamamış hükümlüler, çalışma cezasına ve zorunlu göçe çarptırılan şahıslar/.

Bu listelerde yer alan Bulgar vatandaşlarına yurt dışı pasaportu verilmesin.

9. Vatandaşlardan gerekli belgelerin alınmasının ardından pasaportların hızlıca verilmesi tanzim edilmelidir. Memurların bu görevleri kısa sürede vasıflı bir biçimde yerine getirmeleri için tüm tedbirler alınmalıdır.

10. Her türlü suç girişimi engellenmelidir. Özellikle yolsuzluk, soygun, döviz kaçakçılığı olaylarının bertaraf edilmesi için hızlı ve etkili önlemler alınmalıdır.

Memurlarımızın yasa dışı faaliyetlere bulaşmasına – ve özellikler rüşvet pahalı hediyeler almasına – izin vermemek üzere özel önlemler alınsın.

11. Merkez, il ve ilçe yürütme idareleri ve Emniyet birimleri; kitlesel gösterilerin organize edilmesine ve düzenlenmesine karşı tedbirler almalıdır. Ayrıca düzeni ve

güvenliği sağlamak için terör faaliyetlerine, zararlı faaliyetlere ve sabotajlara izin verilmeyerek ilgili yürütme ve koruma önlemleri sürdürülsün.

12. İşbu emirleri yerine getirme görevini ilgili birimlerin amirlerine veriyorum, organizasyon ve kontrolü ise şu şekilde Bakan yardımcılarına aktarmaktayım:

- Varna İli için – Korgeneral St. Stoyanov’a;
- Razgrad İli için – Korgeneral İv. Dimitrov’a;
- Burgaz İli için – Korgeneral K. Kolarov’a;
- Hasköy İli için – Korgeneral G. Anaçkov’a.

EK: giriş numarası: 8589/08.06.89

1 nüshası çıkarılmıştır

BAKAN. (İmza)

2774 nüshası çoğaltılmıştır

/G. Tanev/

Gönderen: T. Todorov

Yönlendiren: M. Savova –

878

08.06.1989

РЕСПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ REPUBLIQUE POPULAIRE DE BULGARIE
 М. В. Р.

ОТДЕЛ ЗАДГРАНИЧНИ ПАСПОРТИ
 SECTION DES PASSEPTS POUR L'ÉTRANGER

ИЗСЕЛНИЧЕСКИ ПАСПОРТ
 PASSEPORT D'EMIGRATION

№ 5538

Дата / Le 26. 6. 1976

Издаден в / Délivré à Разград / Razgrad

Иванисъ Исмаилов / Ivanissov Ismailov

Серия 1-76 № 001461

Отдел задгранични паспорти — МВР разрешава на / Section des passeports pour l'étranger — Ministère de l'Intérieur autorise à

Иванисъ Исмаилов / Иванисъ Исмаилов / Иванисъ Исмаилов

роден на / né le 05. 3. 1929 в гр. (с.) / à (c.) Владимировци / Vladimirovtsi

от / originaire de Разградски / Razgradski народност / nationalité турци / turque

български граждани да се насели в / Sujets Bulgares d'émigrer en Турция / Turquie придружен от / accompagné de

№	Име	Родство	Възраст	Име	Родство	Age
1	Зехија	супруга	48	Zehiya	épouse	48
2	Мустафа	син	13	Moustafa	filis	13
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						

Настоящият паспорт важи само за напускане на страната / Le présent passeports ne peut servir que pour quitter le pays.

Началник / Chef: *[Signature]*

1976 Yılına Ait Göç Pasaportu Örneği

EK 21 – 28: 1989 Göçü

EK 21

EK 22

EK 23

EK 24

EK 25

EK 26

EK 27

EK 28

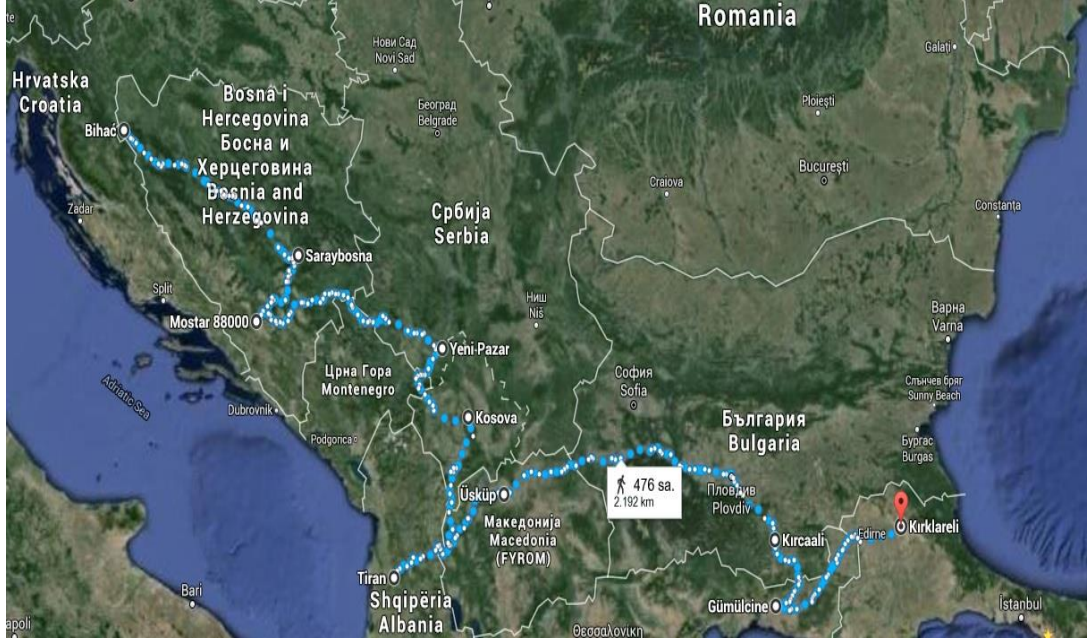

EK 29

Turgut Özal, Göçmenleri Karşılarken

EK 30

Türkiye için jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip

‘‘Tarihsel ve Kültürel Balkan Hattı’’

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Işık, 1989 yılında Kırcaali-Bulgaristan’da doğdu. Aynı yıl ‘‘1989 Göçü’’ ile beraber anavatana geldi. İlkokulu ve Ortaokulu Şekerpınar/Kocaeli ‘de okudu. Liseyi Yabancı Dil Ağırlıklı olarak Hereke Lisesi- Körfez’de bitirdi. 2008’de Muğla Üniversitesi – Çağdaş Türk Lehçeleri bölümünü kazandı. 2009 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi – Uluslararası İlişkiler Bölümüne kayıt oldu. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi- Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ve Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümlerinden mezun oldu. 2014 Güz döneminde Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans eğitime başladı. 2015 yılında ise Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesinden ‘‘Pedagojik Formasyon Sertifikasını’’ almaya hak kazandı. 13-14 Mayıs 2016’da Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumunda ‘‘ Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve Göç Politikası Bağlamında Türkiye- Bulgaristan İlişkileri ‘‘ adlı çalışmasını sundu.